

BİLİM, TEKNOLOJİ VE DÜŞÜNCE DERGİSİ
MAYIS 2020 / YIL 7 / SAYI 9 / ÜCRETSİZDİR

İNSAN VE MEKÂN

HEN DESE

ankageo

KONUMSAL TEKNOLOJİLER

*Mobil Haritalamada 250.000 KM'yi
Aşan Yolculuğumuzla Türkiye'nin
En Büyüğüyüz...*

www.ankageo.com

Kıymetli Hendese Dergisi Okuyucuları;

Kovid 19 bir biyolojik savaş aracı mıdır? Laboratuvar da mı üretilmiştir? Tabiatla kendiliğinden ortaya çıkmış bir tür müdür?

Dünya gündemini uzunca bir süredir işgal eden bu ve benzeri sorulardan biraz uzaklaşıp içine hapsoldüğümüz! mekânlara yaklaşarak hazırladığımız MEKÂN sayısı ile karşınızdayız. Bu mikrop çıkmadan, salgın haline gelip dünyayı etkisi altına almadan evvel; dosya konusuna karar vermiş mekân hakkında bir sayı çıkaralım demiştik. Bu karanımızda; mekânların gerektiği kadar etrafıca değerlendirilmediği ve mekân ile doğru bir ilişki kurulamadığı düşüncesi etkili olmuştu. Mecburen evlere kapanmayı ve dışarıdaki hayatın mümkün olduğu kadar azaltılmasını beraberinde getiren yeni durumda ise bu mühim konu herkesin gündemine girmiş oldu.

Mekân'ın sosyolojik arka planını, kökenini, abideler etrafında şekillenme ve hafızayı kurgulama becerisini, umumi hallerini, tarihi ve kültürel yönlerini ele almaya çalıştık.

Dünya tarihine baktığımızda ciddi kırımların ve makas değişikliklerinin; salgınlar sonrasında da yaşandığını görüyoruz. Kovid 19 salgını sonrasında da ciddi değişikliklerin yaşanıp yaşanmayacağını, alışkanlıklarımıza ne gibi etkilerinin olacağını zaman gösterecek.

Bu sürecin yoğun şehir merkezlerinde karantina ile yönetilmek zorunda kalındığına şahit olduk. Nüfus yoğunluğundan ve bu yoğunluğu karşılayacak ev tipolojisinden kaynaklanan bu durum bize tekrardan içinde yaşadığımız şehirleri, mahalleleri, sokakları ve evleri düşünmemiz gerektiğini hatırlattı.

Bu hatırlatmayı değerlendirip mevcut durumdan ders almalı ve doğru tespitler ile geleceği sağlıklı bir şekilde kurgulamalıyız.

Bu düşünceler ile hazırladığımız bu sayımızı yukarıda bahsi salgın ve sonrası hakkındaki tartışmalara mütevazı bir katkı olarak kabul etmenizi ümit eder, iyi okumalar dileriz.

Enes ALUÇ
Editör

HEN
DESE

HEN DESE

İMTİYAZ SAHİBİ

TEKDER-Teknik Elemanlar Derneği Adına
İstanbul İl Başkanı
Abdullah Karadağ

EDİTÖR

Enes Aluç

YAYIN KURULU

Abdullah Karadağ
Enes Aluç
Dr. Fatih Gündoğan
Fatih Kafalı
Dr. İbrahim Taşdemir
Musa Yılmaztürk
Dr. Ümit Güneş
Yasir Verimli

TASHİH

Burhan Türkyılmaz

TASARIM

Melek Elçin Gimzal

İLETİŞİM ADRESİ

Adres: Karagömrük Mahallesi TOKİ Konutları,
Muhtar Muhittin Sokak, No: 14, C3-98 Blok, Daire: 3,
Sulukule/Fatih/İstanbul

Telefon: +90 212 532 0375

Fax: +90 212 533 1781

E-Posta: tekder@tekderistanbul.org

Web: www.hendesedergisi.com

YAYIN TÜRÜ

Yerel Süreli Yayın
Ücretsizdir

Yazı ve reklamlarla ilgili tüm sorumluluk sahiplerine aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

ISSN: 2147-5563

BİLİM, TEKNOLOJİ VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

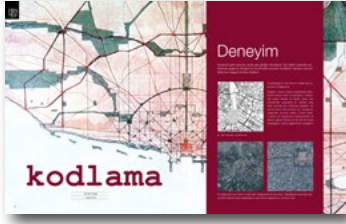
MAYIS 2020 / YIL 7 / SAYI 9 / YEREL, SÜRELİ YAYIN

ÜCRETSİZDİR

- 04 | Kodlama
Ahmet Yılmaz
- 14 | Türkiye'de Bir Meydanın Uzun Yaşanmış, Kısa Yazılmış Hikâyesi:
Beyazıt Meydanı ve Turgut Cansever
Dr. Halil İbrahim Düzenli
- 32 | Mekân
Semih Akşeker
- 36 | "Akıllı Şehir Kutsal Bir İnek midir?"
Dr. Fatih Gündoğan
- 38 | Dataizm, Verinin Üç Ciheti: Bilim, Felsefe ve Din
Abdullah Karadağ
- 44 | Röportaj
Doç. Dr. Lütfi Sunar
- 58 | Ayasofya: Kutsal Bilgelik
Lütfi Bergen
- 66 | Doktor Bey Tekrar Hatırlayabilecek mi?
Enes Aluç
- 72 | Ayasofya Tefrişat Akıbeti ve Fatih Vakfiyesi
Furkan Al
- 78 | Dijital Mekân ve Tele-Mevcudiyet
Mustafa Tutar
- 84 | İslam'da Mekân Anlayışı
Necmüddin Bammat
- 94 | Mekâna Dair Kitaplar
Hamit Kardaş
- 100 | Şehirde Neler Oluyor?

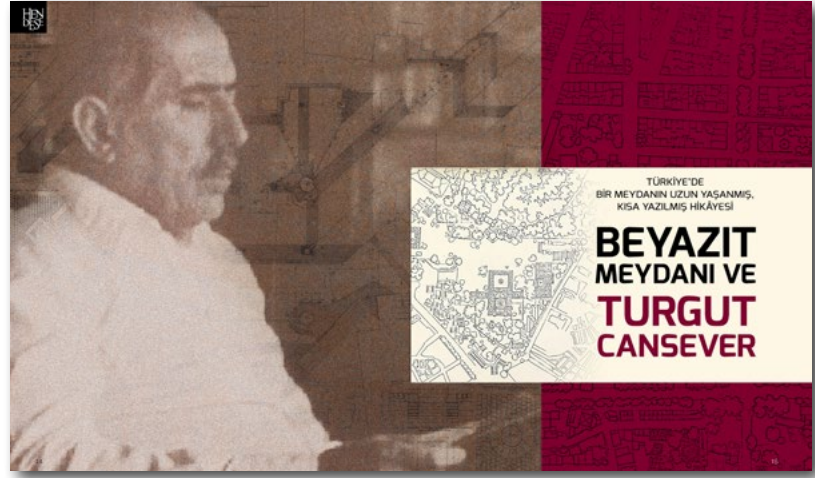
04

32

14

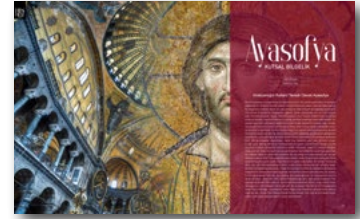
36

38

58

44

66

72

78

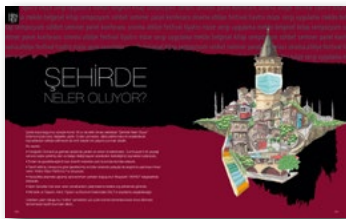
84

94

100

kodlama

Ahmet Yılmaz

Yüksek Mimar

Deneyim

Tecrübeli şehir plancısı dostumla gittiğim Hindistan Yeni Delhi ziyaretim esnasında yaşamış olduğumuz bir tecrübe sonrası 'kodlama' kavramı zihnimi daha da meşgul etmeye başladı.

▲ Şekil 1 Yeni Delhi - snazzymaps.com

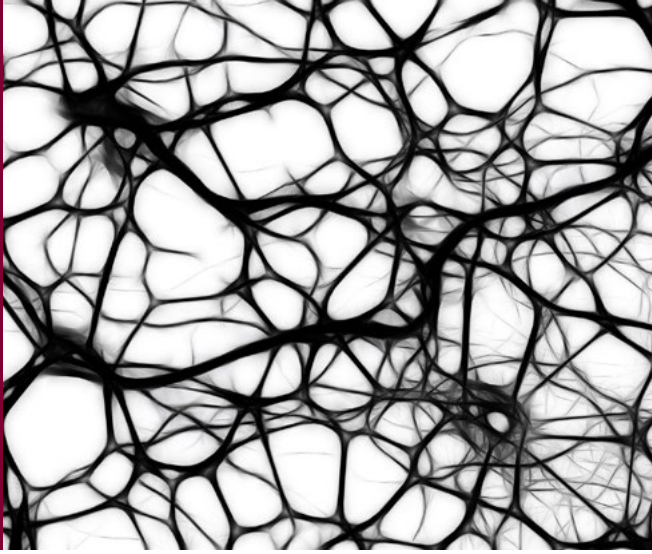
Konakladığımız otel 20.yy'ın başlarında yapılmış bir bölgede idi.

Bölgenin dokusu dairevi planlamaya sahip, birbirini tekrar eden ve benzeyen, merkezden açılan daireler ve etrafını saran yapı bloklarından oluşmakta idi. Otelden çıkıp etrafı tanımak için turlamaya başladık. Bir zaman sonra oteli bulmak için navigasyon kullanmak zorunda kaldık. Çünkü dairevi şema yön duygumuzu kaybetmemizi ve benzer yapılar dolayısı ile de yeni tanımaya başladığımız çevreyi algılamamızı zorlaştırdı.

Bir başka gün yeni Delhi'nin eski şehir bölgesinde de bulunduk. Olabildiğince karmaşık olan çevrede kaybolmadan başladığımız yere tekrar ulaşabilmek mümkün oldu.

Şekil 2: İnsan beyni sinir ağı ▲

B biçimlerin ilk bakışta bizde bıraktığı karmaşa etkisi bazen gerçeği yansıtmayabilir. Düzensizlik ve karmaşa algısının ağır bastığı insan-beynine ait sinir ağında bunu görebiliriz. (Şekil 2)

Ancak bu algının gerçeği yansıtmadığından, insan vücudunu organize eden/yöneten beyin yapısında müthiş bir düzenin varlığından bugün eminiz.

Dolayısı ile bu örnekten “gördüğümüz biçimin bizde oluşturduğu algı her zaman gerçeği yansıtmayabilir” varsayımını çıkarabiliriz.

Buradan yola çıkarak düzen kavramını fiziksel çevre için; “gizli/görünmeyen düzen” ve “açık/görünen düzen” olarak iki grupta toplayabiliriz.

Algı ile gerçek arasında doğrudan/indirgenmiş rasyonel bir ilişki yoktur.

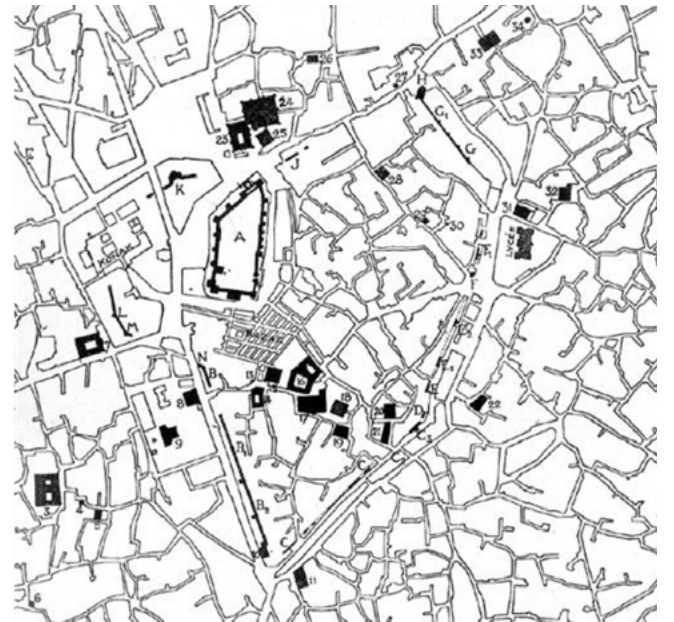
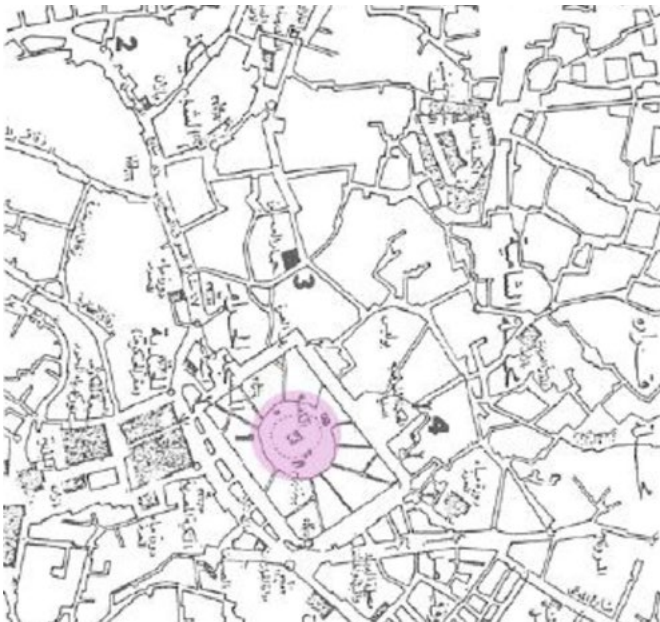
Gizli/Görünmeyen Düzen

Hiç şüphesiz görseller biçimsel/görsel anoloji algısını oluşturuyor. Evet kısmen öyle yapıyorum... (Şekil 3)

Yani herhangi bir nesne, sanat eseri veya organ tek bir araçla okunamayacak kadar karmaşık ve tahmin edemeyeceğimiz

kadar da düzenli olabilir. Ben bu tür düzenleri görsel açıdan “görünmeyen düzen” diye isimlendiriyorum. Görünmeyen düzenin aslında; onu vareden değerlerin saklı olduğu, ancak çok yönlü araştırmalarla keşfedileceği bir düzene sahip biçimler olduğunu düşünüyorum.

Görünmeyen düzen hiç şüphesiz semavi dinlerin hâkim olduğu dönemlerde ve farklı coğrafyalarda vücut bulmuştur. Bu düzene Hristiyan Bizans, Hristiyan batı toplumlarının geçmişte oluşturduğu şehirlerde de rastlanmaktadır.

Şekil 3: Mekke ve Kayseri şehir dokusu- 20.yy başları ▲

Açık/Görünen Düzen

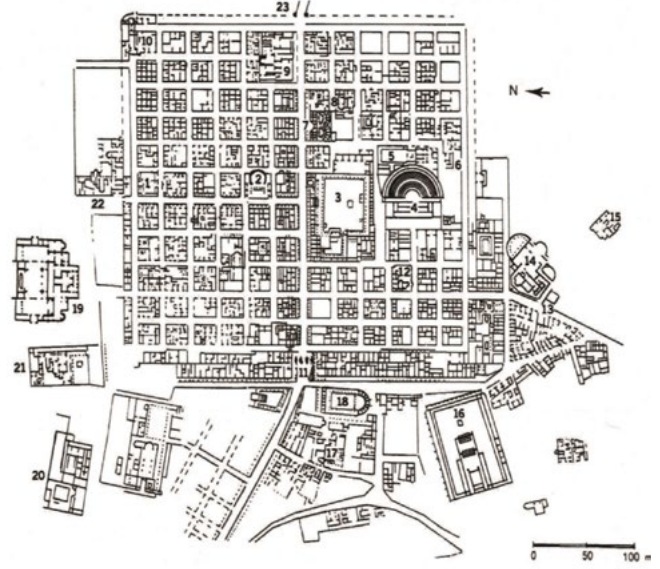
Bu görsel algının zıddı olan planlama düzenlerinin de antik dönemden beri yapılageldiğini biliyoruz ve bunları da “görünen düzen” olarak adlandırıyorum (Şekil 4). Bu tür düzenlemeleri anlayabilmek için görsel okumaların yani “sathi” okumaların yeterli olduğunu görüyoruz.

Görünen düzene Roma, Helen ve Mısır gibi antik dönemde yapılmış şehirlerde ve modern şehirlerde rastlarız.

Şehir düzeni/biçimi aynı zamanda otoritenin, yönetim biçimi ve inanç değerlerine bağlı olarak fiziksel, katı boyuta yansımalarıdır. Otorite/merkez her şeyi belirleyerek bir düzen oluşturmuştur ve biz bunu biçimden okuyabiliriz.

Açık görünen düzenin formu değişkenlik gösterse de algısı değişmez. İzgara, dairesel, ve eğrisel tanımlanabilir formlardan biri olabilir. Bu tür biçimlerde merkezi kararlar genişlerken ferdi tasarruf sınırlandırılmıştır.

Sonuç olarak beşerin oluşturduğu fiziki çevre; insanı diğer canlılardan farklı kılan anlama, çevresini tanıma ve farkında olma bilincine paralel olarak bireyinbeyin gücü ve kabiliyetleri gereği, onu hafife alan değil sürekli diri tutan biçimleri barındırmalıdır.

Şekil 4: Timgad, Cezayir. MÖ. 100, Roma şehri ▲

Kodlama

Bu girişten sonra, insanın fizik dünyadaki tüm eylemleri hafıza yardımıyla kodlanarak kayda alınır. Bazı eylem ve görseller hatırlanır bazıları silinir. Hafıza belli dürtüler(kaybolma, korku, sevmeye, vs.)üzerinden yola çıkarak hatırlamayı kolaylaştıracak izler üzerinden kodlama yaparak kayda alır. “Kodlama yap” veya “kodlama yapma” emrini veren görsel çözümleme veya çözümleyememe algısının yönlendirmesidir.

İnsanı diğer canlılardan farklı kılan çevresini algılama, tanıma ve biçimlendirme gücü/yetisidir. Tanımlı/sonlanmış biçimler/görüntüler için beyin kodlamaya ihtiyaç duymaz. Görsel algı ve çevreyi tanımak için yeterlidir çünkü sathidir. Bu dürtü aslında bir yanılsamayı da beraberinde getirir. Kodlama ihtiyacı duymayan beyin fizik çevreyi tanıyamaz, farkında olamaz ve kaybolur.

Kodlama olağandışı, düzensiz yüzey, bozuk sathlar, bozuk noktalar, nesneler üzerinden yapılır. Bazen de tersi durumlar söz konusu olabilir. Patinesi olan bir görüntü üzerindeki pürüzsüzlük üzerinden kodlama yapılabilir. Bir duvar üzerindeki bozuk nokta, bir çeşme, sarkan bir meyve, vs.

Günümüzde “öğrenme” yöntemlerinden biri olarak kodlamanın da kullanıldığını biliyoruz. İnsan beyninin karmaşık ilişkileri çözme yetisi; onun daima aktif çalışması ile mümkündür. Sathi biçimlerin

çözülmesinde beyne fazla iş düşmez. Bu durumlarda beyin başka “şeylere” odaklanır.

Beyin kodlama ihtiyacı hissettiği fizik çevreyi tanımaya başlar.

Beyin karmaşık ilişki gördüğü anda kodlamaya başlar. Kodlama, bizim fizik çevreyi tanımamızı ve hatırlamamızı sağlar. Kaybolmamıza mani olur. Kodlama ile yapılan algılama, birçok fiziksel biçim üzerinden yapılabilir. Odaklanma veya kodlamayı bazen yıpranmış bir çevrede parlak bir yüzey üzerinden veya tersi bir durum olan pürüzsüz daha yeni bir çevrede yıkılmış, eski bir yüzey üzerinden de yapılabilir. Dolayısı ile çok çeşitliliğe sahip bireylerin var olduğu gerçeği ile sonsuz çeşitlilikte kodlama yapılabilir. Yön, bozulmalar, parlaklıklar, pürüzsüz sathlar, zemin, vs. gibi fizik çevrenin ve mimarinin tüm unsurları kodlamanın konusu olabilir.

Görünür düzenli çevrede insan kodlamaya ihtiyaç duymaz, görsel çözümleme beynin “bu yönde” çalışmasına mani olur ve başka şeylere odaklanır. Bazen de kodlama yapamaz. Birbirini tekrar eden biçimler, nesneler kodlamayı zorlaştırır bazen de imkânsız kılar. Birbirine benzeyen resimler, yapılar, yollar ve diğer unsurlar çevremizi tanımamızı zorlaştırarak kaybolma ihtimalinin yükselmesine sebep olur.

Örnekleme

Bir biçim veya görüntüde benzerlikler ve tekrar ne kadar çoksa kesişim de o kadar fazladır. Benzerlikler azaldıkça, çeşit artar ve algı da artar. Benzer tekrarlar algıda küme oluşturur. Doğrusal perspektif çizgilerinin oluşturacağı küme gibi...

▲ Şekil 5: Musul veya Basra hava fotoğrafı. Yaklaşık 100 yıl öncesi. Sonsuz biçimi ihtiva eden bütün, ancak sonsuz çeşitliliğe sahip insanın

▲ Şekil 6: Birleşik krallık, Nottingham Bute Sokağı

▲ Şekil 8: Birleşik krallık, Brighton

▲ Şekil 7: Granada Calle Pages

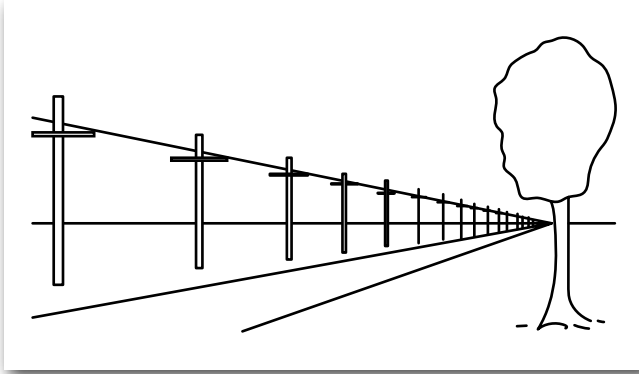
▲ Şekil 9: Konya

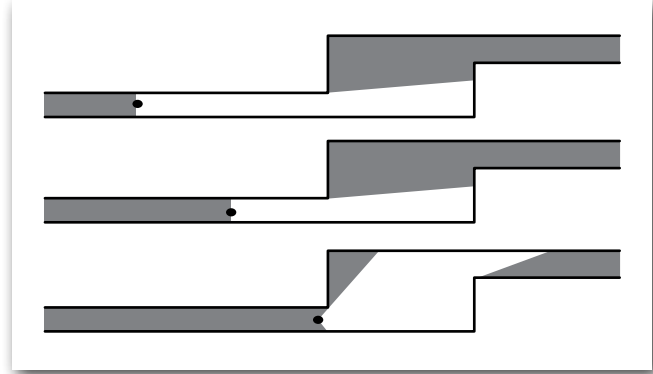
▲ Şekil 10: Şu an Yunanistan sınırlarında kalan Kesriye (fot: Mehmet Tezel)

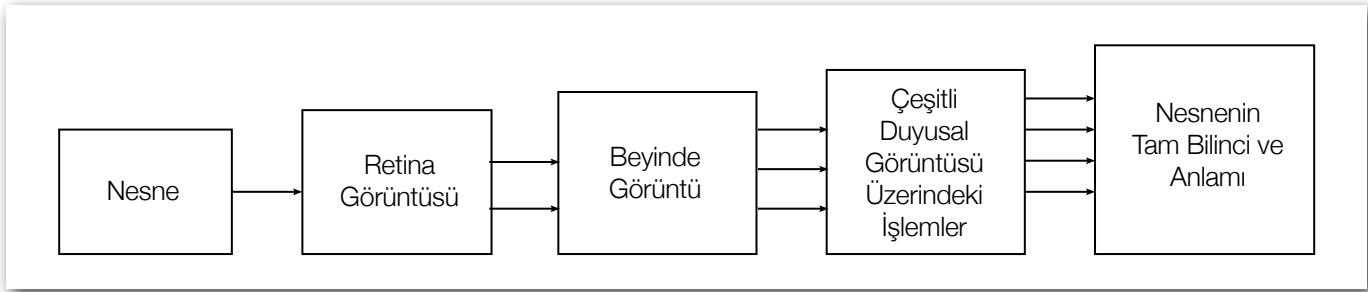
“Yapılmış Çalışmalar ve Teoriler”

▲ Şekil 11: Horizontal tekrarlardan oluşan görüntüler kodlamayı imkânsızlaştırır. (J.J. Gibson)

▲ Şekil 12: Hareketle birlikte açılan görüntü. (J.J. Gibson)

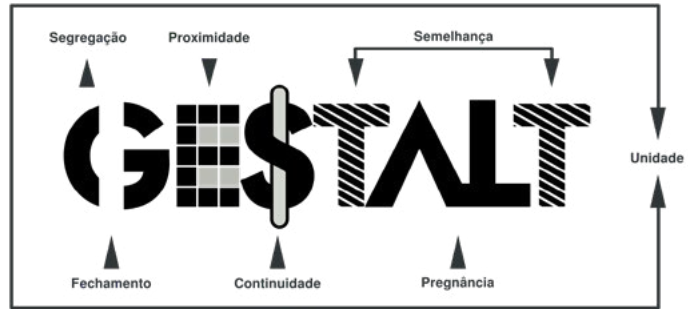
▲ Şekil 13: Bir objenin algılanmasında yaygın olarak öngörülen aşamalar. (J. J. Gibson)

Görsel Algı Kuramları¹

1. Gestalt Görsel Algı Kuramı;

Görsel algılamayı açıklayan Gestalt teorisinin temelinde, "bütün kendini oluşturan parçaların toplamından daha anlamlıdır" ilkesi yer almaktadır. Gestalt teorisi şekil-zemin ilişkisi, yakınlık, benzerlik, tamamlama, devamlılık ve basitlik olmak üzere beş temel ilke üzerinde şekillenmektedir.

Gestalt teorisindeki ilkeler tek tek ele alındığında; şekil, gözlenen uyarıda bireyin dikkatini odaklandığı bölüm iken zemin ise şeklin gerisinde, dikkat edilmeyen, algı alanına girmeyen kısımdır. Yakınlık ilkesi, zaman ve mekân açısından birbirlerine yakın olan nesnelerin, gruplandırarak algılanma eğiliminde olduğunu belirtir. Benzerlik ilkesi şekil, renk, doku, cinsiyet vb. pek çok özellik bakımından birbirine benzer uyarıların birlikte gruplandırılarak algılanma eğiliminde olduğunu vurgular. Tamamlama ilkesi, tamamlanmamış/eksik bırakılmış etkinliklerin, şekillerin,

seslerin tamamlanarak algılama eğiliminde olduğunu açıklar. Devamlılık ilkesi, aynı yönde giden noktaların, çizgilerin ve uyarıların birlikte gruplandırılarak algılanma eğiliminde olduğunu belirtir. Basitlik ilkesi ise, uyarıların en basit halleri ile algılanma eğiliminde olduğunu açıklar.

1- Suzan Duygu Erişti, Betül Uluysal, Muhterem Dindar, Görsel Algı Kuramlarına Dayalı Etkileşimli Bir Öğretim Ortamı Tasarımı ve Ortama İlişkin Öğrenci Görüşleri, Anadolu Journal of Educational Sciences International, January 2013, 3(1)

Brunswick'in Olasılıklı Öğreti Kuramı, birbirine uzak ve yakın olaylar arasında beynin ilişki kurmasına dayanır. Bu kurama göre nesneler; kendi özellikleri, bulundukları ortamları, algılayıcı ile aralarındaki arabulucuları ve algılayanın özelliklerine bağlı olarak algılanırlar (Gordon, 2004).

nesnelerin renkleri, şekilleri, hareketleri gibi fiziksel özellikleri ayrı ayrı değerlendirilmesine rağmen, bu özellikler bireylerin bilişsel ve duyuşsal nitelikleri doğrultusunda bir araya getirilip anlamlandırılmaktadır.

Genel olarak hareketli görsellerin durağan görsellerden etkin olduğu, nesnelerin yakınlık ve uzaklıklarının algılamada önemli olduğunu belirtmektedir (Gibson, 1979).

Bu kurama göre birey, çevrede karşılaştığı uyarıları aktif olarak seçip, geçmiş deneyimleri ile yorumlayarak algılamaktadır.

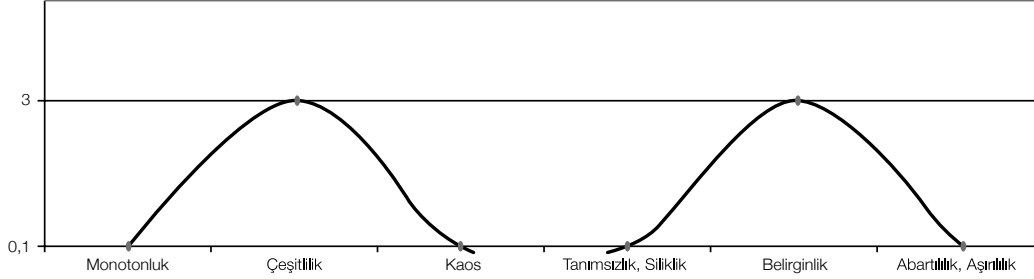

Sinir sistemi ve biyolojik yapı temelli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu yaklaşıma göre yapılan tasarım, hedef kitlenin konsantrasyonunu sağlamalı, dikkat çekerek bilginin seçilmesine olanak tanımalı ve ilgiyi toplayarak ilginin devamını sağlamalıdır (Gordon, 2004; Naglieri ve Das, 1997). Bu kuram konum, biçim, renk, işlev bakımından benzer özellik taşıyan öğelerin birlikte algılandığını vurgular. Öğrenenlerin farklı duyularına hitap eden, yerinde ve zamanında kullanılan uyancılarn, öğrenmenin kalıcılığını, mesajın etkililiğini arttıracakını belirtmektedir.

Entropi²

Entropi, termodinamik yasalar içinde ifade edildikten sonra, bilim dünyasında farklı dallarda uygulanarak, disiplinler arası gelişen bir kuramsal altyapı kazanmıştır. Bu süreçte, kentsel tasarım, kent planlama mimari ve sanat konularında da çeşitli deneysel çalışmalar yapılmıştır.

▲ Şekil 14 Çeşitlilik ve Belirginlik Değerlerinin Sıfat Çiftleri İle Tanımlanması.

Shannon'un(1948) tanımladığı şekli ile entropi, enformasyon miktarının ve enformasyon iletiminin olasılık değerinin ölçülmesi ile ilişkilidir. Burada entropi artışı anlam olarak, enformasyonun ve buna bağlı çeşitliliğin artısını temsil etmektedir. Olasılığın artışı, daha fazla seçeneğe ve daha fazla enformasyon kazanımına neden olmaktadır. Biçimsel estetik değerlendirme ölçütleri arasında

denge ilişkilerinin bulunduğu kentsel çevrede, farklılık ve çeşitlikten oluşan bir zenginlik söz konusudur.

Kentsel mekânda çeşitliliği etkileyen görsel elemanların azlığı estetik değerlendirmede monotonluğa, aşırılığı da kaosa doğru eğilim yaratmaktadır.

Bütün binaların ve detaylarının aynı olduğu durumda çeşitlilik yoktur ve entropi değeri de: 0'dır.

Bütün binaların ve detaylarının birbirinden farklı olduğu durum, sayısal açıdan en yüksek entropi değerini vermektedir.

Stamps (2003), mimari ve matematik ilişkisini sorgulayan çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaları içinde, görsel çeşitliliğin ölçümü için istatistiksel entropi yöntemini kullanmıştır. Araştırmasında, görsel çeşitliliğin yapıları ait geometrik özellikleri kodlayarak entropi değerleri elde etmiştir. Çalışmaları ile birlikte; ses sekansları, harfler, görsel elemanların sırası, renkler, yüzeylerin cephe özellikleri, ticari blok cepheleri, işaretler, konut grubu cepheleri, yüksek binaların

ufuk çizgisi konularını içeren farklı araştırmanın da verilerini yeniden ele alarak deneysel çalışmalarda entropi değerleri ve eşitlilik oranları ile korelasyon ilişkisini araştırmıştır.

Bu deneyler ve analizler sonucunda, çeşitlilik ve entropi arasında korelasyon; beğeni ve entropi değerleri arasında bağlantı bulunmuştur.

Biyosemiyotik³

Semiyotik ve biyoloji içerisinde büyüyen bir alandır. Biyoloji bilim dalı kapsamındaki göstergeler ve kodların üretilmesi ve yorumlaması üzerine çalışır.

Biyosemiyotik, canlı sistemler içindeki göstergeler bilimi olarak tanımlanabilir. Semiyotik biyolojinin temel prensibi yaşayan sistemlerin mekanik cisimler olmaktan ziyade, mesajlar ve metinler olarak anlaşılmasındadır.

Göstergeleri veya sembolleri her zaman tam anlamıyla kültürel olarak görmeyi verili bir gerçeklik kabul ettiği için semiyotik, beşeri bilimlerin sınırları içerisinde kaldığı halde biyosemiyotik, Umberto Eco'nun formüle ettiği gibi, insan ile evrende bulunan diğer canlılar arasındaki

'semiyotik eşiği' aşmaktadır. Yani, semiosis insana has bir sınır değil, yaşamın her alanında mevcut bir varoluş durumudur. Bu açıdan bakıldığında, aslında yaşam ve semiosis birlikte var olan şeyler olarak görülebilir.²

Biyosemiyotik doktrin, insanlardaki bilinçli olmayan (non-conscious) göstergeler ve kasti olmayan (non-intentional) göstergelerle birlikte, hayvanlardaki göstergelerin de varlığını kabul eder ve bunları çözümlemeye çalışır. Bu noktadan hareket eden biyosemiyotik, hayvanlar içinde ve türler arasındaki biyolojik süreçlerin anlaşılması için, diğer doğal bilimlerinin klasik kavramsal şemalarının yeterli olmadığını ve aşılması gerektiğini savunur.

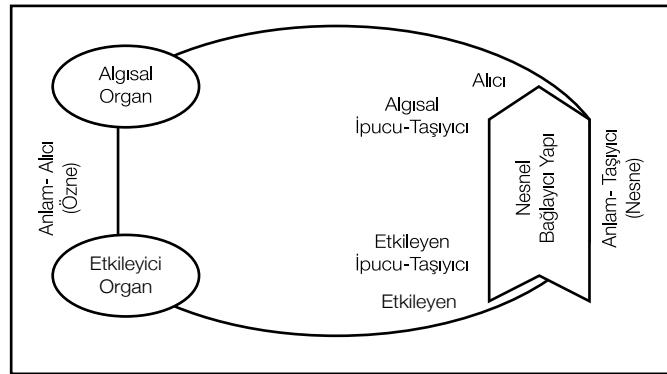

Biyosemiyotiğin Babası: Jakob von Uexküll (1864-1944)

Biyolog Jakob von Uexküll tüm hayatını hayvanlar üzerinde çalışmaya vakfetti. Öncelikle bir zoolog olarak işe başladı, ardından masküler nörofizyolojide öncü çalışmalar yaptı. Bu çalışmaların sonunda, genelde canlı organizmalarda 'negatif geri bildirim mekanizması' denilen, 'Uexküll nöromasküler regülasyon yasası'nı ortaya koydu.

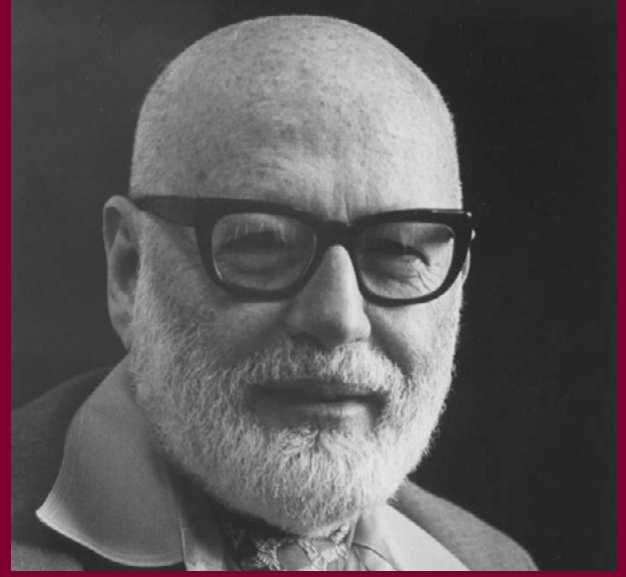
Biyosemiyotik doktrin, insanlardaki bilinçli olmayan (non-conscious) göstergeler ve kasti olmayan (non-intentional) göstergelerle birlikte, hayvanlardaki göstergelerin de varlığını kabul eder ve bunları çözümlemeye çalışır.

İşlevsel Döngü Şeması

3- Metin Demir, Biyosemiyotik Projesi: Doğanın İçinde Kültürü Konumlandırma Girişimi, hayatsağlık.

Biyosemiyotiğin Kurucusu: Thomas Sebeok (1920-2001)

Thomas Albert Sebeok, biyosemiyotiğin belirlenleşip kurumsallaşmasında en önemli figürdür ve sonraları tüm çalışmalarını Küresel Semiyotik (Global Semiotic) adlı kitabında sentezlemiştir.

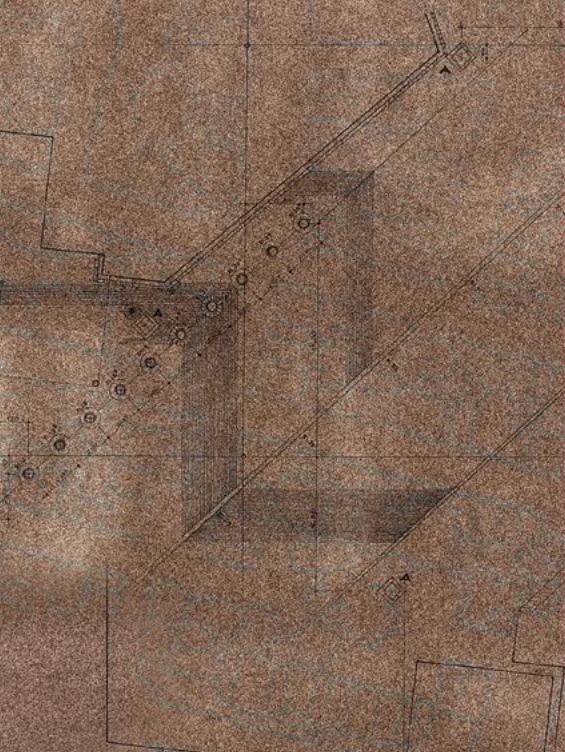
Sebeok'un bazı temel düşüncelerini şöyle özetleyebiliriz:

- 1) Yaşam, semiyosis (göstergeler ağı)'dır. Semiyosis, obje ve yorumcuyu içeren üçlü işbirliğinin üretimi, hayatın tüm kademelerine atfedilebilir.
- 2) Umwelt, en önemli modeldir. Tüm yaşayan canlılar kendi evrenlerinin türe-özü modellerini/Unweltlerini yaratırlar.
- 3) Biyosferde, en alt seviyede bakterilerden en üst seviyede tüm yeryüzüne değin, küresel bir iletişim ağı vardır.
- 4) Endosemiyotik; genetik, immün, metabolik, nöral bir çok katmanda organizmaların içinde gerçekleşir.
- 5) Simbiyosis semiyosis'in bir biçimidir. Biyolojik kavram olan simbiyosis, felsefi kavram olan semiyosis'in muadilidir.
- 6) Dil, sentaktik yapı ile ortaya çıkar. Hayvanların gösterge sistemlerinde sentaktik yapılar olmadığı için, dil sadece insana özgüdür.

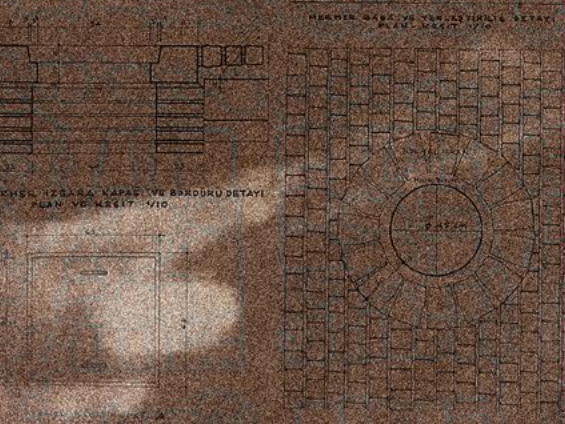

TÜRKİYE'DE
BİR MEYDANIN UZUN YAŞANMIŞ,
KISA YAZILMIŞ HİKÂYESİ

BEYAZIT MEYDANI VE TURGUT CANSEVER

Dr. Öğretim Üyesi Halil İbrahim Düzenli

İstanbul Şehir Üniversitesi Mimarlık Bölümü Başkanı

“Beyazıt Meydanı, formel bir meydan oluşturmak iradesinin sonucu olarak ortaya çıkmamıştır. Burada yapılar ve yaşanan hayat arasında canlı bir alışverişin olduğu görülür. Trafik bu alışverişi yok edene kadar, Beyazıt Meydanı yaşamaya devam etmiştir. Onu yeniden yaşatmak, bu alışverişi yani yürüyen, konuşan adamla tarihî anıtlar arasındaki ilişkiyi yeniden kurmaya bağlıdır.”

Turgut Cansever, 1961

Turgut Cansever, Mimarisi ve İstanbul Projeleri

Turgut Cansever 1920 yılında doğmuş, 2009 yılında vefat etmiş, mimari söylemi ve inşa ettiği yapılarıyla Türkiye'nin mimarlık gündemine önemli katkılar yapmış bir düşünce adamı ve mimar. Yaklaşık 60 yıllık meslek pratiğinde inşa etme fırsatı bulduğu yapılar 20'yi bulmasa da her inşa ettiği yapı; düşünsel ve maddi boyutlarıyla yeni bir gündem oluşturmuştur. Erken dönem yapılarından olan Adana Kadirli Karatepe Açık Hava Müzesi (1957-61), İstanbul Büyükdada Anadolu Kulübü oteli planimetrisi, tektonik unsurları bakımından önemli bir söz söylemekte, Ankara Türk Tarih Kurumu ile bu söz hem derinleşmekte hem de şehrin içine girmektedir. Çift-havuzlar Apartmanları; bina maliyetleri, prekast elemanların kullanımı, malzeme tercihleri bakımından Türkiye'de özgün ve öncü bir deneme iken, Bodrum Ahmet Erteğün Evi ve yine Bodrum'daki Demir Evleri mekânın, yerin ve de mad-denin potansiyellerini açığa çıkarma uğraşısının; eski-yenin, dün-bugün-yarının bir araya getirilme arayışlarının seçkin örneklerindendir. İstanbul Burgazada Aysin-Rafet Ataç Evi (1983-86)'nde aynı arayışların sıfırdan tasarlanan ve inşa edilen bir tekil evdeki tezahürlerini görmek mümkündür.

▲ Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi Saçakları, Turgut Cansever Mimarlık Ofisi

Turgut Cansever İstanbul'un farklı muhitlerinde Sadullah Paşa Yalısı'ndan (Çengelköy, 1949) başlayarak yedi tekil ev restorasyonuna imza attı. Bunlar; Çürüksulu Yalısı ya da Muharrem Nuri Birgi Evi- Restorasyonu (Salaçak, 1968-71), Tolly Evi Restorasyonu (Süleymaniye, 1988, F. Cansever ile), Caner-Zerrin Şaka Evi Restorasyonu (Rumelihisarı, 1988, F. Cansever ile), Güner-Haydar Akın Evi Restorasyonu (Vanıköy, 1989-91, E. Ögün ile), Hadi Bey Yalısı Restitüsyonu ve Restorasyonu (Kandilli, 1994-99, E. Ögün ile), Recep Sefer Evi Restorasyonu (Kardıra, 2004, E. Ögün ile)'dur. Cansever için restorasyon sadece maddi ve teknik bir mesele değildi. O bütün bu yapılarda, "restorasyon" ile "yeni" eser arasında, yaklaşım bakımından fark gözetmedi. Her iki durumda da eser, geçmiş-bugün-gelecek arasın-

daki salınımla, süreç bilgisiyle idrak ve inşa edilir. İlk mimari uygulama işi olan Sadullah Paşa Yalısı restorasyonu için şöyle diyordu: *"İnsanın bütün dünyaya açık olma hakkına ait asli İslâmî inancına tekabül eden Türk ev planı şemasının en gelişmiş biçimini tekrar vücuda getirmiş olduk. Sadullah Paşa Yalısı tarihte oluşturulmuş bir çözümün, gerçek büyük güzelliğini bana hissetme imkânı verdi"*. Bundan 21 yıl sonra gerçekleştirdiği ve Ağahan Mimarlık Ödülü aldığı Bodrum'daki Ahmet Ertegün Evi restorasyonunda ise (1971-73) mimarlıkta maddenin, yüzeyin tez-yini karakteri üzerine düşünmek birinci meselesiydi. Bir restorasyondan öte mekânın ve maddenin yeniden kuruluşu, bahçeyle bütünleşen iç mekânlar ve dış yüzeydeki beyaza boyalı kabark derz tercihi Bodrum koyunda bir tül etkisi oluşturan tezyin ögesiydi.

Ayşin-Rafet Ataç Evi, Burgazada ▲

▲ Meydan Eskizi, Turgut Cansever Mimarlık Ofisi

*Mimarın
geçmiş-bugün-gelecek
sürekliliğini araştıran
Türkiye'deki ilk ve
neredeyse tek "meydan"
projesidir. Üçüncüsü ise
Türkiye'de
düşünce-tasarım-
uygulama ile
söylem-eleştiri-
engelleme-karşı tavrı
alışlar gibi durumların
okunabileceği nadir,
ibretlik ve münbit
"mekân öykülerinden"
biri olmasıdır.*

Beyazıt Meydanı Yayalaştırma ve Düzenleme Projesi (1958-61)'nin önemi

Beyazıt Meydanı'nı anlatacak bir yazıda bütün bunlardan neden bahsettim? Farklı projeler üzerinden temas ettiğim yaklaşımlarını içerisinde barındıran bir proje olarak, Turgut Cansever'in Beyazıt Meydanı Yayalaştırma ve Düzenleme Projesi (1958-61) onun en önemli projesidir. Özellikle dört açıdan kıymetlidir. Birincisi; Cansever'in bir fikir ve oluş olarak "mekâna" yüklediği anlamı ve bu yöndeki çözümlemelerini en iyi yansıtan projesidir. İkincisi; Mimarın geçmiş-bugün-gelecek sürekliliğini araştıran Türkiye'deki ilk ve neredeyse tek "meydan" projesidir. Üçüncüsü ise Türkiye'de düşünce-tasarım-uygulama ile söylem-eleştiri-engelleme-karşı tavrı alışlar gibi durumların okunabileceği nadir, ibretlik

ve münbit "mekân öykülerinden" biri olmasıdır. Dördüncü ve son olarak ise bu proje; mekânın ve tarihin madde ile anlamlı bir ilişkiye sokulduğu "İstanbul'un kalbinde" yer alan bir "tasarım"dır.

Cansever Beyazıt Meydanı ile ilgili birçok yazı ve rapor kaleme almış, konuşmalar yapmıştır.¹ 1991'de, 71 yaşında iken yaptığı bir söyleşide efradını cami ağıyarını mâni bir biçimde konuşan kuramcı da; 1961'de, 41 yaşında iken belediye'deki bir tetkik toplantısında konuşan mimar da aynı kişidir. Bu 40 yıllık zaman diliminde Cansever'in Beyazıt Meydanı söylemi de eylemi de değişmemiştir. Yani onun söylemi ile eylemi arasındaki tutarlılığı zamansal olarak da görebilmek mümkündür.

1- "Beyazıt Meydanı Projelerini Tetkik Toplantısı Zaptı" (7 Mart 1961 tarihli Belediye Sarayı'ndaki toplantı), İstanbul'u Anlamak, 2. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2008; "Hürriyet (Beyazıt) Meydanı Projesi Üzerinde Yapılan Tartışmalar Dolayısıyla" (kaleme alınma tarihi: 1961), İstanbul'u Anlamak, 2. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2008; "Bir Cennetin Yokoluş Hikâyesi", Mimarlık ve Şehir, sy.2, 1961; "Beyazıt Meydanı Yayalaştırma ve Düzenleme Projesi", Mimarlık ve Sanat, sy.2, 1961; "Beyazıt Meydanındaki Eski Eserlerin Durumları ve Restorasyonları Hakkında Rapor" (kaleme alınma tarihi: 1962), İstanbul'u Anlamak, 2. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2008; "Beyazıt Meydanı Meselesinin İç Yüzü", Milliyet Gazetesi, 22 Mayıs 1964; "Beyazıt Meydanı Düzenleme Projesi, İstanbul, 1958-1961", Mimar, sy.11, 1983; "Beyazıt Meydanı Yayalaştırma Projesi, 1969", Arredamento Dekorasyon, sy.18, 1991 ("Dünden Bugüne Beyazıt Meydanı" başlığı altında İstanbul'u Anlamak kitabında da yayınlanmıştır);

1961 yılındaki “Beyazıt Meydanı Projelerini Tetkik Toplantısı Zabtı”nda meydanı şöyle tanımlıyordu: “Beyazıt Meydanı’nın hakiki hüviyeti fetihten sonra bugünkü Üniversitenin bulunduğu yerde Fatih’in ilk sarayını ve saray surunu inşa etmesi ve II. Beyazıt devrinde cami, medrese ve hamamdan müteşekkil külliye inşası ile vücut bulmuştur. Bu şehir parçası, Bizans kültür çağı içinde Boğa (Taurus) Forumu ismi altında şehrin çok mühim bir buluşma yeri idi. Fatih’in Eski Sarayı inşa ettirmesiyle ve Beyazıt külliyesinin ilavesiyle ortaya çıkan meydan, bütün tarih boyunca mühim bir kültür hareketi merkezi hüviyetine sahip olmuştur (...) Sanat eserleriyle çevrili meydanın tarih ve kültür kıymetlerine yabancı kalan ve bir Versailles taklidi aks yaratmak hevesiyle inşa edilen Bâb-ı Seraskerî tesislerinin, meydanı bugüne kadar içinden çıkılamayan tezatlarla düşürdüğü görülmektedir. Bu tezat cami, medrese, imâret istikametleriyle Bâb-ı Seraskerî aksının çatışmasından doğmaktadır. Projemizde bu ikiliği bertaraf etmek ve böylece sanat ve kültürün insanca yaşandığı bir çevre tasarlamak ana gâye olmaktadır.”² İl-gili değerlendirme heyetinin karşısında projeyi bu şekilde açıklayan Cansever, o yıllarda “Versailles taklidi aks yaratma” olarak ifade ettiği, mekâna yansıyan bu dünya görüşü farkını 90’lı yıllarda daha fazla açıklar ve bir bütüncül söyleme dönüştürür.

Bu minvalde, Cansever’in mekâna yüklediği anlam ise şu cümlelerinde saklıdır: “Esasında İslâm inancında mekân ve zaman kategorileri -Allah haricinde- her şeyi taşıyan, birbirine bağlı iki temel kategori. Dolayısıyla hareket de çok önemli bir faktör. Hareket esnasında varlığın fark edilmesi esas. Varlığın, Rönesans’ta olduğu gibi bir noktadan bakıp o noktadan görülen yüzü ile tamamen anlaşılacağı hususundaki kanaate tam karşıt bir kanaat. Var olan her şeyin hareket eden göz tarafından bütün veçheleriyle görülerek idrak edilebileceği inancı var.”³

Temel düşünce ve açıklama biçimini Beyazıt Meydanı üzerinden şöyle açıklar: “Bir İslâm mekânında ilgilenilecek konu, ... o mekânın biçimi değil, o sonsuz mekân içindeki mimari unsurların çeşitli özellikleri, mesafe ve yönleri, bunların içinde ve dışında insanın kendisini nasıl algıladığı, nasıl hareket ettiğidir... İslâm dünyasında bir “yer”, ancak tarihî bütünlük içinde ve fizikî çevrenin bütünüyle beraber vardır. ‘Yer’ belirleyen, yerin çevresinde ve içinde, insan tarafından vücuda getirilmiş yapılar, Rönesans dönemi yapılarında olduğu gibi tek cepheleriyle değil, tüm cepheleriyle, yukarıdan aşağı, aşağıdan yukarı ve içlerinden görülerek anlaşılabilir.

Beyazıt Meydanı, fiziki mekân düzeyinde çevresi ve içindeki yapılarla var olmaktadır. Fiziki açıdan bir inceleme yapmak çevredeki yapıların içinde ve dışında hareket eden insandan yola çıkarak mümkün olabilir. Yürüyen insanın yaşamı yürüme eylemi boyunca karşılaştığı olaylar dizisinin bir bütünlüğüdür. Bu bütünlük içinde durduğu noktalar ayrı önem taşır. Meydana varan insanın cami ve diğer yapısal unsurları, bir süre önce yaşadığı anların zemini üzerinde idrak edeceğini düşünerek, incelememizi buna göre yapmamız gerekir.”⁴

Cansever’in temas ettiği “hareket”, “yürüme eylemi”, “insan yaşamının sürekliliği ve akışı”, “mekân idraki”, bu vasıta ile “varlığı idrak etme” yönündeki üst düzey vurguları Beyazıt Meydanı’nda vücut bulmuş gibidir.

Beyazıt Meydanı, fiziki mekân düzeyinde çevresi ve içindeki yapılarla var olmaktadır. Fiziki açıdan bir inceleme yapmak çevredeki yapıların içinde ve dışında hareket eden insandan yola çıkarak mümkün olabilir. Yürüyen insanın yaşamı yürüme eylemi boyunca karşılaştığı olaylar dizisinin bir bütünlüğüdür. Bu bütünlük içinde durduğu noktalar ayrı önem taşır.

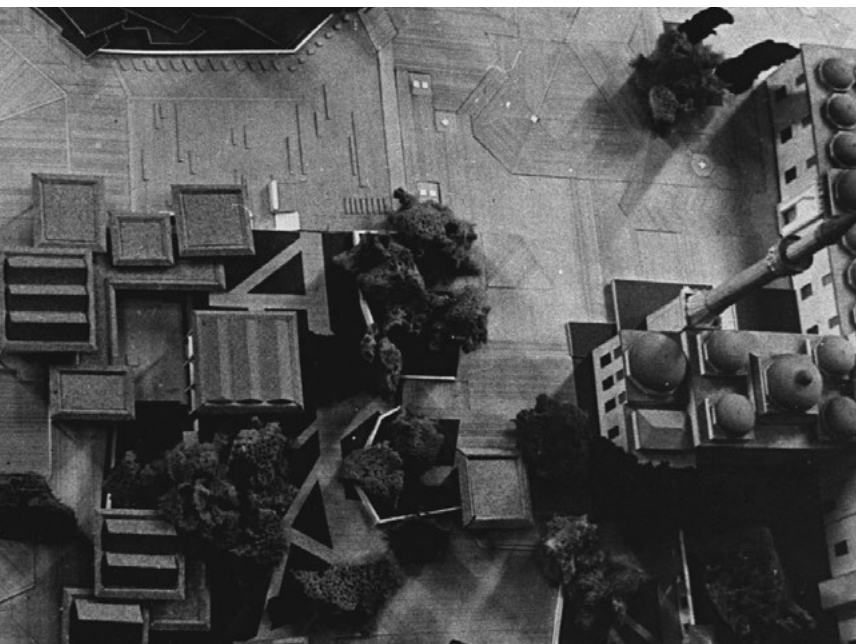
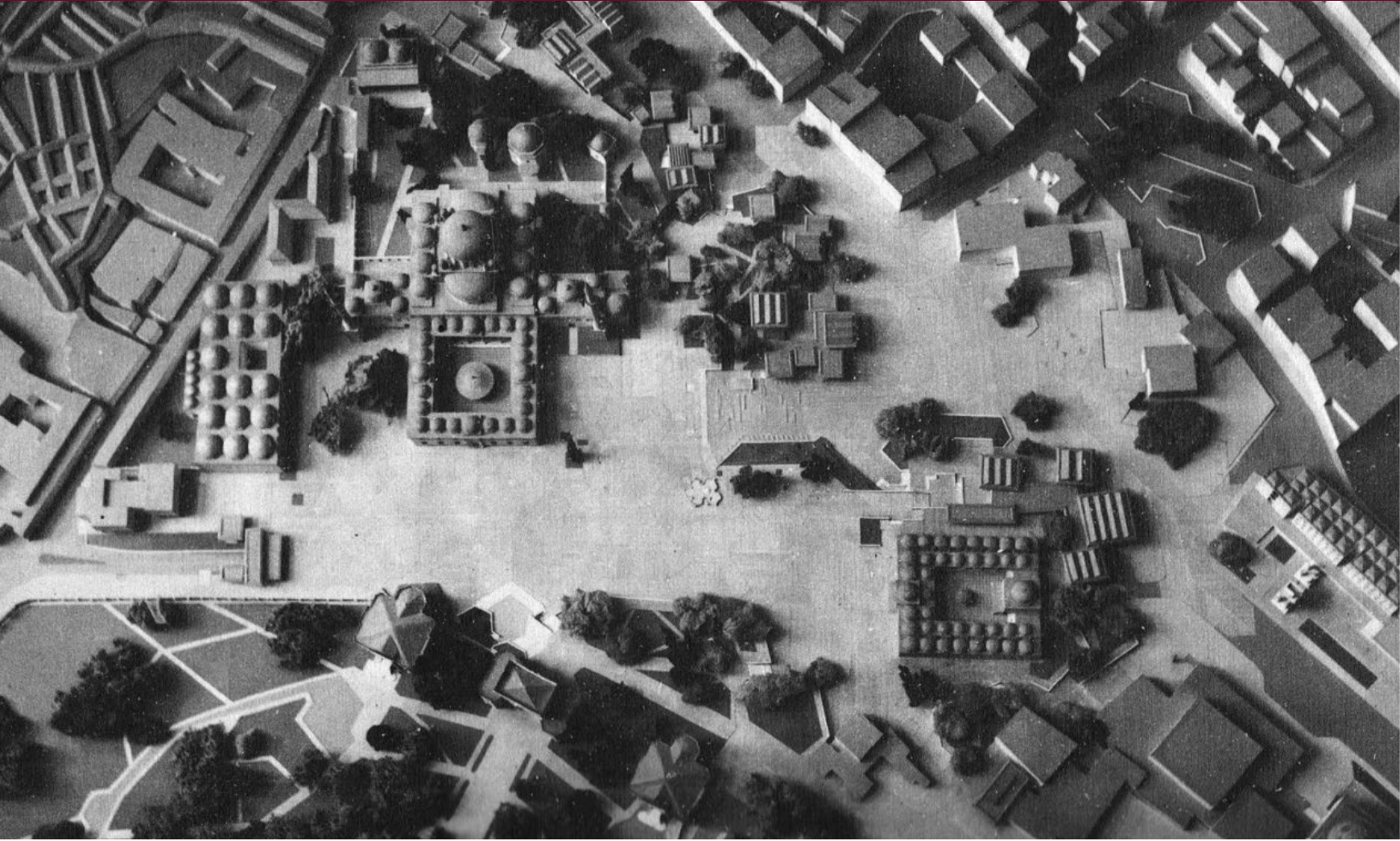

Meydan Maketi, Turgut Cansever Mimarlık Ofisi ▲

2- “Beyazıt Meydanı Projelerini Tetkik Toplantısı Zabtı” (7 Mart 1961 tarihli Belediye Sarayı’ndaki toplantı), İstanbul’u Anlamak, 2. Baskı, Timaş Yay., İstanbul, 2008. S. 320-321.

3- Cansever, T., “Dünden Bugüne İstanbul: ‘İstanbul’un fethi mimarı fetihle tamamlandı’”, Kubbeyi Yere Koymamak, İz Yay., İstanbul, 1997, s. 209-210.

4- “Beyazıt Meydanı Yayılaştırma Projesi, 1969”, Arredamento Dekorasyon, sy.18, 1991, s.114-119.

▲ Meydan Maketi, Turgut Cansever Mimarlık Ofisi

Görülen ve görülmeyenler üzerinden bir anlama denemesi

Turgut Cansever Beyazıt Meydanı tasarımını bu yazının devamında okuyabileceğiniz gibi kendi ağzından tane tane ve açık açık anlatıyor. Türkiye'nin son yüzyıldaki hakkı teslim edilmemiş, uygulama önerileri eksik bırakılmış ve bir "fikir" olarak tam anlaşılamamış en önemli projelerinden olan Beyazıt Meydanı'ndan öğrenilecek çok şey var. "Esas değerler nelerdir?" diye soruyor ve öncelikli olarak "büyük mimari anıtlar"ı, sonrasında ise "geçmişte, bu büyük mimari anıtların karşısındaki saray duvarı"nı işaret ediyor. Bu duvarın izinin bir veri olarak kabul edilip "bu abideler arasındaki alanı, Beyazıt Meydanı alanı hâline getirmek esastır" diye devam ediyor. Deyim yerindeyse, Beyazıt Meydanı projesi çeşitli dönemlerde yapılan yapıların çelişkilerini tashih ve alandaki her tür yapıyla birlikte meydanın ana unsurlarına bir iade-i itibar çabasıdır.

1845'den 2019'a 174 yıllık bir zaman diliminde, Beyazıt Meydanı'nın geçirdiği dönüşümler; çeşitli dönem haritaları, hava fotoğrafları, pek çok farklı yerden çekilmiş fotoğraflar, videolar gibi görseller aracılığıyla adım adım takip edilebilmektedir (Bu dönüşüm Turgut Cansever'in kurucusu olduğu Ev ve Şehir Vakfı'na ait bir yayın olarak web ortamında, -evvesehirvakfi2019.tumblr.com- internet adresinden incelenebilir. Ayrıca Hendese Dergisi'nin bu sayısında da görülebilir).

Meydanın gelişim ve dönüşüm sürecine kısa başlıklar hâlinde değinilecek olursa şunlar söylenebilir. 1845 tarihli bir haritada Topkapı Sarayı inşa edilmeden önceki İstanbul'un Fatih dönemi ilk sarayı olan Eski Saray duvarlarının izleri görülebilmektedir. 1847'ye ait bir başka harita alanın cami ve Eski Saray duvarıyla olan mekânsal ilişkilerini daha açık bir biçimde göstermektedir. 1850'lerdeki gravürler ise alanı Beyazıt Cami ile birlikte resmetmekte, cami karşı-

sındaki kapı tasvir edilmektedir.

1860'larda yeni inşa edilen Harbiye Nezareti Kapısı (Bugünkü İstanbul Üniversitesi giriş kapısı) ile 1865'te yavaş yavaş beliren, daha sonra yolun her iki tarafına yapılan ağaçlandırmalarla iyiden iyiye belirginleşen Harbiye Nezareti yolu alana en önemli müdahaledir. Alanın cami ve medrese gibi anıtlar merkezli odağı keskin bir dönüşüme uğratılmış, 1845 ve 1847 yıllarında görülenin tersine, cami-medrese-nezaret kapsayıcılığındaki meydan tek odağa indirgenmiştir.

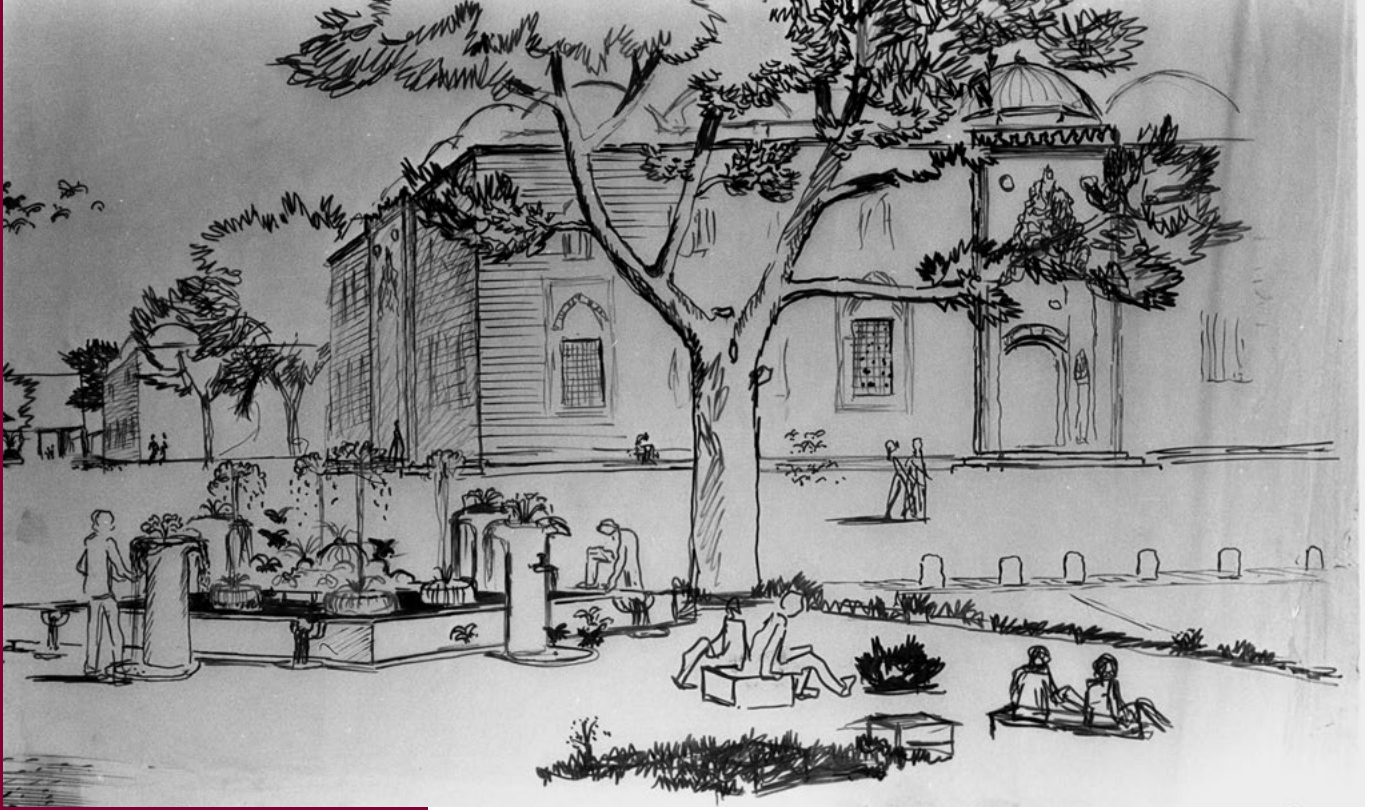
1926 yılında bu tekleştirilmiş odağın merkezi aksına oval bir havuz yapılmış, söz konusu bu tek odak güçlendirilmiş, diğer taraftan havuzun etrafı bir trafik kavşağına dönüştürülmüştür. O yıllar ve sonrası İstanbul'da tramvay ve lastik tekerlekli kara taşıtlarının çoğalmaya başladığı zamanlardı. Havuzun başlangıçta Nezaret Kapısı merkezli kurgulanan yeni odağı güçlendiren konumu, zamanla trafik kavşağı olarak yeni bir döneme kaçınılmaz olarak yataklık etmişti.

1958 yılına gelindiğinde, Sedat Hakkı Eldem'in meydan için çizdiği proje uygulanırken oval havuz ortadan kaldırılmış, meydan tamamen karayolu ulaşımı için yeniden düzenlenmişti. Havuz, yerini döner kavşağına bırakmıştı. O yıllarda çekilen bazı Türk filmlerinde ortasında trafik polisinin durduğu ve insan kalabalıkları ile taşıtların bir keşmekeş içinde hareket ettiği sahneler görmek mümkündür. Meydan; karayolu çözümü için adeta heba olmuş durumda iken 1959 yılında ilgili bakanlık ve belediye tarafından meydanla ilgili dört proje gündemdeydi. Bu projeler Münih Şehri'nin başmimarı Prof. Hans Högg, İtalyan Milli Şehircilik Enstitüsü Başkanı Prof. Luigi Piccinato, Prof. Sedat Hakkı Eldem ve Turgut Cansever'in önerileriydi. Bir tür davetli yarışma olarak da görülebilecek,

Meydan Maki, Turgut Cansever Mimarlık Ofisi ▲

*Turgut Cansever
Beyazıt Meydanı
tasarımını bu
yazının devamında
okuyabileceğiniz gibi kendi
ağzından tane tane ve açık
açık anlatıyor. Türkiye'nin
son yüzyıldaki hakkı teslim
edilmemiş, uygulama
önerileri eksik bırakılmış
ve bir "fikir" olarak tam
anlaşılamamış en önemli
projelerinden olan Beyazıt
Meydanı'ndan öğrenilecek
çok şey var.
"Esas değerler nelerdir?"
diye soruyor ve öncelikli
olarak "büyük mimari
anıtlar"ı, sonrasında
ise "geçmişte, bu
büyük mimari anıtların
karşısındaki saray duvarı"nı
işaret ediyor.*

▲ Turgut Cansever'in Beyazıt Meydanı'nın nasıl hayat bulacağına dair eskizlerinden

Ana meydan kotunun Beyazıt Cami ve Beyazıt Medresesi'nin giriş kapılarının kotuna göre belirlenmesi ve tasarımın bütünüyle kible aksını/ yönünü esas alarak oluşturulması diğer önemli kararlardır. Harbiye Nezareti Kapısı'nın kible aksına göre 45 derece dönük konumu önünde oluşturulan, cami aksına paralel set ile tashih edilmiştir.

yaklaşık 40 kişilik bir akademisyen, mimar, uzman ve bürokratlardan oluşan heyetin önünde yapılan açık sunum ve tartışmalarla, Nisan 1960'da Cansever'in önerisi ittifakla kabul edildi.

Turgut Cansever'in projesinin birincil ve en önemli kararı; meydanın taşıt trafiğinden arındırılması ve mutlak yayalaştırılmasıdır. Bu karar, henüz motorlu taşıt ve ona uygun yollarla yeni yeni tanışan bir ülke için çok erken bir tavidir. Hatta Türkiye'deki yayalaştırma kararları ve çalışmalarının öncülerindendir. Vefa Bakırcılar Çarşısı ulaşım bağlantısı için taşıt yolunun alt geçit olarak düzenlenmesi yukarıda bahsedilen "mutlak yayalaştırma" için gerekli bir karar olarak göze çarpmaktadır.

Ana meydan kotunun Beyazıt Cami ve Beyazıt Medresesi'nin giriş kapılarının kotuna göre belirlenmesi ve tasarımın bütünüyle kible aksını/yönünü esas alarak oluşturulması diğer önemli kararlardır. Harbiye Nezareti Kapısı'nın kible aksına göre 45

derece dönük konumu önünde oluşturulan, cami aksına paralel set ile tashih edilmiştir. Cansever Tanzimat'tan sonra İstanbul'un dönüştürülmesini anlatırken Beyazıt Meydanı'ndaki yön meselesine dikkat çekmekte, yukarıda yazılanları ise şöyle özetlemektedir: *"Beyazıt Meydanı'nda cereyan Harbiye Nezareti aksı, kible aksına 45 derece dönük olarak meydana getirilmesidir. 19. asır başlarından 1870'lere, 80'lere kadar tamamen bir sivil toplum yaşama alanı olan, uçlarından her tarafa açık, içerisinde Beyazıt Cami'nin, Eski Saray surunun, çevresinde evlerin ve büyük ağaçların tektonikler olarak bezediği Beyazıt Meydanı yerine, Harbiye Nezareti aksından çıkıldığı zaman iki tarafına ağaçlar dikilmiş iptidai yol, bulvar imajıyla meydanın tahrip edilmesi, Reşid Paşa türbesinin kible istikametine 45 derece dönük olarak konulması vs. İstanbul'u meydana getiren büyük erdemi külliyen reddetme iradesinin ifadesi olarak ortaya çıkıyor."*⁵

1- Cansever, T., *Kubbeyi Yere Koymamak*, İz Yay., İstanbul, 1997.

İstanbul Üniversitesi giriş kapısı (eski Harbiye Nezareti Kapısı) önündeki seti ya da meydan, cami, Ordu Caddesi doğrultusundaki deniz manzarası gibi çok yönlü perspektifler sunan bir seyir alanı üzerinde önemle durmak gereklidir. Bu alanı "*sonsuzluğa bakan düzlem*" olarak düzenleme fikri ve uygulaması meydan tasarımındaki "*olağan ve derinlikli*" kurgulardan biridir. Oluşturulan bu düzlemin ağaçlarla donatılarak bir "*yeşil set*" hâline getirilmesi kararı ise ayrıca önem taşımaktadır. Hem meydanın ağaç varlığını çoğaltma hem de üniversite bahçesindeki tabiatın, ağaçların meydana taşma fikri bugünkü başka "*meydan*" düzenlemeleriyle kıyaslandığında epeyce fazla şey söylemektedir. Meydan ağaçtan arındırılmış salt bir sert zemin düzenlemesi olmaktan çıkıp, tabiatın daha fazla içeriye alındığı bir niteliği haiz hale getirilmiştir.

Bu düzlemde meydana doğru akan altıgen, tuğla-taş malzemeyle oluşturulmuş merdivenler bu sonsuz düzlemdeki manzaraya nazar etmiş insanları sakince meydan ana kotuna indirmektedir. Bu planimetrisi altıgen olan merdivenlerin en önemli özelliği tıpkı "*sonsuz düzlemde*" olduğu gibi "*bir-*

çok yöne doğru hareket imkânı" sunuyor olmasıdır.

Ana meydan kotuna çıkmak için Ordu Caddesi kotunda bir alt meydan oluşturulması ve bu kottan geniş bir rampa ile adım adım, çevreyi fark ede ede meydana yükselme fikri tasarımın diğer kararlarından. Geniş rampa ile alt meydandan ana meydana yükselmek kanaatimce projenin kilit noktasıdır. Bu geniş rampayla ilgili Cansever'in çizimleri ve çektiği fotoğraflar adım adım yüce bir değer olan camiye ulaşmanın ve bu harekette rampanın genişliğinden kaynaklanan, iradi olarak insanın kendi çıkış güzergâhını belirleyebilmesi, onun iki kot arasındaki bağlantıyı ustaca kurma girişiminin daha da ötesinde bir tavrı. Bir taraftan rampa çıkarken etrafının "*abideleri saran setlerin düzenlenmesi*" hem kot farklılıklarını adım adım tanzim emekte hem de ana abidelerle nispet ilişkileri kurmakta. Setlerin ağaçlandırılması, bahçelerin, küçük yapı birimlerinin oluşturulması kullanıcılara tercih çeşitliliği sunmakta. Ağaçların meydanı sarma ve gölgelik alanlar oluşturma fikri üniversite önü düzlemi gibi tabiat-meydan bütünlüğünü tekrar gündeme getirmekte.

Burada bir parantez açarak, bu noktaya kadar anlatılanların aklı düşürdüğü şeyi şöyle özetlemek mümkün görünüyor. Cansever; bir "*düzlem*" tasarlarlarken de, "*merdiven*" tasarlarlarken de, "*rampa*", "*setler*" gibi unsurları ele alırken de meseleye sadece maddi unsurlar yönünden bakmaz. Maddi olanın hakkını vermekle birlikte her elemanın/unsurun mutlaka tek başına mekâna anlam katan hususiyetleri olduğunu bize sürekli hatırlatır. Mekânın esnekliği, insanın iradesiyle yönlenmesi, hareket gibi üst kavramlar her unsuru var eden ortaklıklar olarak gözükmemektedir.

Cansever meydanın nasıl hayat bulacağına dair çeşitli eskizler yapmıştı. 1960'lardan vefat tarihi olan 2009'a kadar Beyazıt Meydanı'nda sürekli gözlemler yapan Cansever, insanların meydanı kullanma biçimlerini gördükçe heyecanlanıyor ve onların hayatına değen bir projeyi yapabilmekten mesud oluyordu.

Tüm bu kararları ve bu kararlardan neşet edecek güzellikleri İstanbul'a "*yeniden sunma*" imkânı apaçık olan Turgut Cansever'e ait Beyazıt Meydanı projesinin tasarım öyküsü kısaca böyle özetlenebilir.

▲ İstanbulluların yaklaşık 60 yıl boyunca hafızalarında yer eden, İstanbul Üniversitesi kapısı giriş kotunu ana meydana bağlayan Cansever merdivenleri

Meydan projesine bugünden yapılan bazı itirazlar üzerine

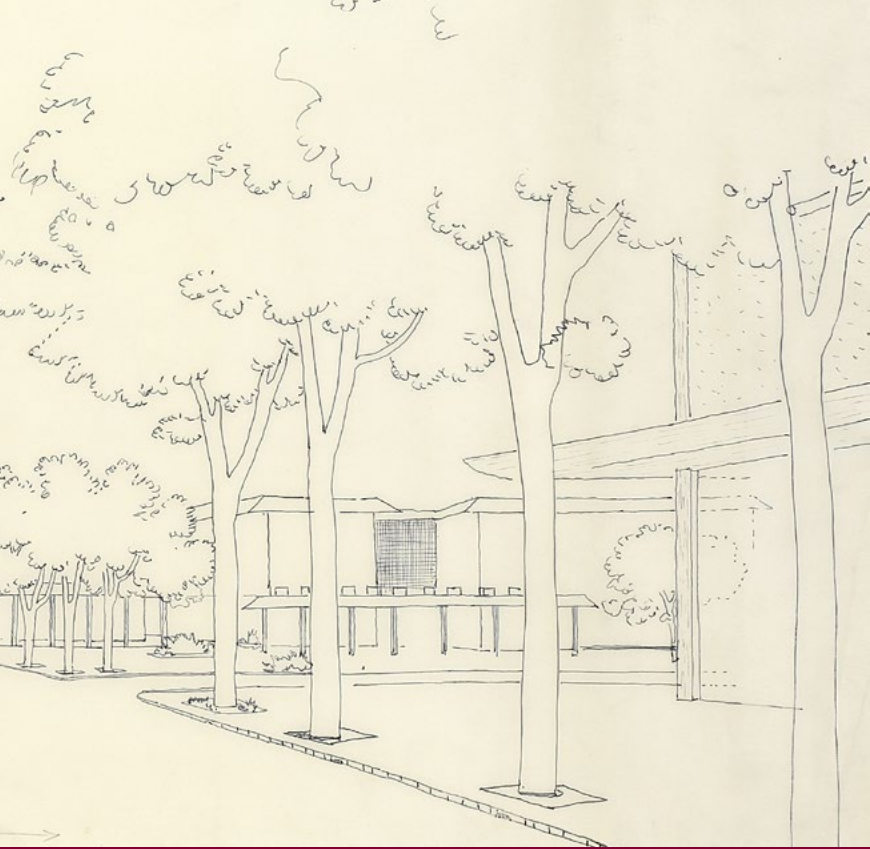
Meydanın tasarımı ve 1960-2019 yılları arasında yaşanan süreci hakkında Cansever projesinin “ne”liği ve bugün nelerin uygulanacağı konusunda kamuoyunun yeterince bilgi sahibi olmadığı söylenebilir. Yukarıdaki özetten sonra, bazı görüşlerimi özetlemek isterim. Cansever projesinin temel kararlarını mutlaka korumak gereklidir. Bu yönde yapılan girişimlere mimarlık kamuoyundan da bazı itirazlar gelebilmektedir. Söz gelimi, projenin eskidiğini, güncellenmesi gerektiğini, yanışma projesi açılmasının iyi olacağını söyleyen mimarlara denk gelmek mümkün. Öncelikle Can-

sever projesinin restitüsyonunun yapılması yani projenin ilk hâlinin ve uygulanmış kısımlarının ortaya konulması, restitüsyon uyarınca restorasyon projesi hazırlanması, bugün daha çok gerekli hale gelen bir takım küçük değişiklikler üzerinde çalışılması bu tür bir proje söz konusu olduğunda işleyecek olan süreçtir (ki bütün bunlar ileride değinileceği üzere bu süreçte hazırlanmıştır). Cansever’in Beyazıt Meydanı projesinin restitüsyonuna ve restorasyonuna itiraz eden kişilere, mimarlara DOCOMOMO (DOcumentation and COnservation of Buildings, Sites and Neighborhoods of

the MODern MOVement) kurumunu ve inisiyatifi hatırlatmak gerekir. Yani “modern mimari mirasın” korunmasına emek veren bir girişim. Mimarlık camiasının çoğunluğunun da destek verdiği bir oluşum. Dolayısıyla Cansever’in Beyazıt projesine itiraz geliştirenlerin mutlaka haberdar oldukları bir yaklaşım. Yakın zamanda yıkılması gündeme gelen Behruz Çinici tasarımı TBMM Cami’nin, hâli hazırda yıkılan Hayati Tabanlıoğlu tasarımı Atatürk Kültür Merkezi’nin savunmasında onların “modern mimari miras” olduğu ve korunması gerektiği argümanını çokça duyduk, okuduk. Öyledirler

de. Fakat konu Cansever'in Beyazıt Meydanı projesine geldiğinde mimarların bir kısmı aynı kararlı tavırda görünmemektedir. Bu üzerinde daha fazla düşünülmesi gereken bir çelişkili tavidir. Acaba Cansever projesi diğer projelere göre daha mı az kıymetlidir? Ya da örneği Türkiye'de neredeyse olmayan bu biricik meydan projesi miras olabilmek için atlayamamış mıdır? Miras mimarların gözünde "bina" mıdır yalnızca? Bir meydan tasarımının da korunması gerektiği bilinci henüz oluşmamış mıdır?

Beyazıt Cami'ne adım adım yaklaşırken onun nasıl algılanacağına dair eskiz ▲

Cansever projesinde yapılacak "değişiklik önerilerine" değinecek olursak; projenin esasında ciddi değişikliklere ihtiyacı yoktur. Yaya hareketleri, yönlendirmeler, kotlar, teraslar, zemin kaplamaları ve ek küçük kentsel birimler gibi projenin özeti sayılabilecek konular Cansever tarafından ciddiyetle araştırılmış, defalarca çizilmiş ve yaklaşık 50 sene boyunca test edilmiş kararlardır. Engelli bireyler için meydan kullanımını daha fazla kolaylaştırıcı çözümler, meydanın bugünkü kullanım durumunun getirdiği küçük ekler (asansör, merdiven, rampa vs) projeye adapte edilebilir.

Cansever'in projesinin "uygulanmamış oluşu" yaygın kanaatine de bir açıklık getirmek gerekir. Projenin ana kararları ve yönlendirmelerin tamamı, ana meydan kotları, üniversite önü kotu, ana set ve merdivenleri, rampa, medrese önü terası, ana meydan-Ordu Caddesi arası setleri, Ordu caddesi tarafındaki alt meydan, alt meydan ile ana meydanı bağlayan geniş rampa tüm detayları ile uygulanmış-

tır. Kaplamalarının önemli bir kısmı (ana meydanda önerilen tuğla kaplama hariç) uygulanmıştır. Ana meydan kaplama düzeni bozularak iri granit taş ile değiştirilmiştir. Özetle, cami ve medresenin giriş kapıları, kotları esas alınarak ana meydanın kurgulanması, yaya hareketlerine eşsiz zenginlik sağlayan rampa, üniversite merdivenleri sapasağlam 60 yıl yerinde durmuş ve kent hafızasının önemli bir parçası olarak varlıklarını 2010'lu yıllara kadar taşımışlardır. Sadece Ordu Caddesi tarafında kalan ve diğer küçük ek birimler uygulanmamış fakat, üzerlerine yükselecekleri setler inşa edilmiş ve hâli hazırda bu yapılardan murad edilen etki, dikilen ağaçların büyümesinin de katkısıyla büyük oranda sağlanmıştır.

Meydan projesinin "güncelliğini" sorgularken daha fazla düşünmek gereklidir. Nitelikli ve Türkiye tarihinde biricik olan bir iş neden güncellenmek istenir? Mesela modern mirasa örnek olarak Yunanlı mimar Dimitris Pikionis'in Atina'daki zemin kaplamalarını güncellemek önerilebilir mi? Yoksa onun bir değer olarak korunmasının kentlerin giderek kaybedilen hafızasını diri tutmaya, yani bir bakıma "zamanın korumacı ruhuna" daha uygun düştüğünü mü söylemeliyiz? Kanaatimce ikincisi.

Son durum

Beyazıt Meydanı'nın yıllara sâri tartışmaları 2000'li yıllarda da devam etmektedir. 2010'lu yıllara gelindiğinde meydanla ilgili çizilen yeni bir proje ile tartışmalar alevlenmiştir. 2012 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) tarafından Cansever projesinin niteliklerini kavrayamayan bir bakışla yeni bir proje yaptırılmış, proje ilgili koruma kurulları tarafından da onaylanmıştır. Projeyi yaptıran belediyenin ilgili birimleri her ne kadar "Cansever'in ilkelerini gözettik" mealinde açıklamalar yapmış olsalar da, bu açıklamalar kamuoyundan gelen eleştirileri yatıştırmak amacıyla yapılmış görünmektedir. Bir süre uygulamaya geçilmeden bekletilen projenin yürürlükte olduğu 2017 yılında meydanda başlayan inşaat faaliyetiyle anlaşılmıştır. Kamuoyu ve merkezi siyasi iradenin itirazları sonucu inşaat faaliyeti yine İBB tarafından durdurulmuş, projenin Cansever projesi uyarınca yeniden ele alınması kararlaştırılmıştır. İstenen birkaç küçük revizyon ile proje bila bedel tamamlanmış ve İBB'ye sunulmuştur. Mayıs 2020 itibarıyla proje ilgili koruma kurullarına sunulma aşamasındadır. Beyazıt Meydanı ise üzerine tonlarca beton dökülmüş vaziyette beklemektedir. Umulur ki, 2020'de daha fazla tahribat olmaz ve Cansever projesi esas olur.

Cumhuriyet tarihinde mimarideki "ustalığı" konusunda tereddüt olmayan bir tasarımcının, Turgut Cansever'in işinin korunması olağan/olması gereken bir durum olarak görülmemelidir. Ve bazen bu projenin uygulanmış noktalarından çekilmiş fotoğraflar şehrin hafıza mekânları olarak her şeyi daha kolay anlatabilmektedir. Mekânı, tarihi, insanı, hareketi ve de akışı...

Beyazıt Meydanı-Notlar

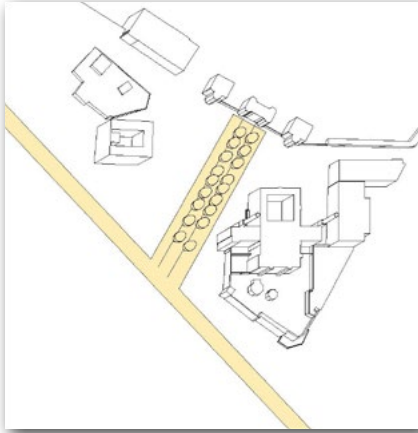
▲ 1845 Beyazıt Meydanı

▲ 1847 Beyazıt Meydanı

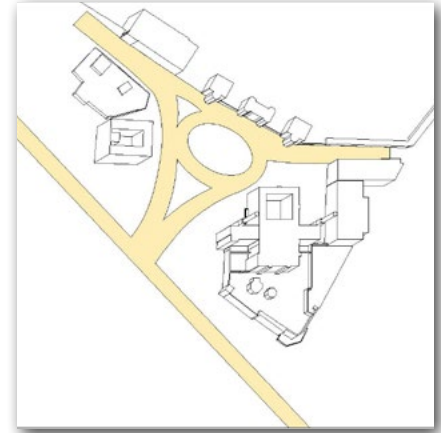
▲ 1850 Beyazıt Meydanı

▲ 1865 Harbiye Nezareti Yolu Tek Odak

▲ 1865 Harbiye Nezareti Yolu Tek Odak

▲ 1926 Tek Odağın Hâkimiyeti, Oval Havuz Döner Trafik Kavşağı

▲ 1926 Tek Odağın Hâkimiyeti, Oval Havuz Döner Trafik Kavşağı

▲ 1926 Tek Odağın Hâkimiyeti, Oval Havuz Döner Trafik Kavşağı

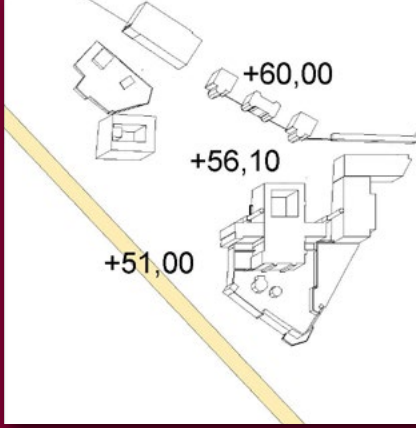

▲ 1958 Trafik Çözümü Karayolu Kavşağı

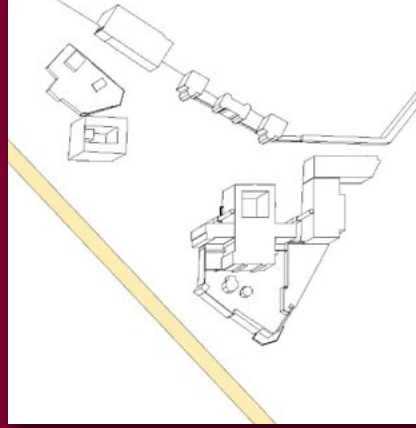
*Bu görsel ve özet; evvesehirvakfi2019.tumblr.com internet sitesinden alınmıştır.

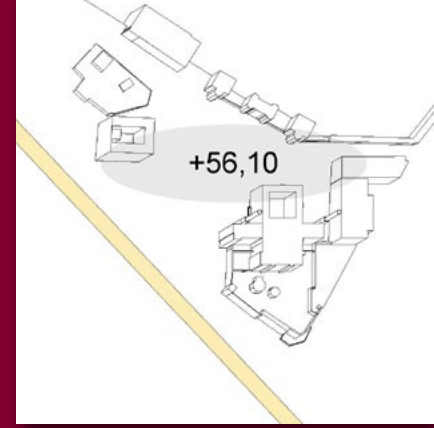
Tasarım ve Uygulama Ana Kararlar

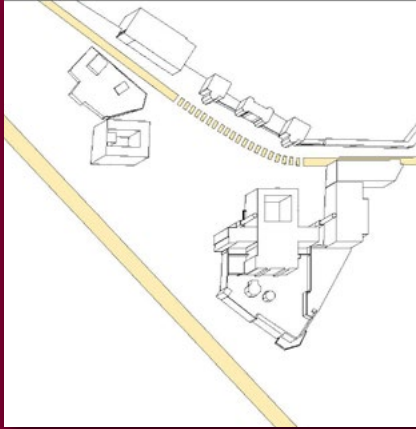
▲ 1958 Alanda Odakların Kotları

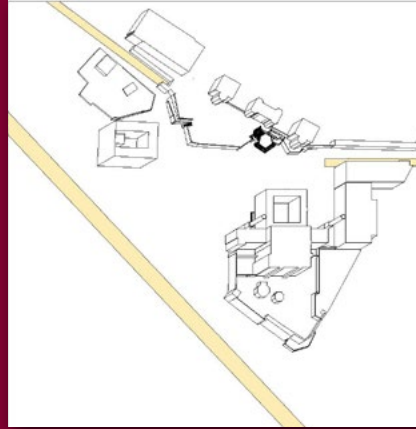
▲ Karar 1 Mutlak Yayalaştırma

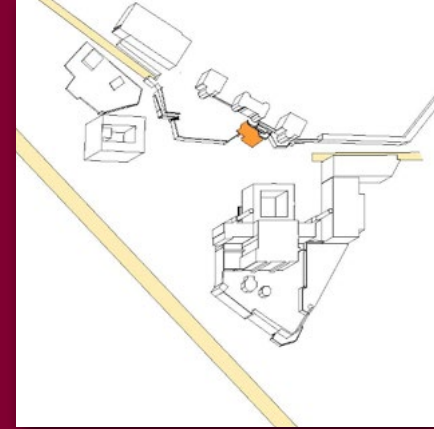
▲ Karar 2 Ana Yaya Alanını Oluşturacak Meydan'ın Beyazıt Camisi ve Medrese'nin Giriş Kapılarının Kotlarında Oluşturulması

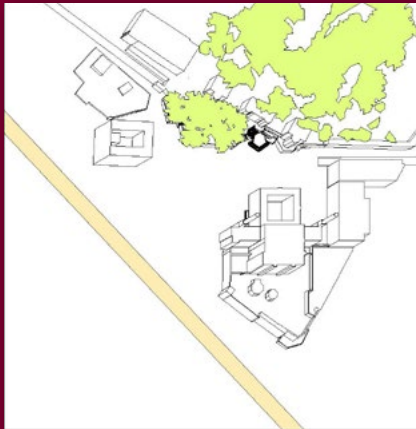
▲ Karar 3 Mutlak Yayalaştırma İçin Vefa Bakırcılar Çarşısı Ulaşım Çözümü Alt Geçit

▲ Karar 4 Üniversite Kapısı Önünde Ana Meydan ve Ötesine, Sonsuzluğa Bakan Düzlem

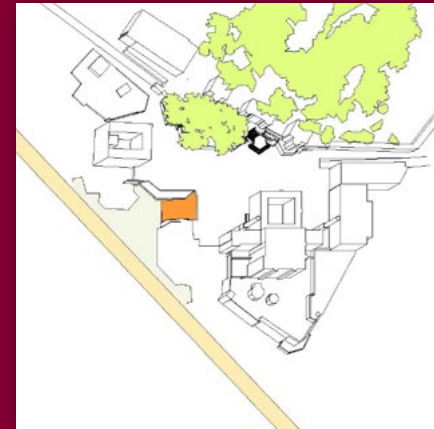
▲ Karar 5 Üniversite Önündeki Düzlemden Ana Meydana İnen, Bir Çok Yöne Doğru Hareket İmkânı Sunan Merdivenler

▲ Karar 6 Üniversite Bahçesinin Bu Düzlem ile Meydana Uzaması ve Ağaçlar ile Donatılmış Yeşil Set

▲ Karar 7 Beyazıt Camisi ve Medresenin Giriş Kapılarının Kotlarının Esas Alındığı +51,60 Kotundaki Ana Meydanın Biçimlenişi

▲ Karar 8 Ordu Caddesi Kotundan Oluşturulacak Alt Meydandan Ana Meydan'a Geniş Rampa ile Yükselmek

Tasarım ve Uygulama Ana Kararlar

▲ **Karar 9** Beyazıt Camisi, Medrese ile Trafik Akısı Arasında Kot Farklarını Düzenleyen, Abideleri Saran Setlerin Düzenlenmesi

▲ **Karar 10** Bu Setlerin Ağaçlandırılması ile Abidelerin Tanımladığı Ana Meydan Çevresinde Bahçeler Oluşturulması

▲ **Karar 11** Bahçeler ile Ordu Caddesi Arasında Gölgelek Mekânlar ve Günübirlik Dinlenme Noktaları. Kahve, Kitapçı vb. Tesisler Oluşturulması

▲ 2019 Hava Fotoğrafı Beyazıt Meydanı

▲ **Tasarımın Ana Kararları, Yani Üniversite Önü Set, Ana Meydan, Ana Meydana Ulaşan Rampa, Ordu Caddesi ile Rampa Arasındaki Altmeydan, Beyazıt Cami ve Medrese ile Ordu Caddesi Arasındaki Setler ve Bu Setlerin Taşıdığı Ağaçlar Yaklaşık 50 Sene Var Oldu. Üniversite Önü Set İçin Önerilen Ağaçların Dikimi, Meydan Kaplaması İçin Uygun Görülen Küçük Parke Taş Kullanımı ve Ordu Caddesi Boyunca Önerilen Küçük Yapılar Uygulanmadı.**

"meydanın nitelikli kullanımını temin edecek işlevler yerine, uzun bir süre otopark olarak kullanılması, vasıfsız strüktürler ile bazı hizmetler verilmesi bu önemli odağın güzelliğini senelerce gölgelemiştir."

▲ 2020 Beyazıt Meydanı

▲ 2017 Beyazıt Meydanı

▲ 2014 Beyazıt Meydanı

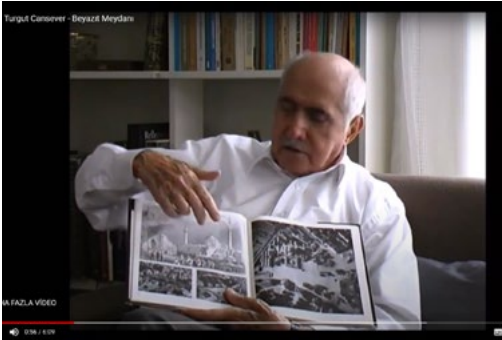
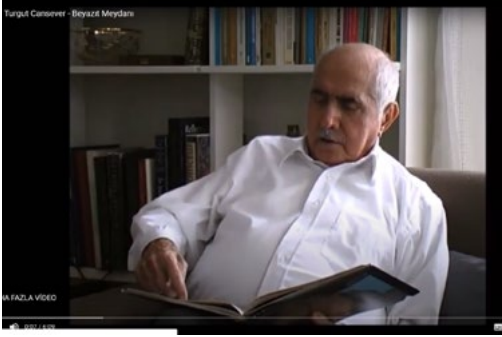
▲ 1980 Beyazıt Meydanı'nda Bir Akşamüstü

▲ 1970'ler. Çok Yönlü Yaya Hareketini Taşıyan Abidelerin Zeminini Oluşturan Meydan
Kaynak: Wolfgang Müller-Wiener İstanbul'un Tarihsel Topografyası

Cansever, Beyazıt Meydanı için yaptığı tasarımı anlatıyor...

*Rahmetli Turgut Cansever anlatıyor.
Tartışmalı Beyazıt Meydanı için yaptığı tasarımı
diğer tasarımlar ile kıyaslıyor.*

Şöyle, bakın. Burada, bu alanın, şöylece meydan olarak düzenlenmesi yönünde projeler vardı. Sedat (Hakkı Eldem) Bey'in projesi, (Luigi) Piccinato'nun projesi, (Hans) Högg'ün projesi. Şu alanı esas alıp düzenliyorlardı.

Benim teklifim, yani şuradaki teklif: Yol esas değildir. Meydana getirilecek alanın, yola açılan bir alan olması söz konusu değildir. Esas değerler nelerdir? Bir kere, bu büyük mimari anıtlar. Sonra, geçmişte, bu büyük mimari anıtların karşısında saray duvarı vardı. Bir kavisli duvar vardı. Yani planda, takriben, şöyle bir çizgi takip eden bir duvar vardı. O zaman böyle bir duvarı gene kabul edip bu abideler arasındaki alanı, Beyazıt Meydanı alanı hâline getirmek esastır. Ve bu alanı, burada geçen yola nasıl irtibatlandırılacağını hesaplamak gerekir. O da bu alanın, bir yan uzantısı olan camilerin, Beyazıt Cami'nde son cemaat yerinin bir tarafında olduğu gibi öbür tarafında bir boş alan olabilir ve bunu yola bir yaya rampasıyla bağlarız. O zaman bu yaya rampasından buraya çıkılıyorsa, buradan meydana gelinir ve eğer üniversite kapısı böyle bir yerde ise buradan ilerlenerek öğrenciler üniversite kapısına giderler. Çarşı tarafında gelenler keza oradan üniversite kapısına girerler. Yalnız bu aks burada yoktur. Meydanın asli düzenlenmesinde meydan halkın kullandığı bir yerdir. Bu kitaba koymadım. Burada saray yıkılıp Harbiye Nezareti binası yapıldığında bu aks meydana getiriliyor. Tabi bu aks son derece sembolik, önemli.

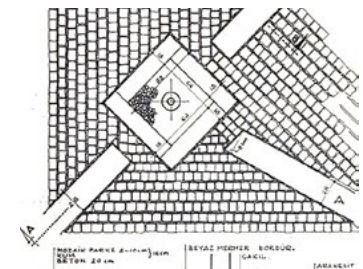
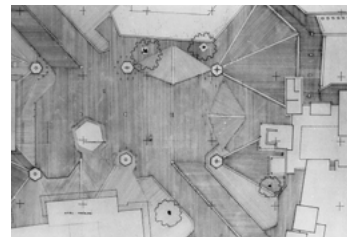
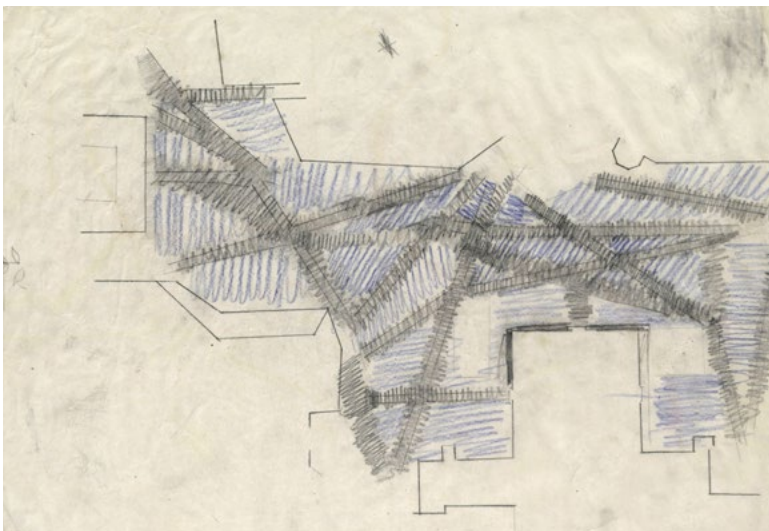
Bakın şurada Reşit Paşa'nın türbesi var. Bu türbe bir kare planlı fakat kare plan kible istikametine dönük değil, diyagonal bir istikamete dönük. Şu yapıldı. Mesele, buranın meselesi; doğrusu benim yaptığım katkı o oldu, bunun içinde değil, bunun çevresiyle beraber analizi ile çözümlenebilir. Hem Sedat Bey, hem Profesör Piccinato, hem Profesör Högg, ulaşım meselesini meydan sınırlarının içerisinde çözmeye çalışıyorlardı. Yani o resimde gördüğünüz gibi. Sonunda bunun içerisinde hepsi az zararlı ya da daha çok zararlı yoldan geçiriliyordu. Hâlbuki tarihi boyunca yaya alanı olmuş burası. Mispargo'nun fotoğrafı buranın ne kadar güzel bir halk kitlesi tarafından kullanıldığı bir yer olduğu gösteriyor. Buranın öyle olması lazım.

Bir dini külliye var, bir çarşı var, kapalı çarşı var, burada bir üniversite var, burada bir üniversite var. Bunların buluşma yeri burası. Buranın bir yaya alanı olması apaçık zaruret. Bunu gerçekleştirmek için de çevre yolları kullanılarak, trafiğin bu meydanın dışından geçirilmesi teklifiydi benim teklifim. Ancak şöyle bir konunun halledilmesi icap ediyordu: Meydanın Fatih tarafındaki yol şebekesiyle, Kapalı Çarşı tarafına olan bağlantısı nasıl çözülecek? Piccinato bu meydanın içerisinde geçen bir yol yapıyordu. Seviyeler incelenince çok kolaylıkla Edirnekapi tarafından, Fatih tarafından gelip -üniversitenin seviyesini ilerlettiğimiz ve büyük abideler aksını meydana yansıtan ilave ettiğimiz şu setler, aynı zamanda harbiye nezareti aksını meydanın dışına iten, mesele olmaktan çıkartan şu setler buraya ilave edilince bu setlerden yararlanılarak, buradan gelip bu setlerin altında geçip şuradan çıkarak bu iki tarafı birbirine yeraltı geçidiyle bağlama imkânı oluyordu. ■

Kaydı metin hâline getirenler: Mustafa Aygör, M. Esat Karaaslan, M. Sefa Akbaba, İbrahim E. Karaköse
Videoya erişmek için: <https://youtu.be/KA9BsI9-wL4>

Cansever'in Meydan Eskizleri

MEKÂN

Semih Akşeker

Mimar

Mekân; bana hem çok sıcak hem çok aşina gelen, fakat şu yazıyı yazmak için oturana kadar bu sıcaklık ve aşinalığın nedenini tam olarak bilemediğim bir kelime olarak zihnimde duruyordu. Aşinalığın kaynağı nedir diye hafızamı şöyle bir yokladığımda bazı ipuçları şuurlarımdan kendini göstermeye, nihayet zihnimde belirmeye başladı. Nasıl mı? Çocukluğumda büyükler “mekânı teşrif” ederlerdi, dostlar “mekâna davet” edilirdi, vefat etmiş hayırsever insanlar “cennetmekân” diye anılırlardı. Yine mesela “Şeref-ül-mekân bi-l-mekân” bir mekânın şerefi kendinden değil içinde oturandan gelir derlerdi. Tabi bir de “mekân basmak” vardı, külhanbeyleri celallendiği zaman mekân basar, ortalığın tozu dumana katarlardı. Bütün bu zarif deyişleri birer birer hatırladıkça anladım ki bu güzel kelime aslında hayatımda hep varmış. Ancak dikkatinizi çekti mi bilmiyorum, bütün bu örneklerde de görülecektir ki kelimenin halk ağzında mecaz (metafor) kullanımı daha yaygın. Fakat biz yazıda mekânın mecaz değil gerçek anlamı yani mimarideki kullanımı üzerinde duracağız.

Mekân (مکان)rapça kevn kelimesinden türemiştir. Kevn “varlık, vücut, oluş, âlem, kâinat” demek, mekân ise “içinde bulunulan mahal” anlamındadır. Kevn ilahi, mekân ise beşeri olanı betimliyor. Allah kevn’i yaratır, insan da bu kevn içinde hayatını sürdürmek için ya bir hazır mekâna (mağaraya) sığınır ya da bizzat kendine mekân (ev) inşa eder ki biz bugün bu faaliyete mimarlık adını veriyoruz. Mimari, Antikitede “sayıların biçim nitelikleri” ile, Rönesans’ta ise “yapısal elemanların oranları” ile tanımlanmış, ancak 20. yüzyıl başlarından itibaren mekân ile ilinti/ilışkilendirilerek “mekân düzenlemesi” olarak tarif edilmeye başlanmıştır. (1) Ben bu tanımın bugün de geçerli olduğunu düşünüyorum.

Mekânın etimolojisi böyle, ya ontolojisi?

İnsan ve mekân arasında ilişki bir zorunluluk ilişkisidir, tıpkı zaman gibi. İnsan ne mekândan ne de zamandan bağımsız olarak düşünülebilir, doğarken, yaşarken hatta ölüren hep mekân içinde olmak zorundadır. Yani mekânsız insan imkânsızdır. İnsan ancak mekânda mümkün ve yine mekânda mekin (oturan, yerleşen, temkin sahibi) bir varlıktır. O, başlangıçta minicik bir tohum olarak anne karnında (bir mekân içerisinde) canlanır, bir süre burada kalır sonra yine bir mekâna (yeryüzüne) adımını atar. Anne karnı her ihtiyacın zahmetsizce karşılandığı güvenli bir yer olması itibarıyla adeta cennet mekândır. Fakat bu minik varlık öyle kabiliyetlere sahiptir ki gelişimi için burası elverişli bir yer değildir. O, Heidegger’in ifadesiyle “tamamlanmak üzere” cennetten (anne karnından) yeryüzüne (dünya mekânına) indirilir. Ancak pek çok insan “tamamlanmayı” başaramadan, pişmeden/yanmadan ham hâliyle terk-i dünya etmektedir.

Mekân, mümkün, imkân, temkin, mekin hep aynı kökten türeyen kelimeler. İnsan mekânda mümkün bir varlık demiştik ama aynı zamanda mekân üretme imkânına sahip tek varlıktır. İnsan yeryüzünde diğer canlılardan farklı olarak kendi mekânını kendisi üretir. İnsan dışındaki varlıklar (hayvan, bitki) dünyaya geldiklerinde doğal korunma mekanizmaları ile hazır olarak doğarlar, bu yüzden onlar yeryüzünü yani mekânı değiştirmeye teşebbüs dahi etmezler. Kuş gibi birkaç hayvan sadece üreme zamanı geçici yuvalar inşa etse bile pek çok tür buna da ihtiyaç duymaz. Oysa insan doğa karşısında savunmasız bir varlık olarak dünyaya gelir. Eksiklerini kendisi tamamlamak mecburiyetindedir. Örneğin onu soğuktan koruyacak kılları yoktur, kendi giysisini kendi yapması gerekir. Güçlü kesici dişleri olmadığından kabuklu besin ve et yemek için onları parçalara ayırması ve bunun için de kesici aletler

Brezilya’da Yanomami kabilesinin doğa ile uyumlu yarı açık mekânları ▲

Çin’de insanların istiflendiği doğa ile uyumsuz kapalı mekânlar ▲

yapması gerekir. Yine o başta iklim şartlarından korunmak, güvenlik, sükûnet, hürriyet, aidiyet, mahremiyet, ibadet gibi pek çok ihtiyacını karşılamak üzere kendine mekân üretmek mecburiyetindedir. İşte biz bugün bu mekân üretmeyi bir sanat hâline getirme faaliyetine mimarlık adını veriyoruz.

Mekânla ilgili her meseleye temas etmek mümkün değil elbette, ancak bir yerde durmamız gerekiyor. İnsan büyük bir ihtirasla mekân üretmeye devam ededursun bir türlü mekânın kendini kayıtlı/kısıtlı hale getirdiğini fark etmiyor/edemiyor. Kayıtlama ya da kısıtlama ile kastettiğimiz hacimle ilgili değil, biçimlendirmeye ilgili. İnsan mekâna biçim verirken aslında mekân da insanı biçimlendirmektedir. Madem insan ve mekân arasında etkileşim kaçınılmaz o halde bizi topraktan uzaklaştırmayan, kapalı kutulara hapsedmeyen, benliğimizi esir almayan mekânlar üretmeye gayret etmeliyiz. Öyle değil mi? ■

(1) ALTAN İlhan, Prof., Mimarlıkta Mekân Kavramı, Ofis 2005 Yayınları

VTK
MÜHENDİSLİK

yapılacak çok işimiz var..

www.vtkmuhendislik.com

"Akıllı Şehir" kutsal bir inek midir?*

*Başlık kendisi de bir bilim adamı olan Anthony Standen'in
"Bilim Kutsal Bir İnektir" isimli eserinden esinlenilmiştir.

Dr. Fatih Gündoğan

İnşaat Mühendisi

Akıllı şehir nedir sorusunun en popüler cevabı kuşkusuz şudur:

"Akıllı Şehir" in genel kabul görmüş bir tanımı yoktur".

Evet, evrensel bir tanımı yok akıllı şehir kavramının ama önemli uluslararası kurum ve kuruluşların kendilerine özgü tanımlarına göz attığımızda (yaklaşık 20 farklı tanım) şu kavramların öne çıktığını görüyoruz: Verimlilik, Sürdürülebilirlik, Yaşanabilirlik ve Teknoloji.

Yapılan tanımlamalara baktığınızda aslında "şehir yönetimi"ne vurgu yaptığını görürsünüz. Bu noktayı kaçırmamız gerek. (Burada bir parantez açmakta fayda var: Akıllı Şehir, Belediyeciliği de kapsamaktadır ama sadece belediyenin görev tanımı içindeki işler değil, eğitim, sağlık gibi merkezi idarenin görevleri de aynı "strateji havuzu"nda değerlendirilmelidir.) Geleneksel yönetim anlayışından "verimliliğe, sürdürülebilirliğe ve en nihayetinde yaşanabilirliğe odaklanmış bir yönetim anlayışını yansıtmaktadır akıllı şehir. Tersinden bakacak olursak bu odak noktalarını yakalayabilen şehirlerin akıllı şehir olduğunu söylemek mümkün. Teknolojiyi de yine bu minvalde etkili bir araç olarak kullanmak kaçınılmazdır. Burayı biraz açmakta fayda var: Etkili bir araç olarak kullanmak gerekir derken, etkisini bilmek, araç olduğunu bilmek ve etkisini ölçmek gerektiğini vurgulamak durumundayız. Örneğin bir şehirde otonom araçların varlığı bir "teknoloji" gündemidir, ancak otonom araçların bir araç paylaşım servisi üzerinden hizmet vermesi ve dolayısıyla otomobil kullanımının ve böylece şehirlerde emisyonların azaltılmasına katkı sunacak olması bir "akıllı şehir" gündemidir.

Farklı akıllı şehir tanımları demişken "İstanbul Akıllı Şehir Projesi" kapsamında dünya akıllı şehirler taramasından yol çıkarak ortaya şöyle bir tanım koymuştuk: "Yaşam kalitesini yükseltmek, bunu yaparken de kaynakları etkin ve verimli kullanmak amacı ile teknolojik imkânlardan ve verilerden ileri seviyede yararlanan, şehrin tüm paydaşlarının şehir yönetimi ile entegre olduğu sürdürülebilir şehirdir." İstanbul için çizilen stratejiler ve hazırlanan projeler bu tanım çerçevesinde hazırlanmıştı.

Şunu da eklemiş olalım: Bilge Mimar Turgut Cansever şehir nedir sorusuna "fiziki, iktisadi, sosyal ve kültürel" diye cevaplamaktadır. Belki buna günümüzde "kurumsal"ı da eklemek gerekir. Akıllı şehir kavramını da böyle düşünebiliriz ve üzerine "bilgi ve iletişim teknolojilerini değerli bir araç" olarak ilave edebiliriz.

Şu noktanın altını çizmek gerekir: Yaşam kalitesini yükseltmek üzere yola çıkan şehirlerin mevcut durumları birbirlerinden farklı olacağı için akıllı şehir perspektifleri ve stratejilerinin de birbirlerinden farklı olması gerekir. Dolayısıyla sırf akıllı şehircilik yapıyoruz diye

Berlin ile Amsterdam için aynı projeyi yapmaya kalkmak akıllı şehircilik değildir. Bir şehrin temel ihtiyaçları olan elektrik, su ve buna benzer altyapılar en altta; yönetim, açık veri ve büyük verinin yer aldığı iki farklı şehre ait bir ihtiyaçlar ise piramiti gözünüzün önüne getirin. Biri henüz temiz su ihtiyacını bile karşılayamıyorken diğeri tüm gelişmesini tamamlamış, ekonomisine açık veri ile değer katmak isteyen ve yönetim ile vatandaş memnuniyetine odaklanmış olsun. Bu iki şehrin vizyonu, bu iki şehrin stratejileri, kısacası bu iki şehrin akıllı şehir reçetesi bir olmayacaktır. Bu bağlamda Hindistan'ın ülke çapındaki akıllı şehir stratejisi çok güzel bir örnek. Özel olarak incelenmesinde fayda var. Özetle, herkes yapıyor diye değil, moda diye değil, ihtiyaç çerçevesinde ve başarılabılır vizyon çerçevesinde gerçekleştirmek gerekiyor akıllı şehir çalışmalarını.

Bir şehir, inovatif, işbirlikçi, verimli ve benzeri birçok akıllı şehir unsurlarını içeriyor olabilir ama mimari yapısı size kasvetli geliyordur. Bu mümkün. İdeal olan bu değil ama mümkün olan bu. Zira estetik anlayışı, para, teknoloji ve yatırımla değil, dünyaya bakış açısı ve kültürel birikim ile ilgilidir. Yani aslında "akıllı" ile değil, "şehir" ile ilgilidir.

Çok iyi bir akıllı şehir size tat vermeyebilir, ama kaynaklar verimli kullanılıyorsa, silo şeklinde çalışmak yerine paylaşımcı ve katılımcı bir çalışma modeli varsa, çevreyi korumak adına büyük özen gösteriliyorsa, bilgi ve iletişim teknolojilerini planlı ve yerli yerinde kullanıyorsa akıllı şehircilik adına başarılı diyebiliriz. Bu çerçevede en çirkin mimari çizgilere sahip bir kurgu şehri de akıllı şehir olarak görebiliriz ama bu saydıklarımızın hiçbirisi yerel idaresinin gündeminde dahi olmayan dünyanın en "zarif" şehrini akıllı şehir olarak göremeyiz.

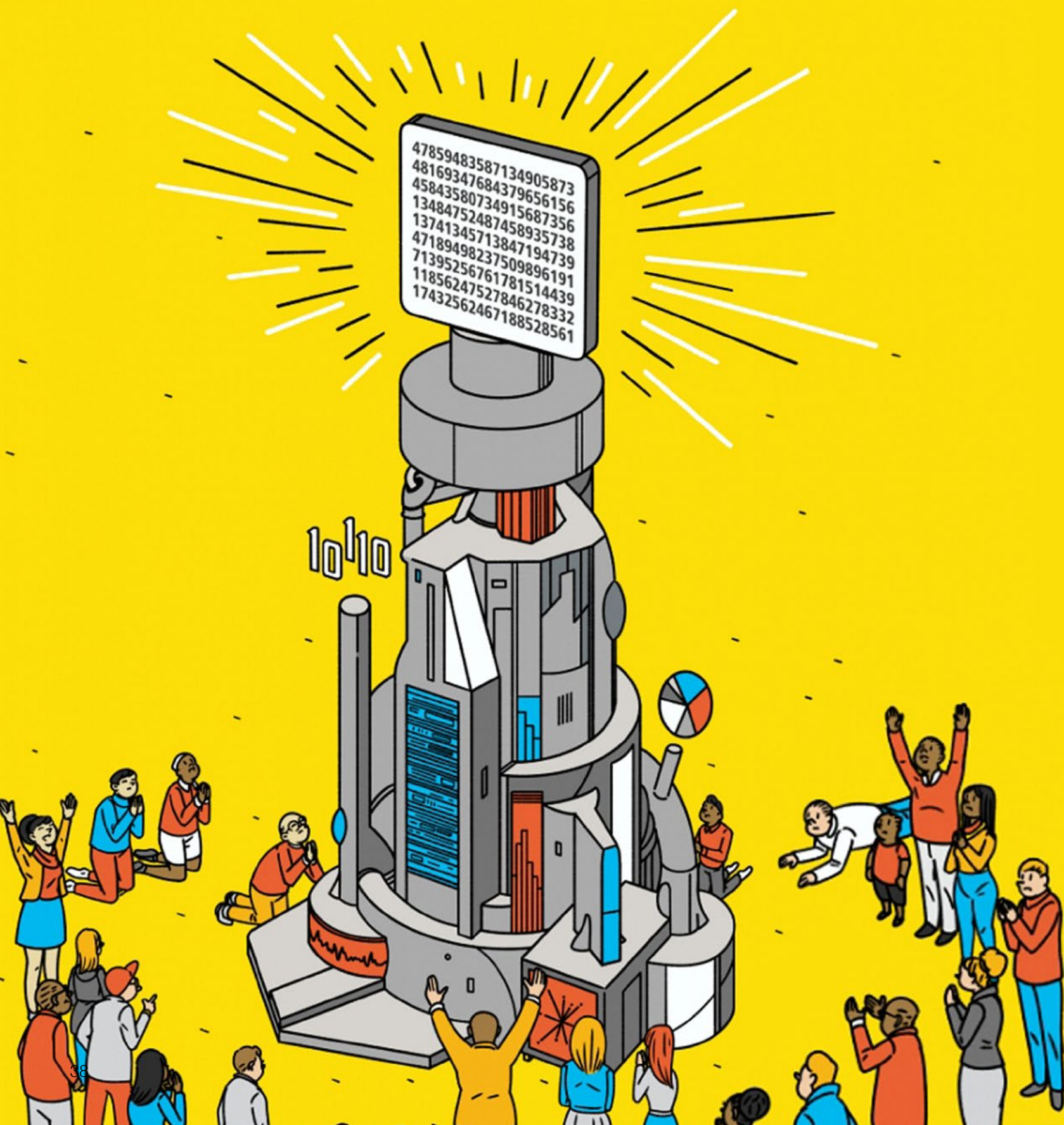
Tekrar etmekte fayda var: "akıllı şehir" kavramına "kutsiyet" atfetmenin de bir anlamı yok. Akıllı şehir; kendi içerisinde uygunluk seviyeleri olan, belli kriterlere sahip bir şehir yönetim modelidir. Ancak ortaya koyulan kriterlerin "daha yaşanabilir şehirlere doğru" sizi götürdüğünü söyleyebiliriz. Eğer götürmüyorsa, gidilen yolu ve kullanılan aracı kontrol etmekte fayda var.

Burada temel husus ihtiyaçlar ve vizyon meselesidir. "Siz de akıllı şehir olmalısınız" diyen danışmânâ, nedenini sormak da, "akıllı şehir oluyunuz" diyen bir yerel yöneticiye hangi kazanımları elde etmeyi hedeflediğini sormak da boynumuzun borcu olmalıdır. Zira hedefi belli olmayan "akıllı şehir" söylemden öteye gitmeyeceği gibi yanlış yatırım sonuçları da doğuracaktır.

Son söz olarak yine Anthony Standen'in eserinde yer alan Oliver Wendell Holmes'un bir sözünden esinlenerek şöyle diyelim: "akıllı şehir bir kişinin üst kata koyabileceği iyi bir mobilyadır, yeter ki, zemin kata akılselimi konulsun" ■

*Tekrar etmekte fayda var:
"akıllı şehir" kavramına
"kutsiyet" atfetmenin de bir
anlamı yok. Akıllı şehir; kendi
içerisinde uygunluk seviyeleri
olan, belli kriterlere sahip
bir şehir yönetim modelidir.
Ancak ortaya koyulan
kriterlerin "daha yaşanabilir
şehirlere doğru" sizi
götürdüğünü söyleyebiliriz.
Eğer götürmüyorsa, gidilen
yolu ve kullanılan aracı kontrol
etmekte fayda var.*

DATAİZM

Verinin üç ciheti: Bilim, Felsefe ve Din

Abdullah Karadağ

Elektronik ve Haberleşme Yüksek Mühendisi

28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahtı ile eşinin Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi muhtemelen o tarihte dilden dile şu şekilde dolaşıyordu: *"Duydun mu? Avusturya-Macaristan veliahtı öldürülmüş. Hiç hayra alamet değil bu. Savaş kapıda!"* Büyük bir ihtimalle hiç kimse buna ilk günden dünya savaşı dememiştir. Hele hele *"birinci"* dünya savaşı hiç dememiştir. Öyle ya, ancak ikincisinden sonra birinci demek ihtiyacı hasıl olmuştur. Muhakkak azıcık ileri görüşlü birçok kimse de veliaht prensin öldürülmesinin bir dünya savaşının fitilini ateşleyeceğini söylemiştir. Hatta bu vakıadan önce de gidişatın yönünü kestirebilenler olmuştur. Demem o ki tarihin akışında önce vakıalar vardır. İsimleri sonradan gelir. Dataizm de işte bu genel kaidenin yeni bir tezahürü. Günümüzde başta fütüristler ve araştırmacılar olmak üzere birçok insan eskisine göre çok daha sık bir şekilde *"data/veri"*, *"data science/veri bilimi"* gibi kavramları kullanıyor. Verinin günümüzdeki önemini vurgulamak isteyen

kimileri *"veri çağımızın petrolüdür"* derler mesela. Kimileri de işi biraz daha ileri götürmüşler ve günümüzdeki yükselen felsefe akımı veri-cilik (data-izm)'tir demektedir. Bunlar arasında adını en iyi duyuranlardan biri The Newyork Times yazarı David Brooks'tur. Brooks, 4 Şubat 2013 tarihinde yazdığı *"The Philosophy of Data"* başlıklı yazısına sonradan çok popüler olacak iddialı bir cümle ile başlıyor: *"Bana günümüzün yükselen felsefe akımı hangisidir dersiniz data-izm (veri-cilik) derdim"*. Kimileri de kantarın topuzunu iyice kaçırmış data-izm'in yalnızca bir felsefe akımı değil aynı zamanda yeni bir din olmaya aday olduğunu söylemişler. *"HOMO DEUS: Yarnın Kısa Bir Tarihi"* isimli kitabında İsraili yazar Yuval Noah Harari data-izm için veri dini tabirini kullanmıştır. İlim tarihi boyunca araştırmacıların harç olarak kullandığı verinin nasıl olup da bir din hâline geldiğini izah etmek çok da kolay değil. O yüzden her zaman yaptığımız gibi önce sağlam bir temel üzerinde biraz gerilip sonra ileri sıçrayacağız.

Aydınlanma Felsefesi ve Determinizm: Bir Tek Formülü Sevdim Gerisi Yalan

Veri ile ilgili cüretkar aforizmalarla karşılaştığımda aklıma ilk gelen kişilerden birisi Laplace (Pierre Simon Laplace, 1749-1827)'tir. Laplace mânâ itibarıyla şöyle der: *"Evrenin mevcut durumu ve doğa yasalarının tam bilgisine sahip olmamız durumunda, geleceğin her ayrıntısını bütünüyle bilebiliriz."* Yani geçmişe ait parametreleri (veri) ve ilkesel formülleri bilebilirsek yarını rahatlıkla bulabiliriz diyor. Hiç şüphesiz o yıllardaki bilimsel gelişmeler bu tür çıkarımları cesaretlendiriyor. Laplace'nin öncülük ettiği bu determinizm anlayışı aydınlanma akımının tanrı karşısında aklı ve insanı ön plana çıkaran diğer eğilimleriyle birlikte düşünüldüğünde (humanizm, deizm/ateizm, akılcılık, ilerlemecilik, iyimserlik ve evrenselcilik) Hristiyanlığın özellikle Avrupa üzerinde kurduğu baskıya bir tepki olarak bilime sarılma ihtiyacı olarak anlaşılabilir. Yani bir meseleye din dışında bir açıklama yapılması Hristiyanlıktan bezmiş Avrupa için adeta tutunacak yeni bir dal olarak rağbet görmektedir. Aydınlanma fikrinin sonraki yıllarda bilhassa Fransız devriminin de etkisiyle beklenen insan profilini ortaya

çıkaramaması ve hatta yaşanan toplumsal ve ekonomik koşulların da etkisiyle varoşlarda yaşayan işçi sınıfının feodal dönemdeki yoksul köylüden bile daha kötü şartlarda yaşamak durumunda kalması bilimsel gelişmelerin her şeye ilaç olduğunu ortaya koymuştur (Felsefe Sözlüğü, Ahmet Cevzici). İleride veri dini ile ilgili yapacağımız yoruma bir zemin oluşturması açısından bu parantezi burada kapatıp Laplace ve veri ile devam edelim.

Aynı zamanda büyük bir istatistikçi olan Laplace'nin determinizm görüşü hiç şüphesiz geçmişte olduğu gibi bugün de itibar görmektedir. Ancak geçmişte bu görüşün formül yönü daha popüler olmuştur. Son yıllarda ise yapay zekanın gelişmesiyle formüller artık geri planda kalmış ve veri yönü ön plana çıkmıştır. Öyle ya, yeterince veri sağladığımızda makinalar zaten formülü elde edebiliyorlar. Örnek mi? Trump'un seçildiği ABD seçimlerinde Facebook kullanıcılarının paylaşımlarından çokça istifade edildiği artık bir sır değil. Cambridge Analytica firmasının 50 milyon potansiyel

seçmen verisini kişilerin profil verisi, arkadaşlık verileri ve beğenme alışkanlıkları gibi verilerle birleştirerek ABD seçimlerini etkilediği sonradan Facebook'un kurucusu tarafından da itiraf edilmişti. Esasında Zuckerberg sadece veriyi bu firmaya izinsiz sattıklarını itiraf etmiş olsa da hikâyenin gerisini herkes bildiği için bu itiraf yeterli olmuştur. İnsanların Facebook verileri ve geçmiş beğenileri ile algoritmalar eğitilmiş ve onların tercihlerini etkileyecek vaatlerin/paylaşımların/kampanyaların neler olacağına dair ipuçları siyasilere sunulmuştu. Seçim sonucu da geleneksel tahmin yöntemlerinin öngördüğü şekilde değil de algoritmaların öngördüğü şekilde çıkınca "veri" bir kat daha değer kazanmıştı. Tam da bu noktada geleneksel eğitime bir de not bırakalım. Seçmenlere ait verilerin hangi formül kullanılarak seçmen tercihinin dönüştürüldüğünü kimse bilmiyor. Muhtemelen kimse merak da etmiyor. Çünkü yeni etiketli veriler sisteme eklendikçe formül değişecek. Dolayısıyla sadece işlemi yapacak makinaların formülü bilmesi yeterli olacak.

Çağımızda Veri ve Veri Bilimi

Geleneksel olarak veri bir takım bilgisayar programları yardımıyla da olsa elle işlenir. Veri toplanır, gereksiz veriler ayıklanır (alan bilgisine sahip birisi hangi verinin sonuca etki edeceğini ön görür), eksik veriler tamamlanır, yanlış veriler düzeltilir. Bunun gibi ön işlemlerden sonra istatistikçi veriler ile sonuçlar arasında bir ilişki/formül yakalamaya çalışır. Örnek olarak verdiğimiz Facebook verisi, 50 milyonluk seçmen verisi ve diğer veriler artık elle işlenemeyecek büyüklük ve hızlara ulaşmış. İki buçuk milyara yakın aylık aktif kullanıcı bulunan Facebook'ta her yirmi dakikada üç milyon mesaj paylaşılıyor. Beğenmeler, bağlantı paylaşımları, fotoğraf ve dosyaları saymıyoruz bile! Dolayısıyla bu tarz verilerle ilgilenen insanların ekstra kabiliyetlere sahip olması

gerekiyor. Günümüzde bu kabiliyetlerin en önemlisi programlama bilgisi. R, Python, No Sql veritabanı Apache Büyük Veri işleme araçları (Apache Spark, Apache Big vb) bunların başında geliyor. Bu tür araçları bilen, ilişkili olduğu alan hakkında bilgi sahibi olan (ulaşım, sağlık vb) bir istatistikçiye günümüzde veri bilimcisi deniyor. Burada istatistikçi kelimesine dikkat etmek gerekiyor. Veri bilimcisi olmanın en temel şartı istatistiksel yöntemleri iyi özümsemektir. Doğrusu istatistiğin kendisinin bir bilim mi yoksa teknoloji mi olduğu da tartışmalıdır. Konumuz olmadığı için bu tartışmadan uzak durarak şunu söyleyelim: veri bilimi tartışmalı da olsa bilimle anılıyorsa bunu istatistiğe borçludur.

Lawrence Lessig ve Aaron Swartz. ▲
Creative Commons etkinliğinde, 2001

Dataizm (Veri Dini) nedir?

Veriyi, veri bilimcisini, determinizmi ve hatta veri-cilik kavramını anladık da bu veri dini nereden çıktı diyebilirsiniz. Veri dini kavramını daha çok Harari'nin bahsi geçen kitabından alıntılarla açıklamaya çalışacağız. Kitapta şöyle bir tarif geçer: *"Dataizm, evrenin veri akışından meydana geldiğini ve her olgunun ya da varlığın değerinin veri işleme sürecine yaptığı katkıyla belirlendiğini öne sürer."* Harari bunun yaşambilimlerinin evrim teorisinden etkilenerek organizmaları biyokimyasal algoritmalarından ibaret görmeleri ve bilgisayar bilimcilerin de Turing'in etkisiyle gittikçe daha karmaşık algoritmaları hayata geçirebiliyor olmasıyla ilgili olduğunu ve veri dininin bu iki ucu birleştirdiğini söyler. Bu anlayışa göre ekonomi, sağlık, biyoloji ve her türlü alan veri akışlarından oluşur. Dolayısıyla veriyi işleyebiliyorsanız hepsinin üstesinden gelebilirsiniz. Harari ilginç bir şekilde kapitalizm ve sosyalizmi de bu kapsam da adeta yeniden tanımlıyor.

Ona göre sosyalizm merkezi (centralized processing) kapitalizm ise adem-i merkezi (distributed processing) veri işleme yöntemlerini kullanır. Kapitalizm üreticilerle tüketicileri birbirine bağlayarak verileri işler, özgürce iletişime geçmelerini ve bağımsız karar vermelerini mümkün kılar. Sosyalizmde ise fiyat belirleme merkezidir der. Merak eden okuyucu ilgili kitaptan bunun gibi ilginç tezlerin detaylarına bakabilir. Biz dataizm'i din gibi gösteren yönleri bakalım. Varlığın değerinin veri işleme sürecine yaptığı katkıyla belirlendiğini söylemiştik. Dolayısıyla en yüce değer: *"veri/bilgi akışı."* Peki böyle bir dinin ibadeti ne olabilir? Dataistlere göre bir Dataist her şeyden önce daha fazla kitle iletişim aracına bağlanarak veri akışını olabildiğince artırmalı, ve bunun sonucu olarak olabildiğince çok bilgi üretmeli ve tüketmelidir. Dataizmin ikinci buyruğu her şeyin, hatta bu devasa ağa bağlanmak istemeyen kafirlerin bile sisteme bağlanmasıdır. İnsanlar da dahil tüm nesneler bu devasa ağın birer parçası olacaktır zira veri akışını engellemek günahla-

rın en büyüğüdür. Harari'nin verdiği uç bir örnekle bu bahsi kapatalım. Ortada eğer bir din varsa bu din için mücadele eden ve hatta hayatını kaybedenler de olmalı diye düşünebilirsiniz. Harari'ye göre veri dini uğrunda şehit olan ilk kişi 11 Ocak 2013'te evinde kendi canına kıyan yirmi altı yaşındaki ABD'li hacker Aaron Swartz'tır. Milyonlarca bilimsel makaleyi ve çalışmayı elinde bulunduran JSTOR kütüphanesinin ücretli olmasının haksızlık olduğuna inanan Swartz kütüphaneye korsan şekilde erişmeyi başarıp indirdiği birçok dergi ve makaleyi bedava olarak paylaştı. Bu eyleminden sonra tutuklanmasının ardından hapse yollanacağını anlayınca kendini asmıştır. Swartz, 2008'de bilginin serbest ve sınırsız dolaşımını talep eden Gerilla Açık Erişim Manifestosu'na bakılınca Harari'nin Swartz-Dataizm ilişkisini neden kurduğunu daha iyi anlıyoruz: *"Nerede depolanmış olursa olsun bilgiyi almalı, kendi kopyalarını çıkarmalı ve dünyayla paylaşmalıyız. Telif hakkı biten şeyleri alıp arşive eklemeliyiz. Gizli veritabanlarını satın alıp internete koymalıyız. Bilimsel dergileri indirip dosya paylaşım ağlarına yüklemeliyiz. Gerilla Açık Erişim için savaşımalıyız."*

Sonuç

Verinin üç cihetini kavradıktan sonra sıra meseleye nasıl bakmamız gerektiğine geliyor. Değerlendirmeyi de aynı şekilde farklı yönlerden yapacağız.

Birincisi veri dini kavramı henüz yeni ve uç bir kavramdır. Akademik bir çalışmayla bunun aslında bir din olmadığını tespit etmek hiç şüphesiz mümkündür. Ancak burada üzerinde durduğumuz husus bu değildir. İster bir din, ister bir isyan hareketi isterse de emperyal bir girişim olsun; karşımızda bizi derinden etkileyecek bir vaka var. Sınırları belirsizlikler içeriyor ve sınırları kim çizerse bu konudaki kanun koyucu da o olacaktır. Dolayısıyla vakanın farkında olmak, onu tanımak ve muhtemel etkilerini göz önünde bulundurmak zorundayız. Veri paylaşımı konusunda tutarlı ve işleyen bir nizam kuramayan bir devlet güncel kalamaz. Hâkimiyeti gittikçe zayıflar ve zamanla başkalarına itaat etmek zorunda kalır.

İkincisi, veri bilimi olarak adlandırmaya çalıştığımız meslek bir paradigma değişimini beraberinde getiriyor. Öncelikle bu değişim araştırmacıları etkilemiştir ve etkilemeye de devam edecektir. Artık bir uzmanlık alanını iyi bilmekle uzman olunamayacak. Veri bilimi araçlarını kullanamayanlar, o araçlarda en azından kullanıcı düzeyinde uzmanlaşamayanlar zamanla kendi alanlarını bile takip edemez hale gelecekler ve nihayetinde başkalarının sunacağı infografiklerle sınırlananlar hakiki mânâda araştırmacı olma vasfını kaybedeceklerdir. Hakiki araştırmacılardan yoksun kurum/kuruluş ve şirketler tüketici konumuna düşecek ve en iyi ihtimalle distribütör olacaktır.

Sonuncusu, sıradan bir vatandaş olarak sahip olduğumuz inançları gelecek nesillere aktarabilmek veyahut en azından kendimiz yaşamaya devam edebilmek istiyorsak onları yeniden anlamalıyız. Burada anlama kelimesini özellikle seçtiğimi vurgulamalıyım. Elimizde var olan referans dini kaynakları değiştiremeyeceğimize göre doğru tavır onları yeniden anlamaktır. Neyi paylaşmalı neyi paylaşmamalıyız? Kiminle paylaşmalı kiminle paylaşmamalıyız? Kime güvenmeli, kime güvenmemeliyiz? Bize ulaşan bir haberin doğruluğunu nasıl test etmeliyiz? Bizi yönetmesi için seçtiğimiz insanlara hangi haklarımızı devretmeli hangi haklarımızı bizzat kullanmalıyız. Bu soruların her birisine bir kitap yazarak bile cevap verilebilir. İşin özü kitap şeklinde olsun veya robot şeklinde olsun bu hususlarda güncel bir rehber ihtiyacı olduğu ortadadır. iRobot: İlimihal robotu. Neden olmasın? ■

AKILLI ŞEHİR TEKNOLOJİLERİ ALANINDA 10 YILI AŞKIN SÜREDİR

TÜRKİYE'DE VE
DÜNYADA
SÜRDÜRÜLEBİLİR
ÇÖZÜMLER ÜRETİYORUZ

Asis CT, Asis Elektronik ve Biliőim Sistemleri A.ő.'nin Şehir teknolojileri alanındaki tescilli markasıdır.

Doç. Dr. Lutfi Sunar

Ropörtaj

Abdullah Karadağ

Fatih Kafalı

Fatih Gündoğan

İbrahim Taşdemir

Ümit Güneş

Lutfi Sunar 2002 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde lisans eğitimini tamamlamıştır.

2004 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisans, 2010 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktora eğitimini tamamlamıştır.

Sosyolojik teori, şarkiyatçılık, öteki, Türkiye’de toplumsal değişim ve tabakalaşma alanlarında çalışmalar yapmıştır. Sunar hâlâ İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Toplumsal Süreklilik Mekânda Görünür

A.Karadağ: Bir sosyolog olarak mesleğinizi nasıl tanımlarsınız? Sizce sosyologların şehirdeki mevcut rolü nedir ve size göre ne olmalıdır?

L. Sunar: Sosyoloji temelde toplumsal sorunları anlayıp çözmeye yarayan bir bilimdir. Toplumsal hayatın veriler dahilinde izlenmesi, kapsamlı bir analizin yapılması ve bunların çözüm önerilerine dönüştürülmesi bir sosyoloğun temel vazifelerinden birisidir.

Modern toplum şehirleşme ile kendisini belirginleştirmiş, şehirler etrafında ortaya çıkmış bir toplumdur. Anthony Giddens sosyolojinin temelde kentsel sorunları incelemek üzere ortaya çıktığını söyler. Bu anlamda modern sosyolojinin ortaya çıkışı ile şehirlerde kalabalık kitlelerin bir arada yaşaması neticesinde oluşan sorunlar birbirine paralel, birbirini besleyici bir şekilde gelişmiştir. Dolayısıyla sosyoloji kentsel problemlerin çözülmesi anlamında çok eski bir tarihe sahiptir.

F. Kafalı: Mekân, coğrafya ve toplum ilişkisini nasıl tanımlarsınız? Coğrafya kader midir?

L. Sunar: Coğrafya kaderdir sözü İbn Haldun'un bir sözüdür. Bu anlamda iklim koşullarının ve coğrafi yerlerin üzerinde yerleşilen coğrafi özelliklerinin toplumsal yapıyı etkilemesine vurgu yapmak için kullanmış olduğu bir tabirdir.

Gerçekten de üzerinde yerleşilen coğrafyanın nitelikleri toplumsal yapıyı ileri düzeyde etkiler. Bugünün teknoloji toplumunda dahi coğrafi niteliklerin toplum üzerinde çok etkili olduğunu görüyoruz. Mesela bir dağ yerleşmesi ile bir ova yerleşmesinin, bir kıyı yerleşmesi ile kara yerleşmesinin ya da yolların kavşağında olan bir yer ile yollardan uzak olan bir yerin, soğuk iklime sahip bir bölge ile sıcak iklime sahip bir bölgenin pek çok niteliğinin birbirinden farklı olduğunu görürüz.

Bu toplumsal yapıları ileri düzeyde etkileyen coğrafi ve iklimsel koşullar aslında insanın yaşamını derinden etkilemesi ve doğrudan insan eylemleri ile belirlenebilir olmaktan uzak olması bakımından bir kader gibi değerlendirilebilir. Ancak bugün insanoğlunun ulaşmış olduğu teknolojik kapasite coğrafyanın belirli açılardan aşılabilmesini, düzenlenebilmesini ve insan yerleşimine daha uygun hâle

getirilmesini mümkün kılmaktadır. O anlamda insanın coğrafya ile girdiği ilişki ona tabi olmak, bütünüyle onun boyunduruğu altına girmek ile tamamiyle onu kontrol etmek, bütünüyle coğrafyanın efendisi hâline gelmek arasında bir sarkaçta hareket eder. Bu sarkacın iki ucu da kendi içerisinde toplumun kuruluşu ve gelişimi açısından sorunlar barındırmaktadır. Dolayısıyla aslında coğrafya kaderdir sözünü insanın eylemlerinin sınırlarını belirleyen bir ifade olarak kabul etmek gerekir.

Kadim düşünce insanın doğa ile daha fazla uyumlu bir şekilde yaşamasını önerir ancak coğrafya kaderdir sözünün sahibi olan İbn Haldun insanın aslında coğrafyanın etkilerini aşabilecek birtakım sosyal organizasyonlar geliştirme kapasitesine sahip olduğunu da kabul etmektedir. Dolayısıyla aslında eğer bu sözün sahibi İbn Haldun'dan hareket edersek coğrafyanın kader olması fikri bünyesinde derin tarihsel bir hafızayı barındırmaktadır.

İnsanın coğrafya ile girdiği ilişki ona tabi olmak, bütünüyle onun boyunduruğu altına girmek ile tamamiyle onu kontrol etmek, bütünüyle coğrafyanın efendisi hâline gelmek arasında bir sarkaçta hareket eder.

romu diyebileceğimiz tarihin bütünüyle bir yük ve sorun alanı olduğu yönünde bir görüşün egemen olduğunu görüyoruz. Bu iki uç bakış birbirini besleyecek şekilde Türkiye'de toplumsal alana sirayet etmektedir. Hâlbuki ne tarih bütün problemlerin, bütün sorunların çözümü için tek başına yeterli bir kaynaktır; ne de bütün sorunlarımız bütün problemlerimiz tarihten kaynaklanmaktadır.

Bu anlamda baktığımızda modernleşmenin belki de toplumsal düşünce ve ilişkiler açısından bize en büyük maliyetinin bugünün problemleri ile yüzleşme noktasında yeterli birikimi oluşturmaması olduğunu söyleyebiliriz. Kırımlar ve yaşanan toplumsal değişimler aslında bir bakıma tepkisel bir toplumsallık meydana getirmektedir. Bu tepkisellik sosyal problemlerin sağlıklı ve nitelikli bir şekilde ele alınmasını ve sorunların çözülmesi için gerekli olan düşünce birikiminin oluşturulmasını engelleyen bir mahiyet arz etmektedir.

Ü. Güneş: Sizce devlet ve sivil toplum ilişkisi nasıl olmalıdır? Ülkemizde bu ilişkinin fotoğrafını çekseniz nasıl bir kare ortaya çıkar?

L. Sunar: Türkiye'de modernleşme sürecinin oluşturduğu en önemli sorunlardan birisi de devlet ile toplumun birbirinden kopmasıdır. Sivil toplum genellikle batılı toplumsal modelde devlet ile toplum arasında arabuluculuk vazifesini yerine getirir. Sivil topluma sivil otorite ile halk arasında bir tampon olma görevi yüklenmiştir. Bu anlamda sivil toplumun devlet ile toplum arasında bağdaştırıcı rolüne vurgu yapılmaktadır.

Bu roller ve görevler tabii ki sadece liberal demokratik modellerde değil aslında bütün toplumsal yapılarda belirli kurumlar tarafından üstlenilir. Bütün siyasal yönetim modellerinde bütün toplumsal yapılarda az ya da çok kapsamlı ya da dar bir biçimde kamusal otorite ile toplum arasındaki mesafeyi ve ilişkileri belirleyen çeşitli formel, enformel kurumsal yapıların bulunduğu söyleyebiliriz.

Bizim tarihsel modelimizde de aslında devlet ile toplum münasebetlerini düzenleyen vakıflar, medreseler, loncalar gibi

Osmanlı'da loncalar ▲

çeşitli gruplar vardır. Ancak bu toplumsal yapı modernleşme sürecinde bütünüyle değişime uğradı. Bu süreçte devlet organizasyonunun ve yapısının bütünüyle değişmesi ile birlikte devletle toplum arasındaki münasebetleri düzenleyen kurum ve gruplar da devre dışı bırakıldı. Devletin modernleşmeyi yukarıdan aşağıya doğru bütüncül bir şekilde bir toplumsal muhalefet olmaksızın uygulama arzusu bunda etkili oldu. Modernleşmeye direnebileceği düşünülen bütün grupları devre dışı bıraktı. Dolayısıyla modernleşme sürecinde geleneksel anlamda bir sivil toplum yapısının ortadan kalktı.

Bu sadece Cumhuriyet modernleşmesi için değil, Osmanlı modernleşmesi için de geçerli olan bir husustur. Daha 1840'larda vakıfların ciddi bir biçimde tırpanlandığını, ulemanın ve medresenin devre dışı bırakıldığını, loncaların kaldırıldığını görürüz. Takip eden süreçte Cumhuriyet ile bütün alternatif sivil oluşumların ve grupların devre dışı bırakılmasına şahit olacağız. Buna mukabil batılı mânâda bir sivil toplum da meydana çıkmadı. Çoğunlukla devlete eklenmiş devlet kontrolü altındaki meslek grupları, odalar ve çeşitli sivil oluşumlar meydana çıktı. Bunlar da sivil toplumun batılı mânâdaki rol ve işlevlerini üstlenebilecek bir özelliğe sahip değildiler.

Tarihteki hadiselerin, tarihteki yapılanmaların her şeyi ile doğru ve bugün için de geçerli olabileceğine dair nostaljik bir tavrın kamusal düşüncede çok belirleyici bir mahiyete sahip olduğunu görebiliyoruz. Ancak bir başka kesimde de tarihten kurtulma sendromu diyebileceğimiz tarihin bütünüyle bir yük ve sorun alanı olduğu yönünde bir görüşün egemen olduğunu görüyoruz. Bu iki uç bakış birbirini besleyecek şekilde Türkiye'de toplumsal alana sirayet etmektedir. Hâlbuki ne tarih bütün problemlerin, bütün sorunların çözümü için tek başına yeterli bir kaynaktır; ne de bütün sorunlarımız bütün problemlerimiz tarihten kaynaklanmaktadır.

Bugün insanların yaşamış olduğu şokun arkasında aslında böyle bir hadiseyi beklemiyor oluşları, hazırlıksızlıkları söz konusudur. Daha bundan birkaç ay önce sürekli teknoloji harikaları yeni buluşları konuşurken, dünyanın gittikçe daha steril, daha kontrollü bir yer olacağı hususunda hemfikirken birkaç ay sonra ortaya çıkan bir salgın, 0,02 gramlık bir virüs bütün hayatımızı baştan sona etkiledi, bizleri evlerimize kapattı, birbirimize uzak hale getirdi. Salgın iş yaşamını durdurdu, uçaklar kalkmaz oldu ve bir anda insanların hayatı dondu. Dolayısıyla bu ölçekteki bir etkinin toplumsal yaşamı derinden sarsmasını bekleyebiliriz.

Aslında 1950'lerden itibaren yeniden filizlenen İslâmi oluşumların tarihsel mânâda bizdeki sivil toplum modelini yeniden ürettiklerini görüyoruz. Bu İslâmi oluşumların en önemli vazifesi toplumun talep ve isteklerini siyaset sahnesine taşımak, görünür hâle getirmek, kamusal bir yüz kazandırmak olmuştur. Ancak son zamanlarda bu grupların bir devletle bütünleşme eğiliminde olduğunu ve gittikçe siyaset ile daha fazla entegre olduğunu görüyoruz. Bu da aslında bizde birazcık da olsa filizlenmiş olan sivil oluşumların irtifa kaybetmesine neden olmaktadır.

Bana göre sivil toplumun esas rolü toplumun daha diri, canlı ve organik bir şekilde kendisini sürdürebilme imkânlarını üretbilmesinin zeminini hazırlamak olmalıdır. Bu aynı zamanda siyaset kurumunun ve siyasal ilişkilerin kısırlaştırıldığı toplumsal münasebetler zeminini canlı tutmaya da vesile olacaktır. Sivil toplum bir dayanışma alanıdır. Aynı zamanda sivil toplumun en önemli vazifelerinden birisi toplumun dezavantajlı gruplarının sesi olmak, toplumdaki mağdurların korunmasına yardımcı olmaktır. Eğer siyaset ile çok fazla bütünleşirse sivil oluşumların bu vazifelerini yerine getiremeyeceğini, gittikçe bürokratikleşeceğini, kısırlaşacağını ve dolayısıyla da toplumdan temaslarının kopacağını düşünüyorum.

F. Gündoğan: Ülkemiz ve dünya açısından koronavirüs günlerini ve sonrasını nasıl değerlendirirsiniz? Yarının dünyasında neler değişecek? Bu değişimlerden hangileri çoktan tetiklenmişti, hangilerini virüs tetikledi?

L. Sunar: Bu çok güzel bir soru. Bugünlerde herkes hayatımızı bu denli kapsamlı bir şekilde etkileyen bu krizin yarınlarmızı nasıl etkileyeceğini düşünüyor.

Esasında dünya tarihindeki en önemli değişimler bu tür coğrafi, iklimsel ve biyolojik krizler neticesinde ortaya çıkmıştır. Dünya tarihi salgınlar ile yaşanan büyük kırılmaların tarihidir. Mesela en yakından bildiğimiz 1300'lerdeki veba salgını tarihin seyrini değiştirdi. Aynı şekilde 1920'lerdeki İspanyol gribi de dünyadaki değişimlere çok önemli etki yapmıştır.

Tabi son 70 yılda özellikle halk sağlığı alanındaki gelişmeler ve ileri düzeyde kontrol mekanizmasının oluşumu ile bu tür büyük ölçekli salgınların hayatımızdan çıktığı gerçeği söz konusuydu. Dolayısıyla insanlar 21. yüzyılda bir anda coğrafi, iklimsel, biyolojik gerçeklikler ile karşılaşmış oldular. Bu da çok önemli ölçüde şok edici bir etki oluşturdu.

Bugün insanların yaşamış olduğu şokun arkasında aslında böyle bir hadiseyi beklemiyor oluşları, hazırlıksızlıkları söz konusudur. Daha bundan birkaç ay önce sürekli teknoloji harikaları yeni buluşları konuşurken, dünyanın gittikçe daha steril, daha kontrollü bir yer olacağı hususunda hemfikirken birkaç ay sonra ortaya çıkan bir salgın, bütün hayatımızı baştan sona etkiledi, bizleri evlerimize kapattı, birbirimize uzak hale getirdi. Salgın iş yaşamını durdurdu, uçaklar kalkmaz oldu ve bir anda insanların hayatı dondu. Dolayısıyla bu ölçekteki bir etkinin toplumsal yaşamı derinden sarsmasını bekleyebiliriz.

Bugün insanların eski düzenlerini yeniden kurmak için bir çaba içerisinde olduğuna şahitlik ediyoruz. İnsanlar mesela çalışma yaşamını, kamusal aktivitelerini, sosyal ilişkilerini bir şekilde devam ettirmek istiyorlar. Alışkanlıklarını sürdürme çabası öne çıkıyor. Bu anlamda hemen imdadımıza dijital imkânlar, online sistemler yetişmiş vaziyette. Online dersler, toplantılar yapıyoruz ve

gittikçe evimizden dünyaya katılma yönünde bir imkân, bir fırsat oluşturma çabası kendisini daha fazla belirginleştiriyor.

Aslında bu bizim hayatımız için yeni bir hadise değil. Yaklaşık 20 yıldır bütün dünyada dijital dönüşüm tartışılıyor idi. Uzaktan çalışma imkânları, uzaktan sosyalleşme imkânları sosyal medyanın kurduğu yeni ilişkiler çok uzun süredir gündemimizde idi. Yapılan tahminler dünyada 2030'larda dijital bir toplumun ortaya çıkacağı yönünde idi. Ancak bugün bu salgın ile muhtemelen bu dünyadaki dijital toplumun oluşumu bir on yıl erkene çekilmiş durumda.

Tabii bunun alışılageldiğimiz dünya ve alışkanlıklarımızı çok ciddi bir biçimde değiştirmesinin artacağını öngörebiliriz. Özellikle toplumun her kesimi bu dönüşümden eşit bir biçimde etkilenmeyecek. Bazı kesimler daha kapsamlı bir şekilde etkilenirken, bazıları bu değişimden faydalanırken, belki de önemli bir kesimi bu dönüşümün negatif boyutları ile karşı karşıya kalacaklar. Özellikle çalışma yaşamı ve iş dünyası içerisinde bu eşitsizlikleri daha fazla göreceğiz. Bedensel işlerde çalışanlar, yarı vasıflı işçiler muhtemelen bu süreçte dijitalleşme ile işlerini kaybedecekler.

Toplumun önemli bir grubu o anlamda dijitalleşme sürecinde belki bir uyum sorunu yaşayacak. Bunun aynı zamanda toplumsal ilişkileri başlı başına değiştiren, dönüştüren bir hadise olacağını görüyoruz. Ben dijitalleşme hususunda yeni alternatiflerin, yeni platformların oluşturulması gerektiğini, bu dijitalleşme ile birlikte meydana gelebilecek sosyal sarsıntıları aşmak için kapsamlı analiz ve tartışmaların yapılması gerektiğini düşünüyorum.

A.Karadağ: Olası değişimlere karşı ne yapmalıyız?

L. Sunar: Toplumsal değişme ne insanlardan bağımsız olarak işleyen bir süreçtir ne de insanlar toplumsal değişmeyi her boyutuyla denetleyebilirler. Bu anlamda sıklıkla gündeme gelen belirli

grupların, belirli devletlerin sosyal hadiseleri tamamıyla yönlendirdikleri fikrini doğru bulmuyorum. Aslında toplumsal değişme bizim de içinde yer almış olduğumuz bazı süreçlerin birleşmesiyle ortaya çıkan bir nihai durum olarak karşımıza çıkar. Esasında toplumsal değişmeyi arzulayan toplumsal aktörlerin, onu iyi bir şekilde anlamaları gerekir. Böylece, yapmak istedikleri değişimleri gerçekleştirmeleri için önemli imkânlar ve fırsatlar elde ederler.

Genellikle insanların toplumsal değişmeyi bir tehdit olarak algılamaları onların toplumsal değişmeye nasıl yakalandıkları ile ilişkili bir durumdur. Eğer toplumsal değişmeye zayıf bir biçimde yakalanırsanız, onu anlamamışsanız, onu bir tehdit olarak görmeyiz daha olasıdır. Hâlbuki eğer toplumsal değişmeyi anlamışsanız o zaman onun sizin için bir fırsat olması da söz konusu olabilir. Bu aynen bir nehirde bir kayıkla seyahat etmek gibidir. Nehrin akıntısını, girintilerini çıkıntılarını, hız alacağı ya da yavaşlayacağı yerleri bilen usta bir kayıkçı bunları kendisi için bir imkân olarak kullanabilir. Ama bunları bilmeyen acemi bir kayıkçı ise o nehrin akıntısını ve biçimini çoğunlukla bilmediği için alabora olacaktır. Bizim bu anlamda yapacağımız şeyin toplumsal alanı daha iyi tanıyabilecek, onu veriler çerçevesinde daha iyi anlayabilecek bir bilgi birikimine ulaşmak olduğunu düşünüyorum.

F. Kafalı: Sizin genelde kullandığınız bir tabir var. Suyun akışına engel olamayız diye. Peki, suyun yatağını değiştirmek için ne yapmak gerekir?

L. Sunar: Toplumsal gerçeklikler serttir. Toplumsal gerçeklerle yüzleştiginizde onları bütünüyle değiştiremeyeceğinizi görürsünüz. Aslında bu bir boyutuyla da büyük bir imkândır. Çünkü insanın sınırlı bir zaman diliminde oluşturmuş olduğu bir perspektifle toplumsal hadiseye müdahale etmesi bana göre bünyesinde çok önemli sorunlar barındırır. Ne kadar iyi donanmış ne kadar iyi yetişmiş, ne kadar

Her bir bireyin ve her bir grubun toplumun doğal oluşumuna ve seyrine daha uygun olan hareket tarzlarını benimsemesinin hem ahlaki olarak hem de realiteler çerçevesinde daha doğru olduğunu düşünüyorum. "Suyun akışına engel olamazsınız ama koşulları iyi analiz ederseniz onu düzenleyebilirsiniz" sözünü bu gerçekliğe atıf yapmak için kullanıyorum.

doğru bir perspektife sahip olursa olsun hiçbir insanın toplumu bütünüyle yönlendirme ve değiştirme imkânının olmaması gerektiğini düşünmüyorum. Ayrıca böyle bir gücün var olduğunu da düşünmüyorum.

Dolayısıyla aslında her bir bireyin ve her bir grubun toplumun doğal oluşumuna ve seyrine daha uygun olan hareket tarzlarını benimsemesinin hem ahlaki olarak hem de realiteler çerçevesinde daha doğru olduğunu düşünüyorum. Bu "suyun akışına engel olamazsınız ama koşulları iyi analiz ederseniz onu düzenleyebilirsiniz" sözünü bu gerçekliğe atıf yapmak için kullanıyorum.

Aslında toplumsal yapının iki temel boyutu bulunur. Bunlardan birisi araçlar, birisi ise koşullardır. Araçlar toplumsal aktörlerin kontrol edebildiği bileşenleri temsil ederken koşullar ise çoğunlukla toplumsal aktörlerden bağımsız bir şekilde var olan dışsal alanı ifade eder. Bence toplumsal aktörlerin ellerindeki araçlara odaklanmaları, dışsal koşulları ise iyi anlayıp iyi tanımaları gerekir. Böylece toplumsal alana yönelik düşünce ve eylemlerinde daha tu-

tarlı ve hedefe varacak bir plan ile hareket etmeleri mümkün olacaktır.

Ü. Güneş: *Kimlik inşasında mekânın yeri ve bu mekânlarda zaman içerisinde damıtılarak oluşan hafızanın önemi hakkında ne düşünüyorsunuz?*

L. Sunar: Toplumsal yapı ve ilişkilerin aslında iki temel boyutu bulunur. Bunlardan birisi süreklilik, diğeri ise değişimdir. Değişim genellikle zaman faktörü üzerinden ifade edilirken; süreklilik ise mekân üzerinden ifade edilir. Bu sebeple düşünce tarihinde sıklıkla mekân ile hafıza arasında bir ilişki kurulmuştur. Gerçekten de mekânın yavaş değişmesi, daha sabit bir forma sahip olması, onu bir hafızaya dönüştürür. Mekânın sadece coğrafi biçimi değil üzerinde inşa edilmiş olan kültürel semboller de insanın tarihi ile kurmuş olduğu bağı ve bağlantıyı koruyarak bir hafıza oluşturur.

Bu anlamda toplumların kendi kimliklerini ve aidiyetlerini mekân üzerinde oluşturmuş oldukları, süreklilik arz eden unsurlar ile kurduklarını görürüz. Bugün mesela bir Ahlat mezarlığına gittiğinizde orada Türk

Bugün mesela bir Ahlat mezarlığına gittiğinizde orada Türk toplumunun tarihsel hafızasını ve sürekliliğini keşfetmeniz söz konusudur. Oradaki bir mezar taşının biçimi, üzerindeki işaretler ve orada yazılanlar toplumun tarihsel sürekliliğini göstermesi bakımından çok önemlidir. Dolayısıyla mekânda korunan unsurlar sadece estetik boyutuyla değil, aynı zamanda kimliği de kapsar. Mekân toplumun sürekliliğini ve tarihini gösterir.

Bitlis'in Ahlat ilçesinde bulunan mezarlık tarihi kaynaklarda "Selçuklu Mezarlığı" diye geçmemektedir. ▲

toplumunun tarihsel hafızasını ve sürekliliğini keşfetmeniz söz konusudur. Oradaki bir mezar taşının biçimi, üzerindeki işaretler ve orada yazılanlar toplumun tarihsel sürekliliğini göstermesi bakımından çok önemlidir. Dolayısıyla mekânda korunan unsurlar sadece estetik boyutuyla değil, aynı zamanda kimliği de kapsar. Mekân toplumun sürekliliğini ve tarihini gösterir.

Bu anlamda baktığımızda şehirlerimizin kurulumunun ve şehirlerdeki tarihsel hafızayı teşkil eden kültürel unsurların toplumun kimliğini ve aidiyetini oluşturacak bir hafıza boyutu inşa ettiğini söyleyebiliriz. Gerçekten de bazen sizin bir kitapla günlerce konuşarak ifade edeceğiniz bir birikimi ve sürekliliği, bir mezar taşı, bir cami, bir sokak, bir ev tek başına ifade edebilir. Bu mekânların korunarak gelecek kuşaklara aktarılması gerekir.

Geçtiğimiz yıllarda Belçika'ya gitmiştim. Belçika'da özellikle Brugge ve Gent kentlerinde gezerken aklıma şu soru takıldı: Bizim bu şekilde toplumun tarihini üzerinden okuyabileceğimiz kaç tane şehrimiz kaldı? Bu şekilde bir hafıza mekânı olarak toplumun geçmişi ile bağını süreklilik içeri-

sinde ve işlevsel bir şekilde koruyan eden kaç tane şehrimiz var? Bir turistik mekân olarak, hayatın dışında bir ziyaretgâh olarak değil, hayatın içinde yaşayan ve toplumsal ilişkilerin sürekliliğini temsil eden bu tür hafıza mekânlarına ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum. Biz genellikle ya hafıza mekânlarını çok iyi koruyup hayatın gündelik akışının dışına çıkarıyoruz ya da onları çok hızlı bir şekilde dönüştürüp yok ediyoruz. Bu anlamda şehirlerimizin hafızasını, mekânlarımızın hafızasını işlevsel bir şekilde korumak, kullanım içerisinde tutarak gelecek kuşakların bu tarihsel birikimi hem hissederek hem de yaşayarak öğrenmesini sağlamak gibi bir vazifemiz var.

İ. Taşdemir: *Mekânlar bir mânâ taşımalı, bir figür değerinde olmalı mıdır? Yoksa üzerinde, içinde, çevresinde barınan, yaşayana tanımlar vasıfta mı olmalıdır?*

L. Sunar: İnsan mekân ile kurmuş olduğu ilişki çok ilginçtir. İnsan temelde yaşamış olduğu münasebetlere ve süreçlere anlam atfeden ve bu anlamı da semboller çerçevesinde kalıcı hâle getiren bir varlıktır. İnsanı insan yapan en önemli özelliklerinin başında anlam inşa eden, anlam arayan bir

varlık olması gelir. Bu anlam inşası temelde mekânın düzenlenmesi ile de kendisini gösterir. Böylece mekân insan için mânânın kalıcılığını temsil eder. İnsanın mekânı işleyişi ve mekândaki yaşayış biçimi, mekâna yerleşmesi ve oluşturmuş olduğu işlevler mekânın mânâsını somut bir hâle getirir, ona müşahhas bir biçim kazandırır. Bu anlamda baktığımızda maddi olmayan kültürün temelde mekân üzerinden maddeleştiğini görürüz. Yani mânâ, mekânda maddeye dönüşür. Tersinden söyleyecek olursak mekândaki madde bünyesinde derin mânâlar taşır.

Bu anlamda mekânın her oluşumu kendi içerisinde bir mânâ barındırmaktadır. Yani bugün mesela şehrimizin ortasında yükselen gökdelenler aslında mânâsız değildir. Bunlar da başka bir mânâ taşır. Mesela kapitalist sermayenin mekânda müşahhaslaşmasını gösterir. Bir rezidans bireylerin birbirinden kopukluğunu sembolize eder. Bir otoban hızı ve insanların birbirleriyle münasebetini kopukluğunun mânâsını bünyesinde barındırır. Bir fabrika, üretimin her şeyin merkezine oturduğu, bütün organizasyonun temelinde üretmenin yer aldığı

Mesela sizin de sorunuzda belirtmiş olduğunuz gibi Osmanlı mahallesi ya da Osmanlı şehri bugün pek çok insan için nostaljik bir değere sahiptir. Hâlbuki her yaşam biçimi kendi tarihselliğini bünyesinde barındırır.

Eyüp Sultan'da bir mahalle - 1900'ler ▲

bir toplumsal ilişkiler evrenini sembolize eder. Bu anlamda mekândaki mânâ üretimi insanın yaşamında oluşturmuş olduklarının bir yansımasından başka bir şey değildir.

Bizim hayatın anlamını nasıl kuracağımız, mekânın da şekillenmesine önemli bir katkı sağlayacaktır. Eğer insanı yeryüzünde vazifeleri olan, başka insanlara karşı görevleri olan ve öte dünya inancı ve bu dünyanın geçiciliği fikriyle, imar anlayışı ile mekâna yönelen bir varlık olarak tanımlarsak mekânın şekillenışı de buna göre değişecektir. Yoksa insanı sadece maddi bir boyuta sahip olan bir varlık olarak tanımladığımızda işte karşımıza bugünkü şehirler çıkar.

F. Kafalı: Geçmişin mahalle anlatısında genellikle hayalî denebilecek kadar kusursuz, idealize edilmiş bir resim görürüz ya da algı bu şekildedir. Bu geçmişe duyulan özlemle ya da nostaljik bir bakış açısıyla eskiye olduğundan daha güzel gördüğümüz için midir? Hayranlık duyduğumuz geçmişteki mahallenin bugün şehircilik marifeti ve mimari dil aracılığıyla yeniden üretilebileceğine inanır mısınız?

L. Sunar: Bugün Türkiye'de bizim geçmişle kurmuş olduğumuz ilişkinin çok ciddi sorunlar barındırdığını biraz önce konuşmuştuk. Özellikle modernleşme sürecinde belli bir kesimde tarih ve geçmiş bütün sorunların kaynağı olarak görüldü. Buna bir tepki olarak geçmişin nostaljik bir şekilde sahiplenildiğini ifade etmiştim biraz önce. Bu durum mekân tasavvurlarında da kendisini gösterir.

Mesela sizin de sorunuzda belirtmiş olduğunuz gibi Osmanlı mahallesi ya da Osmanlı şehri bugün pek çok insan için nostaljik bir değere sahiptir. Hâlbuki her yaşam biçimi kendi tarihselliğini bünyesinde barındırır. O günkü üretim ilişkileri, o günkü toplumsal form, şehri kurma ve sürdürmenin teknik zorluğu, nüfusun daha az kalabalık olması Osmanlı mahallesini şekillendiren önemli hususlardan birisi olarak karşımıza çıkar. Bugün biz istesek de Osmanlı mahallesini yeniden üretemeyiz. Çok istesek de muhtemelen böyle bir mahallede yaşayamayız.

Ancak tarihteki oluşumların bize sağlayacağı en önemli imkân bu oluşumların arkasındaki ilkeleri tespit edip bu ilkelere

göre birtakım yenilikler yapmak olmalıdır. Yani tarihsel formu yeniden üretmemiz imkânsızdır. Ancak bu forma hayat veren ilkeleri dikkate alarak bugünkü teknik imkân ve araçlarla yeniden bir şekillendirme yapmamız söz konusu olabilir. Bu anlamda rahmetli Turgut Cansever'in çok önemli bir açılım yaptığını görüyoruz. O mimari tasarımlarında geçmişteki simgeleri birebir yeniden kopyalamak yerine bu mimari yapıtların arkasındaki fikri anlayarak bugünün imkânları ve araçlarıyla yeniden üretmeye girişmiştir.

Aslında tarihi eğer iyi bir biçimde yorumlarsak ondan daha nitelikli bir şekilde faydalanmanın da önünü açmış oluruz. O anlamda bizim yapacağımız ilk iş Osmanlı mahallesinin kuruluşuna zemin hazırlayan toplumsal ve iktisadi ilkeleri iyi bir şekilde ortaya çıkarıp, bu ilkeleri bugünkü ihtiyaçlar çerçevesinde mekâna ve yaşam alanlarına uygulamak olmalıdır.

Mesela ben bunlardan sadece birisini söylemekle yetineyim. Osmanlı mahallesine temel teşkil eden en önemli ilke sosyal adalet prensibidir. Eşitsizliklerin görünür olmaktan çıkarılması Osmanlı mahallesinin

Ancak bu forma hayat veren ilkeleri dikkate alarak bugünkü teknik imkân ve araçlarla yeniden bir şekillendirme yapmamız söz konusu olabilir. Bu anlamda rahmetli Turgut Cansever'in çok önemli bir açılım yaptığını görüyoruz. O mimari tasarımlarında geçmişteki simgeleri birebir yeniden kopyalamak yerine bu mimari yapıtların arkasındaki fikri anlayarak bugünün imkânları ve araçlarıyla yeniden üretmeye girişmiştir.

en temel özelliklerinden birisidir. Zengin ile yoksulu bir arada yaşatması ve toplumsal dengeleri sağlayacak bir adalet nosyonu çerçevesinde mimari formların oluşumuna imkân sağlaması Osmanlı mahallesinin en temel ilkelerinden birisi olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla biz bugün bir yerleşim alanı kurarken adil bir şehri nasıl inşa edebileceğimizi bu uygulamalardan hareketle yeniden düşünebiliriz. Ancak ne olursa olsun geçmişteki bazı uygulamaların o günün imkân ve sorunları ile ilişkili olduğunu unutmadan, bir yeniden yorumlama denemesinden kaçınmadan bugünün dünyasında yaşanabilir mekânlar kurmak için çalışmamız gerektiğini aklımızdan çıkarmamız gerekir.

i. Taşdemir: Hayatımızı idame ettirdiğimiz evlerin biçim ve organizasyonunun pek de düşünülmediği, fakat salgın sonrasında sürekli içinde olunuşundan kaynaklı düşünmeye başlandığı salgın günlerinde mekânı sadece bir fiziki çevre olarak mı algılamalıyız?

L. Sunar: Geçtiğimiz günlerde M. Ziya Paköz çok güzel bir yazı yazdı, azman kentlerin sonu başlıklı. Bu yazıda yazar içinde bulunmuş olduğumuz kentlerin tasarımının aslında toplumsal krizlerin yönetimine ne kadar zorluk çıkardığını tartışıyordu. Bu anlamda özellikle son yüzyılda meydana gelmiş olan endüstriyel kent tasarımının aslında hem toplumsal ilişkileri çok ciddi bir biçimde zedelediğini hem de mekânın kontrol edilemez bir şekilde örgütlenmesine yol açtığını tartışıyordu. Bu yazıdan hareketle ben de içinde bulunmuş olduğumuz kentlerin tasarımının sosyal yapıyı çok ciddi bir biçimde sorunlu hâle getirdiğini söyleyebilirim.

Modern kentlerin en önemli özelliklerinden birisi yol ekseninde yapılmış olmasıdır. Modern kent bir otoban kentidir. Şehri baştan başa kat eden otobanların şehrin planlanmasına da çok ciddi bir etki ettiğini görürüz. Modern kenti tanımlayan en önemli husus insan ilişkileri ya da toplumsal münasebetler değildir; aksine hız ve ulaşım modern kentin temel unsuru olmaya başlamıştır. Bunda şüphesiz kentlerin çok kalabalıklaşmış olmasının önemli bir etkisi var. Özellikle Amerikan şehirleri, Çin şehirleri, Japon şehirleri bu anlamda bu modern kentin ideal tipi olarak karşımıza çıkar bizde.

Ülkemizde maalesef tarihsel tecrübemizi ve toplumsal yapımızı çok fazla dikkate almaksızın modern kentin bu dönüştürücü yapısını sadece İstanbul, Ankara İzmir, Kocaeli, Bursa gibi büyük metropollerde değil nüfusu 40-50 bini geçmeyen kasabalarda bile üretme “başarısını” gösterdik. Bugün Anadolu'daki çok küçük şehirlerin bile yol etrafında geliştiğini söylememiz mümkündür. Paul Virilio'nun veciz bir şekilde ifade ettiği üzere yol devletin toplum üzerindeki tasnif ve tanzim edici gücünü temsil eder. Bu anlamda şehrin toplumsal ilişkileri merkezine alır bir biçimde yeniden yapılanması için üretimin ve yaşam alanlarının yeniden biçimlendirmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Özellikle Orta Avrupa'nın kentleri bu anlamda çok güzel örnekler teşkil eder; bu kentler sadece nüfuslarının az oluşu ile değil üretim ve tüketim organizasyonunu dengeli bir

şekilde dağıtılmaları ile de sosyal münasebetlerin sürekliliğine katkı yapar bir biçimde örgütlenmişlerdir. Bu bize hem endüstrinin hem ekonomik aktivitelerin sorunsuz bir şekilde sürdürüldüğü hem de toplumsal ilişkilerin korunduğu bir kentsel tasarımın mümkün olduğunu gösterir.

Bizim bugün Türkiye'de en önemli sorumuz kentlerimizin çoğu kez nüfusundan da bağımsız bir biçimde betonlaşma riski ile karşı karşıya kalmasıdır. Azmanlaşan kentler sadece nüfusu çok fazla artmış, büyük kentler değil. Biz çok küçük kentleri de bu şekilde tasarlama "başarısını" gösterdik. Mesela Anadolu'da Bayburt gibi Tokat gibi doğa harikası bir coğrafi zemine sahip olan kentlerimizin dahi tabiattan kopmuş betonlaşmış yol merkezli kentlere dönüştüğünü görebiliyoruz. Bu da aslında temelde siyasal otoritenin, sermayenin kentteki tezahür biçimleri ile yakından ilişkili bir durumdur. Biz siyasal otorite ile sermaye ile toplumsal alan arasındaki ilişkiyi eğer çözemezsek muhtemelen kentlerimizi insani bir boyuta taşıma noktasında da çok başarılı olamayacağız.

A. Karadağ: *Şehir yapılanmasının geçmişten günümüze değişimine baktığımızda müstakil evli mahallelerden apartmana, apartmandan siteye, siteden rezidansa doğru bir sözde yenilenme trendi görüyoruz. Bunu sosyal olarak nasıl anlamalıyız? İnsanların hangi sosyal ihtiyaçları bu değişimi tetikliyor?*

L. Sunar: Mekânın, şehrin, evin biçimi ve değişimi asla toplumsal yapı ve ilişkilerden bağımsız değildir. Bu somut yapılardan biz toplumsal yapının oluşum ve değişimini izleme imkânına sahip oluruz. Yakın tarihimizde 1950'lerden itibaren özellikle orta ve büyük şehirlerimizde çok büyük çaplı bir apartmanlaşma sürecinin başladığını görüyoruz. Bu apartmanlaşma süreci bir bakıma aslında modernleşme biçimimiz ile de yakından ilişkilidir. 1950'lerde bir apartmanda yaşamak modernliği temsil ederken 1980'lerde bir sitede yaşamak 2000'lerde ise bir rezidansla ya da güvenli bir sitede yaşamak modern olmayı temsil etmeye başlamıştır.

Ancak bütün bunlar sadece modernliği temsil etmez; toplumsal ilişkilerin mekâna

yansımaları anlamını da bünyesinde taşır. Mesela meşhur Lüküs Hayat Opereti Şişli'de bir apartman hayatının ne ifade ettiğini anlatır. Aslında Şişli'deki apartmana taşınanlar Laleli'de ya da Süleymaniye'de eski tipte konakta yaşayanların çocuklarıdır. Bu anlamda Pera'daki, Şişli'deki, ve Harbiye'deki apartmanlaşma aslında bir bakıma toplumsal ilişkilerin değişen boyutunu da gösterir. Peyami Safa'nın meşhur Fatih Harbiye romanında anlatmış olduğu bu ikili manzara bir bakıma apartman üzerinden toplumsal tasavvurların değişimini de bize gösterir.

Bugün de güzelim parke taşlarının sökölüp asfalt ile kaplanması gibi pek çok insan da rezidansın kurmaca dünyasına taşınmayı hayal etmektedir. Bu aynı zamanda sadece bireylerin şahsi özlmlerinden ibaret bir durum değildir. Aslında biz burada toplumsal olarak üretmiş olduğumuz kamusal tasavvurların, bireylerin davranış ve taleplerine yansımaları görürüz. Bugün pek çok insan gerçek değerinin çok ötesinde bir meblağı vererek rezidanslarda mülk sahibi olmaya can atmaktadır. Bu anlamda baktığımızda aslında rezidans sadece yaşanan bir yeri değil, sermaye ilişkilerindeki konumu, otorite süreçlerindeki yeri de temsil eder.

Ben bunun Türkiye'deki sermaye oluşumundan bağımsız olduğunu düşünmüyorum. Sermayenin mekândaki temsili Türkiye'de çok ciddi bir biçimde bir tahakküm ilişkisiyle şekillenmektedir. O tahakküm, meydan okurcasına şehrin göbeğinde yükselen bir rezidansla -bu rezidansların reklamlarının yansıdığı biçimiyle- bütün şehri ayakları altına alan panoramik bir görüntüye sahip bir daireye sahip olmakla tezahür eder. Eğer bu tahakküm ilişkilerini yumuşatıp çözmezsek rezidansların ya da yüksek güvenli sitelerin şehrin bağrına bir hançer gibi saplanması sorununu da ortadan kaldıramayız.

Büyük kuleler, gökdelenler bu anlamda aslında bir netice olarak bize sermayenin mekân ve toplum üzerindeki tahakkümünü göstermektedir. Odaklanacak yer bunların biçiminden ziyade bunları imal eden iktisadi siyasi ve toplumsal ilişkiler olmalıdır.

Ü. Güneş: *Son olarak sizce Türkiye'de toplumsal olarak mekânı da ilgilendiren en temel sorun nedir?*

L. Sunar: Son 40 yılı dikkate alarak cevap vereceğim bu sorunuza. Çünkü Türkiye toplumunun tarihini ben 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayırıyorum. 1980'e kadar her ne kadar çok önemli değişimler geçirse de toplumsal yapı ve ilişkilerin belirli bir formu koruyarak devam ettiğini görüyoruz. Ancak 1980 sonrasında geçmişteki kırımların ve zayıflamaların da etkisiyle Türkiye toplumsal yapısının çok daha kapsamlı bir dönüşüm yaşadığını görüyoruz. Özellikle ekonomik liberalleşme ve küreselleşme bu dönüşümün tetikleyici unsurları olarak karşımıza çıkar. Bu dönemde bireysel ilişkiler ve toplumsal yapı bütünüyle yeniden inşa edildi. Kent ve mekân da bu dönüşümden kapsamlı bir şekilde nasibini almış görünüyor. 1980 sonrasında hiçbir zaman Türkiye'deki sosyal yapı ve ilişkiler eskisi gibi olmadı.

Bana göre 1980 sonrasını sembolize eden en önemli gösterge finansallaşma ve sermaye merkezli bir toplumsal modelin ortaya çıkması olmuştur. 1980 sonrasını 1980 öncesinden ayırt eden en önemli husus artık sermayenin bütün toplumsal ilişkileri belirleyebilecek bir kapasiteye ulaşmış olmasıdır. Dolayısıyla 1980 sonrasında aslında toplumsal yapıda çok önemli ölçüde bir eşitsizlik artışına şahitlik ederiz. Toplumdan kopan ve gittikçe belirli ellerde toplanan servetin ve sermayenin geniş mânâda sosyal yapıyı gittikçe her boyutuyla tanzim edebilecek bir güç ve kapasiteye eriştiğini görürüz.

Dolayısıyla mekânı da ilgilendirecek bir biçimde Türkiye toplumsal yapısının en önemli meselesinin sermaye birikimi etrafında oluşmuş olan eşitsizlik olduğunu söyleyebiliriz. Bugün siyasal yaşamdan kültürel hayata, dini yaşamdan bireysel davranışlara kadar bu eşitsizliğin tezahürlerini görebiliyoruz. Eşitsizlikten kaynaklanan sosyal problemleri hemen hemen her gün çok açık bir biçimde müşahade edebiliriz. Bence toplumsal sorunların çözümünü bu en temel noktadan başlamak. Sermaye ve serveti belirli yerlerde toplayan ve topluma tahakküm edebilecek düzeyde bir birikime çeviren sistem ve uygulamaların ivedi bir şekilde dönüştürülmesi gerekir. Böylece adil bir topluma varabiliriz. ■

Ayasofya

KUTSAL BİLGELİK

Lütfi Bergen

Araştırmacı, Yazar

Hristiyanlığın Ruhanî Temsili Olarak Ayasofya

Roma İmparatoru Konstantinos (Constantinus) M.S. 324 yılında genel barış ve bolluğun sağlandığı bir döneme öncülük ederek kendini Roma dünyasının efendisi hâline getirdi. Bu başarısının neticesi olarak da uzak görüşlü bir lider olmanın da sağladığı ufukla M.S. 330 yılında Sultanahmet bölgesinde başkent olarak kullanacağı yeni bir kent kurarak adını "*Konstantinopolis*" koydu. Roma İmparatoru'nun "*barbar istilaları*"ndan korunmak amacıyla devletin merkezini İstanbul'a çektiği tarihçiler tarafından ifade edilmektedir. İmparatorluğun yeni merkezinin belirlenmesi üzerine eski başkentte bulunan ordu, senato, hazine gibi önemli kurumlar Latince Nova Roma (Yeni Roma) olarak adlandırılan Konstantinopolis'e taşınmıştır. Roma İmparatorluğu'nun merkezi İstanbul'a taşınca devletin Hristiyanlık karşısında yeni bir politika belirlemesinin gerekliliği de gündeme geldiğinden Ayasofya bu yeni politikanın sembolü olarak Roma İmparatoru Constantinus tarafından M.S. 360'de ahşaptan yaptırılmıştır. Harlie Kay Gallatin'e göre yeni dönemin simgesi olan şehir aslında Roma'nın Hristiyan benzeri olarak tasarlanmıştır. Burası yüzyıllar boyunca Hristiyan dünyasının kültürel ve politik merkezidir. Kilise'nin merkezî niteliğinin meşruiyeti için Kilise Konseyi'nde beş patrikhanenin temsilcilerinin bulunması gerekliydi. Bu nedenle Kilise'nin patrikhane bölümleri de inşa edildi ve Kudüs piskoposları da patrikhaneye kabul edildi. Eski başkentten statüsünden dolayı ilk ekümenik konseyde Roma patrikhanesi piskoposu eşitler arasında birinci sırada kabul edildi. Bir sonraki konseyde (M.S. 381) ise Konstantinopolis'in ikinci sırada olması konusunda fikir birliğine varıldı. Böylece Konstantinopolis patriği, "*Doğu Hristiyanlığı*"nın sözcüsü statüsünü de kazandı. İmparator'un konseyde bizzat bulunması da statünün etkisini pekiştiriyordu. Bu nedenle Konstantinopolis Patrikliği, asla sadece dinî işlerle ilgilenen bir imparatorluk kurumu olmadı (Gallatin, 2004: 251-252). Roma İmparatorluğu M.S. 395 yılında İmparator Theodosios tarafından ikiye bölündü ve Konstantinopolis/Nova Roma, Doğu Roma İmparatorluğu'nun tabî başkenti hâline getirildi. Bu hadiseyle Batı Roma'nın himayesinden çıkan Roma Patrikliği, Ayasofya'nın temsil ettiği Doğu Kilisesi'ne göre ikincil bir statüye düşmüş oldu. Ancak Batı Kilisesi (Katolik Roma Kilisesi) Orta Çağ'da dinî devlet teşek-külüne dönüşerek statüsündeki bu kaybı telafi etmiştir.

“Ayasofya artık Bizans’tan çok, Osmanlı eseri sayılır. Padişahlar ve devlet adamları, Saray’ın yakınındaki bu câmide sık sık namaz kıldırı. Bilhassa padişahın da katıldığı Ramazan ayının 27. Kadir Gecesi’ndeki cemaatle teravih namazı çok ihtişamlıydı. Hazret-i Muhammed’in doğum günü olan Mevlid Kandili’nde okutulan mevlid için de ekseri Ayasofya seçilirdi. Halkın da katıldığı ve herkese tatlı dağıtılan bu merasimler çok ruhaniyetli olurdu. Osmanlılar, Ayasofya’yı İstanbul’a hâkimiyetlerinin bir sembolü olarak görmüşlerdir”

Müslüman aydınların Ayasofya ile ilgili yorumları, bu eski Kilise’nin gerçekte İslâm’ın mabedi olduğu yolunda bir tefekkürden hareket etmektedir. Mustafa Armağan’ın benimsediği görüşe göre “Müslümanların gözünde Hz. İsa (as) ve Hz. Musa (as) (...) birer ‘Müslüman’ idiler. Bu da Ayasofya’yı o zaman yaşayan Müslümanların yapmış ve yaptırmış oldukları anlamına gelir Müslümanların nazarında (...) Ayasofya kimin malıdır? Cevap: O zamanki Müslümanlar olan Hristiyanların ve dolayısıyla onların manevî/dinî varisleri olan şimdiki Müslümanların malıdır (...) 1440’lar civarında zamanın papası İstanbul’un savunmasına destek vermek şartıyla Katolikler ve Ortodoksların Ayasofya’da beraberce ayin yapmalarını şart koşuyor ve bu ortak ayin icra da ediliyor. Bundan sonra artık Ortodokslar, “Ayasofya murdar oldu, kirlendi” diyerek ondan yüz çevireceklerdir. Bu yüzden İstanbul’un fethinden önceki günlerde Ayasofya terk edilmiş, büyük ölçüde bakımsız ve Or-

todoksların gözünde önem ve nezahetini kaybetmiş ıssız bir mekân hüviyetindeydi (...) Ayasofya Fetihten sonra Müslümanların mahir ellerinde yeniden canlanmaya başladı ve tıpkı Bizans’ta olduğu gibi aynı zamanda İstanbul’daki cami hiyerarşisinin en üstüne çıkartıldı. “Ulucami” statüsü verildi” (Armağan, 2014: 7-8).

Mustafa Armağan’dan naklettiğim bu düşünce Ekrem Buğra Ekinci tarafından da benimsenmektedir: “Ayasofya artık Bizans’tan çok, Osmanlı eseri sayılır. Padişahlar ve devlet adamları, Saray’ın yakınındaki bu câmide sık sık namaz kıldırı. Bilhassa padişahın da katıldığı Ramazan ayının 27. Kadir Gecesi’ndeki cemaatle teravih namazı çok ihtişamlıydı. Hazret-i Muhammed’in doğum günü olan Mevlid Kandili’nde okutulan mevlid için de ekseri Ayasofya seçilirdi. Halkın da katıldığı ve herkese tatlı dağıtılan bu merasimler çok ruhaniyetli olurdu. Osmanlılar, Ayasofya’yı İstanbul’a hâkimiyetlerinin bir sembolü olarak görmüşlerdir” (Ekinci, 1.06.2015).

Her iki müellifin de “Ayasofya kadim zamanlardan beri Müslümanların ibadet-gâhıdır” ifadesi doğru ise de son tahlilde bu yapı “çoklu kimlik”lerin sembol anıtidir. Osmanlı sultanlarının “Kayser” unvanı dikkate alınarak yorum yapıldığında farklı neticelere ulaşılabilecektir. Ayasofya, Hristiyanlığı “devlet dini” olarak kabul eden Roma İmparatorluğu’nun bir kurumdur. Fatih Sultan Mehmed de “Kayser” unvanı gereğince bu kurumun yöneticisi statüsünü sürdürmüştür. Osmanlı sultanlarından Sultan 2. Selim, Sultan 3. Murad, Sultan 3. Mehmed, Sultan 1. Mustafa ve Sultan İbrahim’in Ayasofya’da medfun olduğu da dikkate alındığında bu abidenin “Doğu Roma”nın ve “Osmanlı Roma”nın yani devlet gücünü temsil ettiği söylenebilecektir. Ayrıca gerek Bizans Kayseri ve gerekse Osmanlı Sultanı, söz konusu ibadetgâhı hâkim dinin kurumu gibi kullanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ise hem bir “imparatorluk” hem de bir “din devleti” değildir.

Kayser-Dünya İmparatorluğu'nun Merkezi Olarak Ayasofya:

Mustafa Armağan ve Ekrem Buğra Ekinci'nin Ayasofya'yı bir "Ulu Cami" olarak konumlaması bu yapının öneminin yeterince anlaşılmadığı hissi vermektedir. Nitekim Ekinci, Osmanlıların Ayasofya'ya "İstanbul'a hâkimiyetlerinin bir sembolü olarak baktıklarını" ifade etmektedir. Oysa İstanbul'u fetheden Fatih, bundan sonra "Kayser" unvanını da kullanmaya başlamış ve bu ibadetgâhi Osmanlı'nın "yeryüzü hâkimiyeti"nin sembolü olarak tasavvur etmiştir.

Işın Demirkent, TDV İslâm Ansiklopedisi'nde yer alan "Kayser" maddesinde Osmanlı padişahlarının Fâtih Sultan Mehmed'den itibaren, özellikle de XVI. yüzyılda kayser unvanını benimsediklerini ifade eder. Demirkent'e göre Roma İmparatorluğu'nda kayser, Gajus Julius Caesar'dan gelen bir kelime olarak daha sonraki Julius Cladius ailesinin unvanı şeklinde kullanılmıştır. Romalılar genelde "imperator" kelimesini tercih etmişlerdir. Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye bölünmesiyle iki kayser oluşmuş ve bu unvanın kullanımı Batı ve Doğu imparatorluklarının yıkılışına kadar (476, 1453) sürmüştür. Demirkent, Osmanlı hükümdarlarının kayser unvanını kıskançlıkla sahiplendiklerini, bilhassa XVII. yüzyılda Alman imparatorlarına kayser olarak hitap etmeyip diplomatik yazışmalarda onları küçümseyen başka unvanlar kullandıklarını belirtir. O zamanlar yalnızca iki kayser bulunmaktaydı. Hristiyan dünyasının kayserinin (Alman İmparatoru'nun) bu unvanını Osmanlılar resmen 1606 tarihli Zitvatorok Antlaşması ile tanıdılar. Demirkent'in verdiği bilgilere göre Osmanlı uyruğu olan Balkan Hristiyanları ve Macarlar için tarihî ve ideolojik bir çağrışım zenginliği içeren kayser/çar unvanına resmî yazışmalarda genellikle yer verilmediği ve onun yerine içi boş birer kavram olarak İmperator Romanorum, Romai csaszar veya Romayı çasar lakaplarının benimsendiği, bunun da 1559'dan itibaren Habsburglar'la yapılan bazı resmî yazışmalarda kullanılmış olduğu görülmektedir (Demirkent, 2002: 95).

Doğu Roma'nın imparatorlarının "kayser" unvanını aldıkları yer Ayasofya Kilisesi'nin içinde bulunan "Omphalion" olarak adlandırılan bölümdür. Ayasofya ilk yapıldığında Megale Ekklesia (Büyük Kilise) olarak adlandırılmıştır. Beşinci yüzyıldan itibaren ise Aya-sophia (Aya-Sofya, Kutsal Bilgelik) olarak tanımlanmıştır. Nika İsyanı sırasında (M.S. 532) yanan kilise, İmparator Justinianus tarafından kâgır olarak yeniden yaptırılmıştır (M.S. 537). Ayasofya'nın İmparatorluk Kilisesi olması nedeniyle İmparatorların taç giyme törenleri, yani Tanrı tarafından dünyevî ve kutsal görevlere atanmaları bu mekânda gerçekleşmekteydi. Doğu Roma imparatorları, Ayasofya'da ana mekânın (naos) sağında bulunan, omphalion adı verilen zemin üzerinde taç giymekteydiler. Omphalion, merkezde taş daire etrafında değişik renk ve çaplarda daireler ile bunların birleştiği kısımlarda "opus sectile" tarzında bezemelerin de olduğu zemin döşemesidir. Eski Yunanca'da "Yer'in Göbeği" anlamına gelen Omphalion (Delf'te Omphalos) Ayasofya dışında, Khora Manastırı'nda (Kariye Müzesi) ve Bursa'da İznik Ayasofyası'nda da bulunmaktadır.

Yukarıdaki verilerden de anlaşılacağı üzere İstanbul'u fetheden II. Mehmed'in Ayasofya'ya olan teveccühü Roma'nın en büyük kilisesini "kılıç hakkı" olarak camiye çevirme geleneğinden gelmemektedir. Tam aksine II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed), Ayasofya'ya kendisine "Kayser" unvanını ve bunun dışında bütün Hristiyanlığın ruhanî liderliğini verdiği için teveccüh göstermiştir.

Ayasofya'da ana mekânın (naos) sağında bulunan, omphalion adı verilen zemin üzerinde taç giymekteydiler. Omphalion, merkezde taş daire etrafında değişik renk ve çaplarda daireler ile bunların birleştiği kısımlarda "opus sectile" tarzında bezemelerin de olduğu zemin döşemesidir. Eski Yunanca'da "Yer'in Göbeği" anlamına gelen Omphalion (Delf'te Omphalos)

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethedip Ayasofya'yı camiye çevirmesi neticesinde "Kayser-i Rûm" unvanı alması, "evrensel egemenlik" iddiasının Hristiyan dünyaya ilan edilmesine fırsat sağlamıştır. Osmanlı devleti "evrensel egemenlik" iddialarını askerî ve ekonomik güçlerine dayanarak ileri sürmüştür.

Murat Bardakçı'nın da "Ayasofya'nın camiye çevrilmesi "kılıç hakkı" gereğidir" şeklinde fikir verdiği görülmektedir (Bardakçı, 17.09.2018).

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ayasofya'yı tekrar ibadete açmasının, askerî, dinî ve siyasî bir sembolle hareket etmeye yönelik söyleme dönüşü kaçınılmaz olacaktır. Oysa Türkiye böyle bir söylemi hayata geçirecek "evrensel egemenlik" iddiasında değildir.

Rusya'nın Ortodoksların Dinî-Siyasî Liderliğine Karşı Ayasofya:

Ayasofya'nın 1453'te camiye ve 1934'te müzeye dönüştürülmüştür. Ancak bu iki dönüşümün birbirinden farklı siyasî amaçları ve simgesellikleri olduğu düşünülmelidir. Gerçekten de Emre Amir'in bir makalesinde Asya'nın en geniş topraklarına sahip olan Rusların, Hristiyanlığın Ortodoks mezhebini bir üst kimlik hâline getirdiğini ve bunu dış politikada "Üçüncü Roma" söylemiyle birlikte tarihî arka plan üzerine inşa ettiğini ifade etmektedir. Müellif, Rusların İstanbul'a hayranlığının Ortodoksluk sebebiyle Roma'ya karşıtlıktan kaynaklandığını, Ortodoksluğun hamisi olma iddiasının, "Ortodoksluk şemsiyesi" ile yapıldığını ve bunun uluslararası ilişkiler disiplininde Rusya'nın gerek çevresine gerek Orta Doğu'ya yaklaşımında dış politikanın en mühim araçlarından biri olarak adeta yumuşak güç (soft power) şeklinde kullanılarak gerçekleştirildiğini belirtir. Emre Amir, Rusların Üçüncü Roma ideali ve dünyaya hükmetme isteklerinin Ortodoks üst kimliği olmadan düşünemediklerini, Ortodoksluk tarihini bilmenin Rus dış politikasındaki hamleleri öngörmek için çok önemli olduğunu vurgular (Amir, 2019).

Emre Amir'in dikkate sunduğu bu yaklaşımın 23.07.2019 tarihinde Türk-Rus ilişkilerini takip eden www.turkrus.com adlı internet sitesinde Rusya bakımından aynı şekilde algılandığı görülmektedir. İnternet sitesinde yer alan haberde şu vurgulara yer verilmektedir:

"Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Ayasofya'nın statüsünün müzeden camiye çevrilebileceğini söyleyerek yeniden tartışmaya açması (üzerine) bazı uzmanlar Rus

Ortodoks Kilisesi'nin pozisyonunun yeniden öne çıkacağını öngördü. Vzglyad.ru haber portalında çıkan bir değerlendirme Erdoğan'ın Ayasofya'yı camiye çevirmesi hâlinde Fener Rûm Patrikliği'nin Sovyetler Birliği sonrası coğrafya üzerindeki iddialarının zayıflayacağı ve Rus Ortodoks Kilisesi'nin pozisyonunun yeniden öne çıkacağını öngördü. Portala konuşan Ortodoks Uzmanlar Birliği Başkanı Kirill Frolov Ayasofya'nın yeniden cami olması durumunda Patrik Bartolomeos'un büyük prestij kaybına uğrayacağını söyledi. Yakın Doğu-Kafkasya Araştırma Merkezi'nden Stanislav Tarasov da yapının camiye çevrilmesinin Rusya için taktik avantaj getireceği görüşünde."

(www.turkrus.com, 23.07.2019).

Nitekim 15.09.2018 tarihli bir BBC haberinde Rus Ortodoks Kilisesi'nin dış ilişkiler sorumlusu Metropolitan Hilarion Sen Sinod Meclisi'nin İstanbul Fener Rûm Patrikhanesi'yle diplomatik ilişkilerini fiilen kestiği ifade edilmiştir. Fener Rûm Patrikhane-si'nin Ukrayna Kilisesi'ni "Rusya'dan bağımsız bir kilise olarak tanımaya hazırlandığı" yolundaki işaretler üzerine bu kararın alındığı belirtilmiştir. Haberin verdiği bilgiye göre Rusya Kilisesi Sözcüsü Vladimir Legoida, Fener Rûm Patrikliği temsilcilerinin katılımıyla yapılan tüm idari oturumların askıya alındığını, tüm ortak ayinlerin durdurulacağını ve Rus Ortodoks Kilisesi Patriği Kirill'in dualarında Patrik Bartholomeos'a atf yapmayacağını duyurdu. Yine haberde, pek çok Ukraynalı Hristiyan'ın, Rus Patrik Krill'in Doğu Ukrayna'daki Rusya yanlısı ayrılıkçılara destek vermesinden rahatsız olduğu belirtilmektedir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 25 Mart 2019'da yaptığı açıklamada Ayasofya Müzesi'nin müze statüsünden çıkarılabileceğini ve adının Ayasofya Cami olarak değiştirilebileceğini açıkladı. ▲

Rusların İstanbul'a hayranlığının Ortodoksluk sebebiyle Roma'ya karşıtlıktan kaynaklandığını, Ortodoksluğun hamisi olma iddiasının, "Ortodoksluk şemsiyesi" ile yapıldığını ve bunun uluslararası ilişkiler disiplininde Rusya'nın gerek çevresine gerek Orta Doğu'ya yaklaşımında dış politikanın en mühim araçlarından biri olarak adeta yumuşak güç (soft power) şeklinde kullanılarak gerçekleştirildiğini belirtir.

Fener Rûm (Roma) Patrikliği Karşısında Ayasofya:

Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılması hâlinde Fener Rûm (Roma) Patrikhanesi'nin uluslararası statüsü de değişecektir. M. Süreyya Şahin'in de ifade ettiği üzere Lozan Konferansı'nda Türk delegasyonu patrikhanenin sınır dışı edilmesi hususunda direndi. Fakat Yunanistan'ın baskılarıyla İngiliz heyeti ve öteki heyetlerin çoğu patriğin İstanbul'u terk etmesi hâlinde Rûm Ortodoks cemaatinin dinî reisini kaybedeceğini söylediler. Onlara göre kilise hukuku, patrikliğin görevlerini sadece dinî konularla sınırlamaya uygundu; yalnız evlenme ve boşanmalar kiliseye bırakılabilir. Uzun süren tartışmalar sonunda Türkiye, patrikhanenin Osmanlı Devleti döneminde verilen bütün imtiyazlarının kaldırılarak siyasî ve idarî işlerle uğraşmamak, sadece dinî hizmetleri yerine getirmek şartıyla ve bu konuda verilen sözleri senet kabul etmek suretiyle İstanbul'da kalmasına izin verdi. Lozan Antlaşması ile İstanbul'da oturan Rûmlar azınlık olarak tanımlandı, Müslümanlarla eşit medenî haklara kavuştu. Ancak Osmanlı döneminde tanınan bütün imtiyazları kaldırılan patrikhane Fener Rûm Ortodoks Patrikhanesi adını aldı ve ekümenik vasfını kaybetti. Patrikhane bir devlet kurumu ve başındaki patrik de bir devlet memuru sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti kanunlarına tâbi oldu ve patrikle birlikte öteki ruhbanlara da Türk vatandaşlığı olma mecburiyeti getirildi. Diğer azınlıklarla beraber Rûm Ortodokslara ait dinî kurumlarla vakıfları denetleme, kanunlara aykırı bir durum tespit edildiğinde kapatma veya ilgililerini cezalandırma hakkı tamamen Türk hükûmetine verildiğinden hiçbir yabancı devletin bu konuya müdahale edememesi sağlandı. Fener Rûm Patrikhanesi'nin yetki alanı sadece İstanbul başpiskoposluk bölgesiyle sınırlıdır (Şahin, 1995: 347). Oysa Ayasofya Hristiyanlar nazarında "Yeni Roma'nın Kilisesi" olarak yeryüzünün bütün Hristiyanları'nın dinî merkezi konumundadır.

Son dönemde ABD ve AB ülkeleri Fener Rûm Patrikhanesi'nin Ortodoks kiliseler arasında eşitler arasındaki birinci konumunu siyasal zemine kaydırma girişimlerinde bulunmaktadır. Patrikhane, II. Dünya savaşı sonrasında özellikle ABD'nin dış desteği sonucu Türk devletine problem çıkarmaya başlamıştır. Ayrıca 1974 Kıbrıs meselesi nedeniyle Türk-Yunan ilişkilerinin bozulması Patrikhanenin olumsuz tavırlarını artırmış ABD'nin Ortodoks dünyası hedefinde özellikle Rusya'nın Ortodoks nüfus üzerindeki etkisinin kırılması için Fener Patrikhanesi son derece önemli bir argüman hâline gelmiştir (Yıldırım, 2006: 478, 485). ABD ve AB bu meseleyi kullanarak hâkimiyet alanlarını genişletmek istemekte ve Patrikhane'nin yetki alanını İstanbul dışına çıkararak bütün Ortodoks Hristiyanları kapsayacak şekilde belirlemeye çalışmaktadır. Bu talebin önündeki en büyük engellerden biri Ayasofya'nın mevcut statüsüdür.

Sonsöz:

Ayasofya'nın cami olarak ibadete açılması geniş kesimlerde İslâmîleşmenin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ancak Ayasofya sembolik anlamda bundan çok daha fazlasını temsil etmektedir. Türkiye'nin bu mevzudaki hamlesi

1- "Türkiye, imparatorluk mirasına bağlanıyor";

2- "Türkiye, Katolik Papa'nın etki alanına çıkıyor";

3- "Türkiye, Rusya ile Ortodoks nüfusu kendine bağlayarak çatışmayı amaçlıyor" gibi algılara sebebiyet verecektir.

Oysa ülkemizin Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Ege'de işgal edilmiş adalar, Irak-Suriye-İran gibi konularda milletlerarası sıkışmayı aşmadığı da ortadadır. Ayasofya'nın ibadete açılmak yerine ismindeki "Kutsal Bilgelik" anlamına dönerek Cumhurbaşkanlığına bağlı "hikmet evi" gibi teşkilatlandırılarak, Ortodoks/Katolik/Protestan araştırma merkezine dönüştürülmesi daha hayırlı neticeler verecektir. Türkiye'nin geleceğinde etkili olacak dinî/etnik toplulukların geliştireceği tezlere cevap üretecek bu merkezin Roma-Bizans-Osmanlı tarihi çalışmalarına da yoğunlaşması isabetli olacaktır. Ayrıca bu merkezin Roma-Bizans-Osmanlı dönemini yansıtacak "müze" yapısının da güçlendirilmesi de sağlanmalıdır. Türkiye böyle bir kurumda biriktireceği bilgiyle Rusya-ABD-AB'nin propagandalarına muhatap olan coğrafya ve nüfuslarda etkili-aktif tezler ve cevabî söylemler üretebilir. Türkiye, Hristiyan Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olduğu gibi Müslüman Roma İmparatorluğu'nun da mirasçısı olduğunu, sınırlarından daha büyük bir ülke olarak tarihte varlık bulduğunu böylece anlatabilir. Türkiye, sahip olduğu kıymetlerle Hz. İsa'nın da Hz. Muhammed (asv) peygamberin de hizmetindedir. ■

KAYNAKLAR

- Amir Emre, Hristiyan'dan Öte Ortodoks Hristiyan Bir Millet: Rus İmparatorluğu'nun Tarih Okuması, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Universal Journal of History and Culture, Vol. 1, No. 2, ss: 174-188, Erişim: ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9043-298X>, 2019
- Armağan Mustafa, Dünden Bugüne Ayasofya, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Bülteni, Ayasofya Özel Sayısı, Sayı: 9, 2014
- Bardakçı Murat, Kılıç Hakkı, HaberTürk, İnternet Erişim: <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2144986-kilic-hakki>, 17.09.2018
- Demirkent Işın, Kayser, TDV İslâm Ansiklopedisi, c: 25, 2002
- Ekinci Ekrem Buğra, Ayasofya Efsaneleri, Türkiye Gazetesi, 1.06.2015
- Gallatin Harlie Kay, Doğu Kilisesi, Hristiyanlık Tarihi kitabının içinde, Genel Yayın Yönetmeni: Mehmet Ali Şimşek, Yeni Yaşam Yayınları, 2004
- Şahin M. Süreyya, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, c: 12, 1995
- Yıldırım Münir, Fener Patrikhanesi ve Ekümenizm: Dinler Tarihi Açısından Bir Analiz, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 1, ss: s.469-488, 2006

İNTERNET-HABER KAYNAKLARI:

- www.bbc.com, Rus Ortodoks Kilisesi, İstanbul Fener Rûm Patrikhanesi'yle ilişkilerini kesti, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45533933>, 15 Eylül 2018
- www.turkcrs.com, Erdoğan'ın son çıkışına Moskova'dan yorumlar, İnternet erişim: <http://www.turkcrs.com/750965-ayasofya-lenin-mozolesi-gibi-xh.aspx>, 23.07.2019

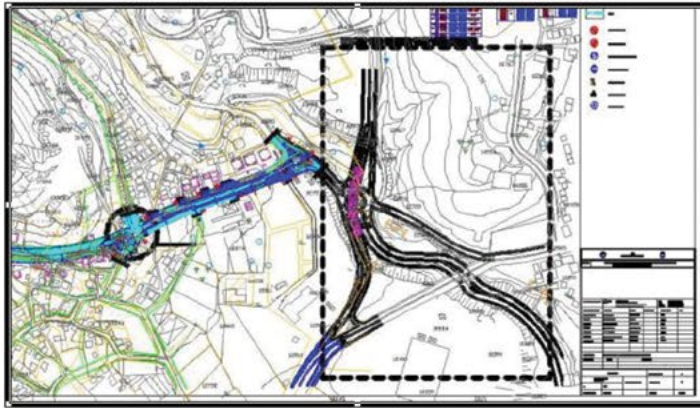
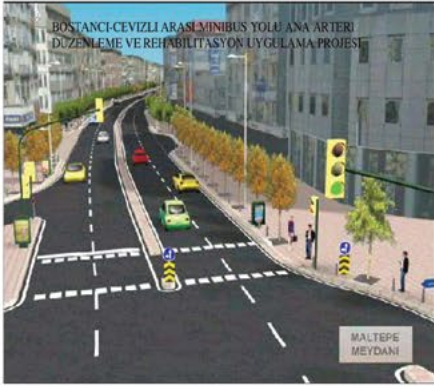

UPY

Ulaştırma Proje Yönetim Ltd. Şti.

- Şehir Planlama, Ulaşım Planlama, Ulaşım Master Planları, Toplu Taşıım Planlaması,
- Trafik Mühendisliği, Ulaşım ve Trafik Etütleri, Trafik Sirkülasyonu,
- Yol ve Cadde Düzenlemeleri, Kentsel Tasarım, Cephe Rehabilitasyonu,
- İmar Planları, İmar Hukuku, Arazi Geliştirme, Proje Yönetimi, Proje Geliştirme,
- Kentsel Stratejiler, Kentsel Dönüşüm ve Yenileme,
- Afet Yönetimi Konularında Proje ve Danışmanlık Hizmetleri.

Ferahevler Mah. Adnan Kahveci Cad. Girne Sk. No:2/2 Tarabya / Sarıyer / İSTANBUL
Tel: 0212 299 76 47 - Fax: 0212 299 76 48

www.upy.com.tr - mail@upy.com.tr

DOKTOR BEY, TEKRAR HATIRLAYABİLECEK Mİ?

Enes Aluç

Yüksek Mimar

---

*İnsan için yeri geldiğinde çok büyük bir nimet olabilen unutmak;
şehirler ve medeniyetler için ancak felaket olabilir.*

İnsanı içeriden kuşatan ve dışına hazırlayan evin etrafıca düşünülmemesi talihsizliğini somut hafızalarımız olan yapıların da paylaştığını söyleyebiliriz. Evin; salgın yahut afet sonrası doğru-
dan düşünölmeye başlanmasına karşın şehirlerin somut hafızalarının durumunun değeriendiril-
mesi için durup düşünmekten başka bir çare bulunmamaktadır. Bu da insana en zor gelen şey
olsa gerek. Bu hususta düşünölmeli, mirasın ne olduğı, hafızanın nasıl oluştuğı, nasıl devam
ettirilebildiğı, yapılar üzerinde nasıl kendini gösterebildiğı ve nasıl bir görevi icra ettiğı gibi sorular
ile değeriendirmeler yapılmalıdır.

Şehirlerin somut hafızaları olan yapılar/mekânlar hakkında bu soruların sorulmadığını, öneminin
anlaşılmaya çalışılmadığını ya da düşünölse bile sonuca ve hareket metotlarına tesir etmediğini
günümüzdeki hallerine bakarak görebiliriz.

Ciddi bir akıl yürötmüş, kurucu ilkelerine dair bilgiye ulaşabilmiş ve hakkında düşünmüş olsay-
dık somut hafızamızı bu kadar kolay kaybeder ve onu bu derece yalnız bırakır mıydık?

Şehirlerin kuruluşunda idealin, inancın, kültürün ve hedeflerin önemli bir yer tuttuğı ve top-
lulukların durup dururken, hiçbir sebep yokken şehir kurmaya kalkışmadığını kabul ediyoruz.

İnsanın öncelikli taleplerinin başında hayatlarını devam ettirmek için barınmanın sonrasında ise
-güvenliğı sağlamak için- savunmanın geldiğine, bir arada daha rahat yaşanabilmesi için bir
takım kuralları ile idari, hukuk sisteminin gerekliliğine dair kabul edilmiş görüşler olduğunu da
tespit edebiliyoruz.

Bir şehri düşünmeye başladığımızda gözümüzün önünde bir fotoğraf karesi belirir. O şehre ait düşüncelerimizi de o kare üzerine kurguladığımızı fark ederiz. Yediğimiz bir yemeğin damağımızda kalan tadı gibi her gördüğümüz fiziki çevrenin abideleri ile verdiği mesaj da hafızamızda iyi veya kötü bir iz bırakır.

▲ Camiler ve etrafında şekillenen mahalle dokusu, Pascal Sébah Fotoğrafı

Köklü şehirlere baktığımızda; barınma ve savunma temelli bir arada yaşama kültürünün ikame edilmesiyle dışarıdan gelecek tehlikelere karşı alınacak tedbirler kapsamında gerek sur, kale yapılarak gerekse de hendek kazılarak yerleşmenin sınırlarının belirlendiğini; bu usül ile dışarıya karşı direnebilen, mukavemet sağlayabilen ama aynı zamanda bu kapalılık sebebiyle de kendi kendine yetmesi beklenen bir çevre oluşturulduğunu okuyabiliyoruz.

Belirlenen sınırlar içerisinde kalan her şeyi her seferinde tekrar yineleyen, tazeleyen, besleyen abidevi mekânlar üzerine düşünerek somut hafıza meselesini biraz daha açabiliriz; şöyle ki sadece estetik değeri, sanat eseri olması özelliğiyle ya da ölçeği ile şehri fiziken şekillendirmesiyle değil doğrudan kimlik inşası ile hizmet ettiği topluluğu da şekillendirebilmesi yönüyle somut hafızanın yaşayan/canlı tarafının olduğunu da söyleyebiliriz.

Her topluluğun benliğini oluşturan, kültürel genlerini damıtan, kimliğini inşa eden soyut, somut aktörler olduğunun kabulüyle bu inşa faaliyetini üstlenen en somut olanlarının başında da cami, kilise, havra, tapınak benzeri dini mekânlar gelmektedir.

İslâm şehirlerinde de kimlik inşa görevinin en önemli aktörü olarak camilerin kurgulandığını ve günümüzde de somut hafızanın yine bu mekânlar üzerinden vücut bulduğunu görebiliriz. Merkezin cami etrafında, ondan beslenerek oluştuğu ve daima geri beslemeler ile kendini hatırlattığını hissedebiliriz.

Bir şehri düşünmeye başladığımızda gözümüzün önünde bir fotoğraf karesi belirir. O şehre ait düşüncelerimizi de o kare üzerine kurguladığımızı fark ederiz. Yediğimiz bir yemeğin damağımızda kalan tadı gibi her gördüğümüz fiziki çevrenin abideleri ile verdiği mesaj da hafızamızda iyi veya kötü bir iz bırakır. Hafızamızda bıraktığı iz kadıyla o fotoğrafa attığımız değer ile resim tamamlanmış olur. Gözün gördüğü ile gönlün hissettiği harmanlanır ve farklı duyularla hissedilebilen bir duygu bulutu içerisinde kalır.

Hafızamızda kalan bu iz; gördüğümüz cisimleşmiş belki dondurulmuş, çevresinden koparılmış-zaman içerisinde kayıplara uğramış-mütesekkil yapılardan oluşmuşsa bile onu üreten değerleri hiç değilse ipuçlarıyla bize verir.

Hafızanın kaybı nasıl insanı ailesinden, çevresinden, birikiminden, onu var eden her şeyinden koparıyorsa medeniyetlerin hafızası olan ve sürekliliğiyle toplumu tekrar tekrar inşa etme görevini yapması beklenen somut hafıza yapılarının kaybı da toplumu çevresinden, birikiminden ve değerlerinden koparmıştır.

Süleymaniye Külliyesi çevresi çöküntü bölgesi halinde ▲

Hafızamızda yer eden bu fiziki kurgunun adım adım hayata geçirildiği dönemde ki karşılığını tam mânâsıyla, tüm detayları ve derinlikleriyle hissedebilmek mümkün olmayabilir. Zaman içerisinde ciddi değişiklikler ve dönüşümler geçirmiş te olabilir. Sürekliliğin olmaması da kurucu düşüncenin kimlik inşası üzerindeki tasarrufunun devam etmemesi olarak okunabilir.

Bahsettiğimiz Şehirlerin Somut Hafızasının; sadece görülen ve gören kişiyi etkileyen, yönlendiren ve bunu bir süreklilik içerisinde yapan değil, aynı zamanda

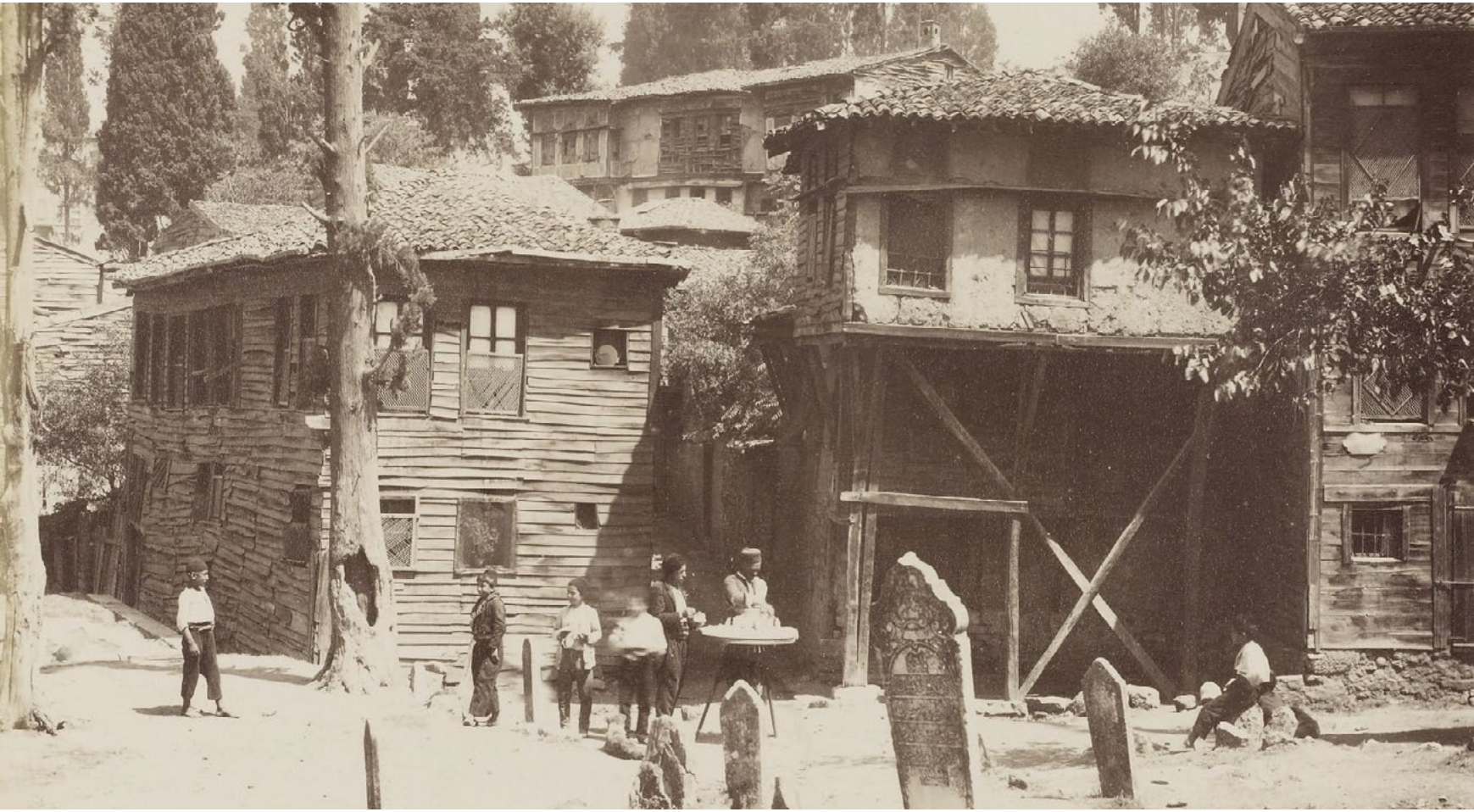
sessizce haykırarak toplumu da şekillendiren ve toplumun kimliğini inşa eden bir görevi olmasından yola çıkarak görülmek istenmesinin yanı sıra esasında işaret etme özelliğini hatırlamak gerekir. Şöyle ki; doğrudan kendisini ortaya koyan ve uzaktan izlendikten sonra tüketilen değil, kendisini var eden inancı, düşüncüyü işaret eden ve bunun için sanatı da araç olarak kullanan özelliğine de bakmak gerekebilir.

İslâm şehirlerinde yapılar sanat yönüyle; varılmak istenen sonuç değil varılması hedeflenen sonuca giden bir yol olarak kabul

edilebilir. Daima ona hayat veren birikimin arka planını izah etmeye çalışır. Bu düşünceyle ortaya çıkan çevrenin en temel kurucu ilkelerinden biri “güzel olanı güzel şekilde yapmak” olunca bütünü oluşturan her bir parça da kimlik inşası için çok önemli vasıtalar hâline gelir.

Şehirlerin kuruluş hikâyelerine baktığımızda –bir şehrin üzerine kurulan- idaresi el değiştiren yerleşmelerin yeni sakinlerinin işe; devraldıkları çevreyi kendilerine ait hale getirmekle başladıklarını görebiliriz. Düşünce, inanç ve kültür dünyalarında daha

İstanbul'un eski mahallelerinden. Sébah & Joaillier Fotoğrafi ▲

öncesinde biriktirdikleriyle bir yönetim şekli ihdas ederek merkezlerini de bu birikimin cisimleşmiş hâli olacağını düşündükleri hal ile vücuda getirirler. Daha sonraki zamanlarda ise etkileşime girdikleri kültürler ile de alışverişte bulunularak, mahalli olanı, oraya ait olanı –zamanla- inşa ederler. Yaptıkları her yapı bir odak noktası, koydukları her taş ise bu odağı var eden önemli bir unsur olarak ulvi ve madde ötesinde bir görev üstlenmektedir.

Devralınan topraklar mühim bir medeniyetin bakiyesi ise ve bu bakiyenin üzerinde başka bir medeniyetin kurumları yükselecekse süratle hareket edilip önce o şehrin somut hafızaları ile işe başlanır. Yok edici, ortadan kaldıracı medeniyetler devraldığı somut hafızayı tarumar edip, yapılı her şeyi yok etmeyi tercih ederken, mamur edici, şenlendirici medeniyetler ise somut hafıza-

nın, dünün ve o günün izlerini de içinde barındırarak yarınlara taşınması düşüncesiyle somut hafızayı devam ettirir.

İmha ile ıslah olarak tezadını vurgulayabileceğimiz iki farklı tutumun, doğrudan inanma biçimleri ve kültürel alışkanlıkların dışı vurumu arasındaki temel farklardan kaynaklandığını da söyleyebiliriz.

Bu ıslah ya da imha hareketlerinden sonra da kendi kurumlarını kurmakla o şehrin mamur edilmesine devam edilir.

Burada madde ile mânânın iç içe geçtiğini, değer yargılarına göre kendisine anlamlı geleni madde ile ifade etmeye çalıştıklarını görürüz.

Mânâ âleminin tezahürü olan maddi mekânları yani düşünce ve inançların cisimleşmiş hallerini tecrübe etmek ve görmek / izlemek te topluma; kurucu fikirlerin

ulaşılabilir olduğunu anlatırken bir yandan da insana; madde ile mânâ arasında ilişki kurabilme imkânı sağlar.

Bunu sağlayabilmek için de somut hafıza diye ifade ettiğimiz yapılara rol biçerler. Kısa, geçici olan insan hayatının daha uzun ve kalıcı olan bir vasıta ile beslenmesi, tecrübenin her nesle tekrar tekrar aynı güçte aktarılabilmesi ve bunun da süreklilik içerisinde yapılabilmesi için bu vasıtaları kullanırlar.

Somut hafıza yapılarının her neslin kimliğini tekrar inşa etme göreviyle medeniyetlerin hafızası; kopukluk yaşamadan ömrüne devam ettirilmiş olur.

Tabi şehirlerimiz zaman içerisinde ciddi tahribata – gerek bizim elimizden, gerekse dışardan- uğraması sebebiyle vermesi beklenen mesajı aynı şiddette verememektedir.

*Mahalle dokusunu şekillendirmek bir kenara nefes bile alamayan bir cami ▲
Kaynak: İKU Mimari Fotoğraf Atölyesi*

Hafızanın kaybı nasıl insanı ailesinden, çevresinden, birikiminden, onu var eden her şeyinden koparıyorsa medeniyetlerin hafızası olan ve sürekliliğiyle toplumu tekrar tekrar inşa etme görevini yapması beklenen somut hafıza yapılarının kaybı da toplumu çevresinden, birikiminden ve değerlerinden koparmıştır.

İbni Haldun'un "bir yerde medeniyet kurmak için önce bina kurmak" gerekir tespitini, medeniyeti yok etmek için de kurumlarını imha etmek gerekir diye devam ettirebiliriz. İmha işlemi bazen dışarıdan, bazen de içeriden olmaktadır.

Hafıza mekânları/yapıları yalnız bırakılarak, çevresinden koparılarak ya da dondurulmak suretiyle müze objesi muamelesi yapılarak en büyük tehlikeyi yaşamaktadır.

Kimliğin, düşüncenin, inancın somut hâli olan kurumların en önemli görevleri diye zikrettiğimiz daima yenileyen, kimliği her kuşakta tekrar inşa eden, güç veren ve sabitkadem olabilen yanı devam edebilmekte midir?

Peki, bu somut hafıza diye tarif ettiğimiz yapılar tek başlarına kaldıklarında vazifelerini yerine getirebilirler mi?

Düşünüldüğünden ya da yapıların yukarıda zikrettiğimiz özellikleriyle bugün değerlendirildiğinden emin olamamakla birlikte bu anlamlar cisimleşmiş somut hafızalara yüklenmiş olsaydı bu halde yapayalnız, kolu bacağı kırılmış kalırlar mıydı sorusunu sorabiliyoruz. Aksi takdirde abidevi yapılar bu kadar yalnızlaştırılır, yaşarken toprağa gömülür müydü?

Bu mekânları sahiplenmesi beklenenler tarafından bu tavra maruz bırakılması izah edilmesi güç bir karmaşa doğurmaktadır. Hafızamızı tazeleyen yapılar, yalnızlaştırılıp, kimsesiz halde bırakıldığı için sadece madde olarak karşımızda heykel hüviyetiyle, abideviliğiyle durmakta ama mânâ ile madde arasında köprü olma vasfını tam olarak yerine getirememektedir.

Şehrin ortasında olsa da etrafında onunla var olan ve onu besleyen mesken dokusundan koparılacak etrafı ya döküntü halde bırakılarak ya ticarethaneler ya da cafeler ile sarılarak adeta nefesi kesilen şehirlerimizin somut hafızaları ömrünü tamamlamak üzeredir. Abide olarak, sanat ürünü, heykel etkisi ile hayatını devam ettirse de asıl vazifesini yapamayacaktır.

Şehirlerimizin somut hafızaları çevresiyle birlikte düşünülmeli, ihya edilmeli ve vakfiyelerine uygun hayatına devam ettirilmelidir. Siyasi, ekonomik, içtimai sebepler ile hayatı akamete uğramış olan kültür, inanç, değer ürünlerimiz olan yapılarımızın da nefesini kesen, onları yalnızlaştıran her şeyden kurtarılması gerekmektedir. En önemlisi de bu mekânlara taşıma usulleri ile ulaşılması değil, doğrudan kapı komşuluğu ile beraber bir hayat tarzı benimsenerek yaklaşmak gerekir.

Bu mühim kurumların çevresi çöküntü bölgesi olmaktan kurtarılmalı, etrafını kuşatan tabiri caizse üzerine abanmış olan çirkin yapılardan arındırılarak etrafında ölçeğine uygun yerleşimlerin ihyası ve o dokuyu yaşatacak aileler ile tekrar nefes alır hale getirilmeli ve görevini yapabilmesine imkân sağlanmalıdır.

Hafızasını yitirmiş bir insan misali geçmişinden haberi olmayan, ait olduğu birikimden bihaber, kimliksiz, köksüz bir çevrede yaşamamak için şehirlerimizin somut hafızası olan ve bizi yenileyen, kimliğimizi inşa eden yapılar/mekânları yalnızlaştırmaya son vermeli, tabi çevresiyle birlikte var olması için çaba sarf etmeliyiz. ■

AYASOFYA

TEFRİŞAT AKİBETİ VE FATİH VAKFİYESİ

Furkan Al

Restoratör - Mimar

Fatih Sultan Mehmed Han'ın, 29 Mayıs 1453'te İstanbul Fethi'nden hemen sonra şehrin en büyük kilisesi olan Ayasofya'yı camiye çevirerek müslümanların kullanımına tahsis ve vakfettiği herkes tarafından bilinmektedir. Fatih Sultan Mehmed'in bu vakfı, Fatih Vakfıyes'i'ne dâhildir. Vakfiye; 1935'te Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından Arapça olarak, 1938'de ise Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Türkçe olarak Arap ve Latin harfleri ile <Fatih Sultan Mehmet II Vakfiyeleri> adıyla neşredilmiştir. Son neşir, günümüz Türkçesi ile yayımlanmış olan "Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya"dır.¹

Müze ve çeşitli kurumlarımızda birçok kopyası olan Fatih Vakfıyes'i'nde; Vakfa Tahsis Edilen Köyler ve Tarlalar, Hanlar, Çarşılar, Hamamlar gibi yapılardan bahsedilirken vakfın şartları ve görevleri de detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Vakfiye'de adı geçen eserlerden bazıları; Ayasofya, Fatih, Zeyrek, Eski İmâret ve Kalenderhane Camileridir. 65 metrelik vakfiyede, hemen her vakfiyede bulunduğu gibi dua ve beddua bölümleri bulunmaktadır. Vakfiyede esas alınan gâye, "Hiç

şüphe yoktur ki, Allah güzel amel işleyenlerin ürettiklerini zayi kılmaz." düsturuyla ifade edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'den son padişah Sultan Vahdeddin'e kadar tüm padişahlar Ayasofya'ya hürmet göstermiş ve ehemmiyet vermiştir. İç kısma eklenen mihrab, minber, kürsü, kütüphane, hat levhaları; dış kısma eklenen medrese, şadırvan, türbeler, muvakkithane, sıbyan mektebi, sebil, imâret gibi pek çok ilave yapının cami fonksiyonunu güçlendirmiş, ona şehrin Ulu Cami görünümünü kazandırmıştır. Ayrıca vakfiyedeki "Ayasofya Cami'nde yirmi salih kişi her öğle namazından sonra hazır bulunsun, tehlil ve tesbihde bulunarak sevabını vakfa ve onun büyük ecdadı ve kıymetli seleflerine bağışlasın" şartıyla da manevî bir ruhun sinmesi için her öğle namazından sonra yirmi salih kişinin "la ilahe illallah" zikrini tespih etmesi şart koşulmuştur. Vakfiyede önemli konulardan biri de vakfedilen yapıların yıkılması durumu düşünülerek "Eğer bu hayır müesseseleri yıkılacak olursa, ikinci defa, üçüncü defa ilaahir yeniden inşa oluna." ifadesi ile, yıkılan bir vakıf binasının tekrar inşa edilmesi gerektiğini kesin olarak açıklar.

1- Akgündüz, Ahmed&Öztürk, Said&Baş, Yaşar; Üç Devirde Bir Mabet Ayasofya, İstanbul, 2005.

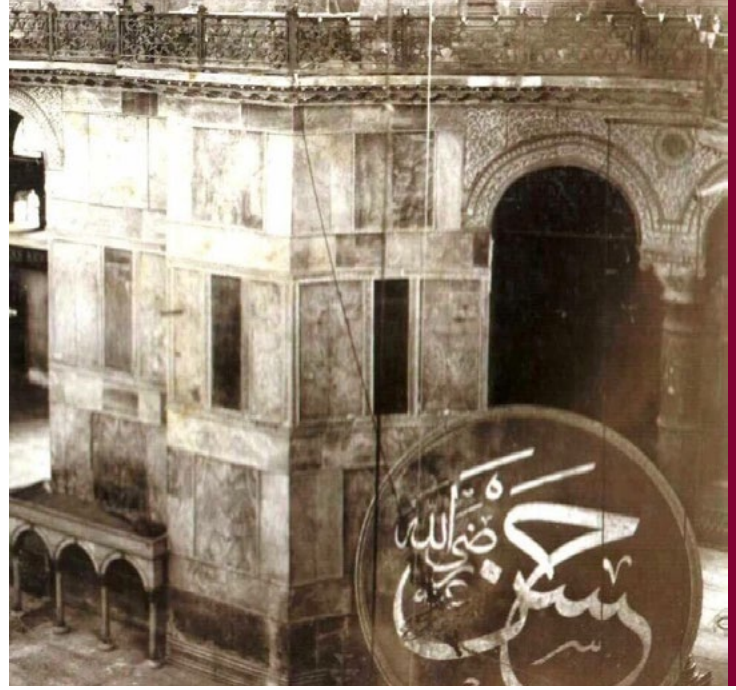

Ayasofya Cami 24.11.1934 tarihli ve 2/1589 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile müzeye çevrilmiştir. Büyük kilise olarak 537'deki açılışından İstanbul'un Fethi'ne kadar (915 sene) kilise, fetihten 24 Kasım 1934'teki kararname ile müzeye çevrilmesine kadar (481 sene) cami olarak kullanılan Ayasofya, tam 1396 sene, iki büyük dine mabed olmuştur. Kararnamede Maarif Vekilliği'nden yazılan bir tezkereden bahsedilmektedir. Tezkeresinde Ayasofya Cami'nin tarihî vaziyeti itibarıyla müzeye çevrilmesinin bütün şark âlemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandırılacağı iddia edilmiştir. İlim müessesesinin kazanıldığı mı yoksa kaybedildiği mi konusu ise tartışılmayacak kadar açık ve nettir.

Ayasofya müze hâline evrilirken içerisinde bulunan ve beş asır boyunca tüm hatıralarını taşıyan Türk-İslâm eserlerinden mümkün derecede arındırılmıştır. Eserlerin bazıları başka camilerin bazıları depoların yolunu tutarken bazıları da yok edilmiştir. Bu hususla ilgili en bilindik olay ise Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yaklaşık yedi buçuk metre çapındaki hat levhalarının mimarîyi bozduğu iddiasıyla yerlerinden indirilmesidir. Sultan Ahmed Cami'ne taşınması planlanan levhaların kapılardan çıkartılamayacağı anlaşıncı Ayasofya'nın karanlık bir köşesinde üst üste istiflenerek rutubet ve havasızlıktan çürümeye terk edilmiştir. Akabinde bu hatadan dönülerek eserlerin kendi yeri dışında sergilenemeyeceği anlaşılmış ve tekrar yerlerine asılmalarına karar verilmiştir. Lâkin ödenek verilmediği için bu karar hemen uygulanamamıştır. Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin harikulade eserleri ancak on yıl sonra ait oldukları yerlere asılmıştır. Belirtmek gerekir ki bu süreçte levhaların yanı sıra ana kubbenin merkezinde bulunan ve yine Kazasker Mustafa İzzet Efendi'ye ait olan Nur Süresinin 35. âyetinin raspa edilerek altındaki muhtemel mozaiklere ulaşma girişiminde bulunulmuş ancak buna izin verilmemiştir.

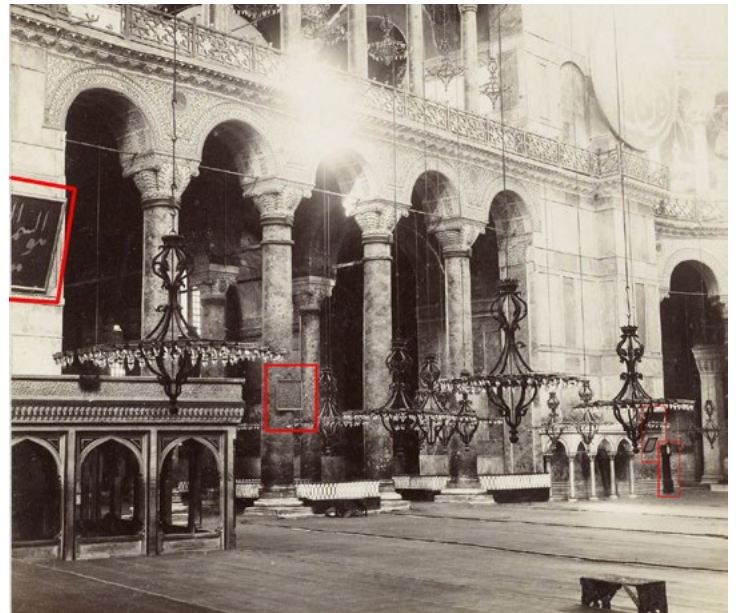
Tüm bu bilgiler ışığında taşınması mümkün olan hangi eserlerin taşınmış olabileceğine dair kısıtlı imkân ve arşivle yapmış olduğum araştırma sonucunda; farklı ebatlarda 16 adet levha, minberde asılı olan iki adet ravza-i mutahhara örtüsü, iki minber kapısı örtüsü, iki büyük boy Kâbe örtüsü, en az iki adet ayaklı saat ve en az sekiz adet sanat eseri sayılabilecek kalitedeki H.1265/M.1849 tarihli kapı hasırının eksik olduğunu tespit ettim. Arşiv fotoğraflarında görünen levhalara ait izlerin (mihlar), yerinde yapılan inceleme sonucu, varlığını sürdürdüğü gözlemlenmiştir. Esas problemlerden biri ise Ayasofya'nın günümüze ulaşabilmiş sayıca az lâkin mânâca çok olan eserlerin, başka cami ve müzelere gönderildiği herkes tarafından bilinen bir gerçek olmasına rağmen geri getirilmesi için hiçbir girişimde bulunulmamasıdır. Tüm bu yaşananlardan beş asır evvel vakfiyede yer alan "...vakfa herhangi bir şekilde müdahale Allah'ın diğer haramları gibi haramdır..." uyarısı bugün ürpertmemiz için yeterlidir.

Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yaklaşık yedi buçuk metre çapındaki hat levhalarının mimarîyi bozduğu iddiasıyla yerlerinden indirilmesi ▲

Tespitlerin bazılarını sıralayayım:

1- Müezzin mahfili tarafında asılı bulunan 340x255 cm. boyutlarındaki levhada Cefî Tâ'lik hat ile "O, işiten ve bilendir" yazılıdır. Türk-İslâm Eserleri Müzesi'ne taşınmış olan levha orada da sergilenmeye değer bulunmamış olacak ki depoda tutulmaktadır. Levhanın alt kısmının oturduğu metal elemanlar hâlâ müezzin mahfilinin yanındaki duvarda görünür vaziyettedir.

Müezzin mahfili tarafında asılı bulunan "O, işiten ve bilendir," yazılı levhanın bir kısmı ile diğer levhaların ve saatin konumu. ▲

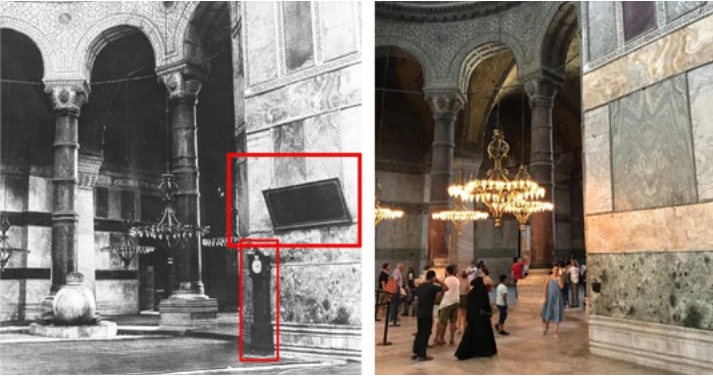

Mihraba yakın iki ayakta asılı bulunan Kâbe örtüleri ▲

2- 19. Yüzyıl sonlarına tarihlenen fotoğraflarda görülebileceği üzere; karşılıklı olacak şekilde mihraba yakın iki ayakta asılı bulunan Kâbe örtülerinin akıbeti hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

3- Minberde asılı olan iki adet 108x170 cm. boyutlarındaki Ravza-i Mutahhara örtüsü günümüzde mevcut değildir. Hâlâ Ayasofya Müzesi envanterine kayıtlıdır. Örtülerin Ayasofya depolarında korunduğu bilgisi teyit edilmiştir. (Fotoğraf 4)

4- Üzerinde Besmele-i Şerif ve Kelime-i Tevhid yazılı olan 97x180 cm. ölçülerindeki minber kapı örtüsü günümüzde mevcut değildir. Yerine de bir başka örtü asılmamıştır. Bundan gâye, caminin müze hâline halel getirmemek midir? Hâlâ Ayasofya Müzesi envanterine kayıtlıdır.

"Ölüm gelmeden tövbe etmekte acele edin," hadis-i şerifi yazılı levha ▲

5- Giriş kapısına yakın, payede asılı olan levhada ise "Ölüm gelmeden tövbe etmekte acele edin," hadis-i şerifi yazılı idi. Hemen yanında bir ayaklı saat ile hadis-i şerifteki acele etme kavramı, hayat ve ölümü bir arada gözler önüne serer. (Fotoğraf 6)

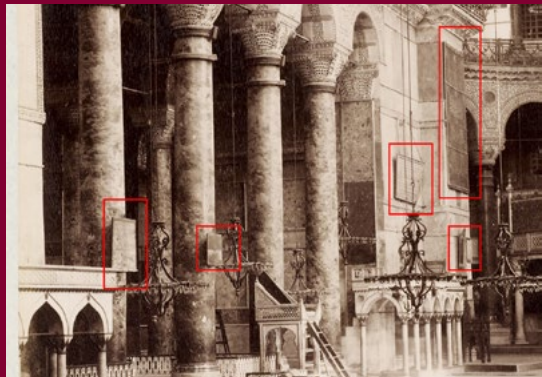
6- Ana mekâna bakan çoğu sütunda levha olduğu arşiv fotoğraflarında açıkça gözükmemektedir. Sütunlardaki mihlar ve izleri ise asırlık hatıraları canlandıran küçük detaylar olarak mevcudiyetini korumaktadır.

Minberde asılı olan iki adet 108 x 170 cm boyutlarındaki Ravza-i Mutahhara örtüsü ▲

Üzerinde Besmele-i Şerif ve Kelime-i Tevhid yazılı olan 97 x 180 cm ölçülerindeki minber kapı örtüsü ▲

Ana mekâna bakan çoğu sütunda bulunan levhalar ▲

Mermer üzerine celi sülüs hatla yazılmış hat. "Allah onlara karşı seni koruyacaktır." ▲

Belki basit ve ufak detaylar olarak gözükebilecek olan bu kayıp eserler, vakfiyenin bizden öncekilere, bize ve bizden sonrakilere yüklemiş olduğu sorumlulukları fark ettirir. Vakfiye, dua ve beddua bölümleriyle desteklenerek vazifelerin nasıl bir titizlikle ifa edilmesi gerektiğini açıklar. Vakfiyenin şartlarına sadık kalmanın yolu, vakfiyede belirtildiği üzere altı ayda bir Camii-i Kebir'de toplanıp okunmasından geçer; bu, hatırlamak için etkili bir yöntemdir.

7- Ayasofya'nın kaybolan veya başka yapılara gönderilen onca levhasına rağmen bugün hâlâ mevcudiyetini sürdüren, silin(e)meyen yazı, nefis bir celi sülüs hatla yazılmıştır; mânâsı büyük bir hatırlatma ve teşviktir: "Allah onlara karşı seni koruyacaktır." ²

Belki basit ve ufak detaylar olarak gözükebilecek olan bu kayıp eserler, vakfiyenin bizden öncekilere, bize ve bizden sonrakilere yüklemiş olduğu sorumlulukları fark ettirir. Vakfiye, dua ve beddua bölümleriyle desteklenerek vazifelerin nasıl bir titizlikle ifa edilmesi gerektiğini açıklar. Vakfiyenin şartlarına sadık kalmanın yolu, vakfiyede belirtildiği üzere altı ayda bir Camii-i Kebir'de toplanıp okunmasından geçer; bu, hatırlamak için etkili bir yöntemdir. Zira vakfiyenin belli zaman aralıklarında okunmasının ardındaki sebeplerin temelini, vakfiyedeki şu ifade oluşturur: "Eğer şartlardan biri eksik kalmışsa hemen tamamlansın ve eski hâline iade edilsin."

Gerek şahsımın gerek kurumların tespitleri, icraata geçmeyi kolaylaştırması açısından önem taşır. Mevcut eserlerin yerinde korunması, depolara veya müzelerle kaldırılan eserlerin konservasyon çalışması yapıp tekrar asıl yerine getirilmesi ve kayıp eserlerin kapsamlı bir araştırmayla yerlerinin tespit edilip koruma ilkelere uygun olarak Ayasofya'ya taşınması gerekmektedir.

Yazımın sonunu, vakfiyenin sonunda yer alan kesin bir uyarı ve ihtar ile getirmek, vaziyeti her cephesiyle aşikâr edeceğinden uygun olacaktır: "Bütün bu şerh ve ta'yin eylediğim şeyler, tesbit edilen şekilde ve vakfiyede yazılı hâliyle vakıf olmuştur; şartları değiştirilemez; kanunları tağyir edilemez; asılları maksatları dışında bir başka hale çevrilemez; tesbit edilen kuralları ve kaideleri eksiltilemez; vakfa herhangi bir şekilde müdahale Allah'ın diğer haramları gibi haramdır; Levhi, Kalemî, Arşî, Kürsî'yi, gökleri ve yeri koruyan Allah'ın hıfzı ve inayetiyle mahfuzdur; üzerinden süre geçtikte bu vakfı tekid edecektir; zaman yenilendikçe vakfı daha da yerleştirecektir." ³ ■

2- Bakara Sûresi, 137.âyet.

3- Akgündüz, Ahmed&Öztürk, Said&Baş, Yaşar; Üç Devirde Bir Mabed Ayasofya, İstanbul, 2005.

Proje,
tasarım ve
uygulamada
tartışılmaz
liderlik...

AKSU YAPI
İNŞAAT YAPI DEKORASYON SAN. TİC.

Merkez: Menderes Mahallesi 372. Sokak No:4/C Esenler/İstanbul

Showroom: Kazım Karabekir Mahallesi 1001 Sokak no:19/C Esenler/İstanbul

Tel: 0 212 508 98 43 - 0 532 300 84 29

www.aksuyapi.com

Dijital Mekân ve Tele-Mevcudiyet

Mustafa Tutar

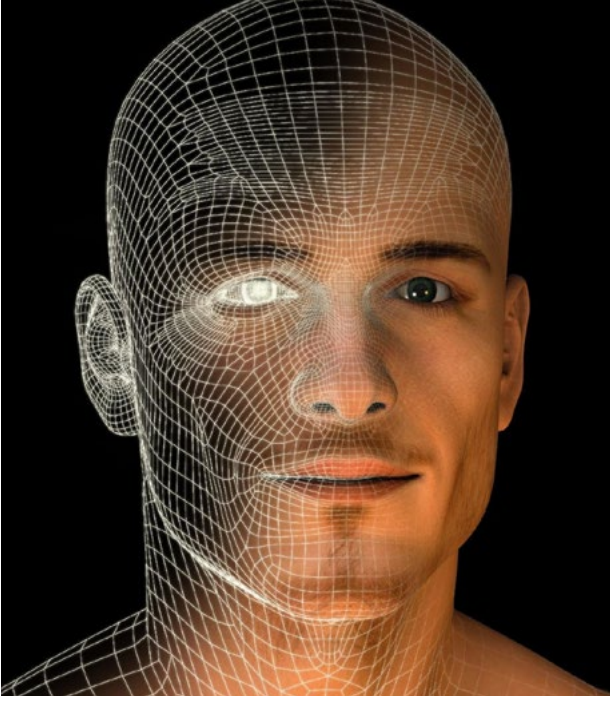
Yüksek Mimar

Mekân kelimesi Arapça var olma, varlık ve vücut anlamlarına gelen ‘kevn’ kökünden türetilmiştir. Günümüzde insanın varlık ve vücut bulduğu mekânın, fiziksel mekândan daha çok sosyal medya adı altında dijital bir mekâna dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu gelişim ile birlikte dijital mekânlarda da “*varlık*” ve “*vücut*” kavramlarından bahsedebilir miyiz?

Dijital mekânda “*varlık*” takipçi sayılarından, beğenilerden, atılan tweet adetlerinden görülebiliyor, insanlar gruplarda doğal bir lider gibi davranarak varlığını başkalarına gösterebiliyor ve bir kitleye ulaşabiliyor. Bunun dışında ayrı bir olgu daha bulunuyor: Sanal Gerçeklik (VR). Sanki sahibi bir mekândaymışçasına algılarımızın bizi gerçek dünyadan koparmasına müsaade ediyor, bizi dijital bir mekânda var edebiliyor. VR gözlükler ile şehirleri, müzeleri, iç organları, atom altı boyutları sanal olarak dolaşabiliyor ve teknolojinin imkânlarını kullanabiliyoruz.

Dijital mekânda “*Vücut*” kavramı için “*dijital vücut*”, “*dijital insan*”, “*tele-mevcudiyet*” gibi kavramlar çeşitli araştırma ve makâlelerde kendine yer bulmuş olsa da henüz tam olarak bir terim üzerinde mutabık kalınamadığını öğrenebiliyoruz. Bu konuda Kim (2001); Res Cogitans (Düşünen Şey) ve Res Extensa (Uzamlı Şey) arasında Res-digitalis (Dijital Şey) kavramından bahsediyor. Dijital varlığın (digital being); fiziksel varlık (physical being) ile zihinsel varlık (being of mind) arasında olacağını ve ikisinin de özelliklerini taşıyacağını, fakat bu ikisinin alanından da bağımsız olacağını ifade ediyor. Bir görüş, dijital insanın yalnızlık ve depresyon ile uğraşacağından bahsederken; diğer bir görüşe sahip teknolojinin zaferine inanan extropianlar, vücudun mekândan bağımsız olmasıyla, aynı anda her yerde olmanın coşkusunu yaşamak istemekte ve hatta ölümsüzlüğe ulaşacağına inanmaktadır. (Dreyfus, 2016).

Mekân tanımındaki “*varlık*” ve “*vücut*” kavramlarını dijital mekânda ararken, kavramları yeniden tanımlamak, tanımak gerektiğini düşünebiliriz. Algı yanılsaması olarak her ne kadar sanal mekânda “*varlık hissi*” bulsak da fiziksel olarak “*vücut*” bulabilmemiz için henüz çok erken olabilir. Bununla birlikte mevcut teknolojinin, dijital vücut kavramının kullanılmasına gündelik hayatta pratik olarak henüz imkân vermediğini söyleyebiliriz.

Face ID ile Dijital Yüzler ▲

Dijital mekânda kavramsal çalışmaların yanında teknolojik çalışmalar olduğunu da öğreniyoruz. Bazı oyunlar avatar adlı dublörler üzerinden vücudumuzu temsil etmemize imkân sağlıyor, aynı zamanda avatarları kimliğin temsili amacıyla kullanabiliyoruz. Askerî ve eğitim teknolojilerinde kullanılan bu simülasyon sistemleri, vücut hareketlerini elektronik sensörler vasıtasıyla sanal gerçeklik ortamına sunabiliyor. Apple, Face ID teknolojisi ile yüzümüzü dijitalize ederek, yüzümüzün dijital hâli dijital mekânlarda dolaşabiliyor. Ses taklidi yapan, konuşmayı taklit eden ve duyguları mimiklere aktaran teknolojiler olduğunu biliyoruz. Yakın zamanda insan beyni, VR görüntü ile gerçek dünya gözüyle algılanan görüntü arasındaki farkı ayırt edemeyecek noktaya gelebilir ve elimize taktığımız “e-sinir sistemi” bir eldiven ile dokunma, hissetme gibi duyularımızı harekete geçirebiliriz. Hatta daha ileri gidip görme, işitme gibi deneyimlerimizi organik değil dijital organlarımızla yaşayabiliriz. İnsanlık belki koku veya nesne nakli de yapabileceğini öngörebilir, ancak bugünün teknolojisi ile gündelik hayatta kullanılabilen dijital insan ya da dijital vücut olabilecek tam bir teknolojinin henüz karşımıza çıkmadığını söyleyebiliriz.

Değiniilmesi gereken diğer bir konunun da dijital dünya ile ilişkimizin geldiği nokta olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal medyada geçirilen zamanın her geçen gün arttığını çevremizden gözlemliyoruz. Yapılan bir araştırmadan 2012 yılında 1 saat 30 dakika olan günlük sosyal medya kullanımının, 2019 yılında 2 saat 23 dakikaya ulaştığını öğreniyoruz. Bir aile veya küçük bir arkadaş grubunun aynı fiziksel mekânda bir arada olmasına rağmen çeşitli dijital araçlarla iletişim kurmakta olduklarını ve bunu tabii bir durum olarak kabul ettiklerini de görebiliyoruz.

Bundan yaklaşık 10-15 yıl öncesinde yeni varlık bulduğumuz dijital mekânlara yabancıydık. Köyden şehre yeni gelmiş insanlar gibi yer edinmeye, mekân tutmaya, tanımaya çalıştığımızı söyleyebiliriz. Artık dijital mekânlara bağlantı aracımız olan akıllı telefonların yaygınlaşması ile yeni bir eylem tarzı içine girerek, günde en az 2-3 saatimizi telefonlarımızla geçiriyoruz. İçerisinde bulunduğumuz Kovid-19 salgın dönemi ile toplantılar, dersler, sohbetler video konferans programları ile yapılıyor ve insanın bu duruma çok çabuk alıştığına da şahit oluyoruz. İlave olarak dijital mekânları kullanarak üretmeye de başladığımızı gözlemliyoruz. Teknolojinin gelişimine paralel olarak dijital mekânlarda üzerinde daha da çok vakit geçireceğimizi öngörebiliriz. İlerleyen dönemde dijital mekânlara daha da

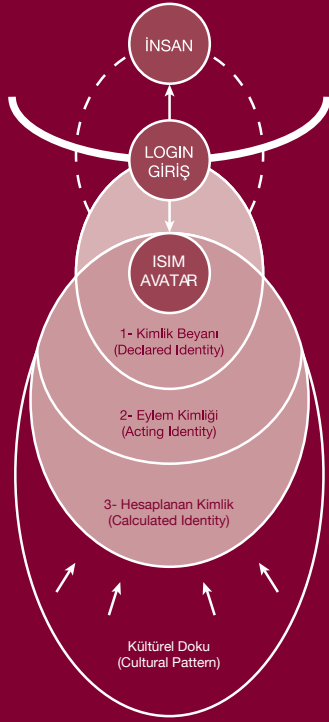

alışacağız, benimseyeceğiz. İnsan; doğası gereği eylem yaptığı, üretimde bulunduğu mekânlara tesir etmek, o mekânları nitelendirmek ve üzerinde tasarruf sahibi olmak ister. Tabiri caizse mekânın sahibi olmak ister.

Fiziksel mekânın davranış şekillendirici özelliğe sahip olduğunu, Özkarakoç (1981), "İnsan ve mekân arasındaki ilişkide insan, karmaşık etkileşim süreçlerinden bir ağ içinde değiştirdiği ve biçimlendirdiği, kendisinin de onun tarafından değiştirildiği ve biçimlendirildiği bir çevrede yaşamaktadır" cümlesiyle ifade ediyor. Aynı bağlamda (Roth, Akça 2006) Churchill de "Önce biz yapılarımızı şekillendiriyoruz, daha sonra da onlar bizi şekillendiriyor" cümlesiyle mekânın insanı şekillendirdiğine işaret etmektedir. Dijital mekânlar, ilk etapta gündelik ihtiyaçlarımızı gidermek,

İçerisinde bulunduğumuz Kovid-19 salgını dönemi ile toplantılar, dersler, sohbetler video konferans programları ile yapılıyor ▲

Dijital kimlik, insanın dijital mekânda tekrarlayan etkileşimler, geri bildirimler üzerinden sürekli kendini temsil etme ihtiyacı ile şekillenir. Sonuca göre insana dijital mekân üzerinden dolaylı bilgiler aktarılır. Dijital mekân insanı başlangıçtaki pragmatik yaklaşımın dışına çıkararak istenilen kültüre, ürüne, politikaya kanalize edebilir.

Şekil 1. Kendini temsil ve Dijital Kimlik Modeli (Georges 2007) ▲

Sosyal medya beğenilerimiz dijital vücudumuzu oluşturuyor. ▲

eğlenmek, vakit geçirmek gibi pragmatik bir yapı olarak karşımıza çıksa da mekân tanımlayan öğelerden, mekân içindeki uyarıcılardan etkilenecek yeni ihtiyaçlara, ya da şekillenmeye kullanıcılarını şartlandırabilirler. Sürecin ilerlemesiyle birlikte insan-mekân ilişkisi, ihtiyaçlardan daha farklı ve anlamlı süreçlere evrilebilir.

Facebook, Instagram, Google gibi dijital mekân sahiplerinin dijital mekân etkileşimlerini; büyük veri (*big data*) teknolojileri ile toplayarak, bu verileri yapay zekâ teknolojileri ile işleyerek insanı yönlendirmek için kullandıklarını araştırmalardan öğreniyoruz.

Fiziksel mekânın insan ile etkileşimiyle, dijital mekânı karşılaştıracak olursak şu örnek bize yol gösterebilir; insan bir binanın fotoğrafını çektiğinde, ya da onu beğendiğini ifade ettiğinde, yapı insana doğrudan bir geri bildirimde bulunmaz. Bu durum sadece insanın duyu organları ile saptanır, sınırlar aracılığı ile beyne ulaştırılır ve duygu-düşünce dünyasında yer eder. Yahya Kemal'e

“Artarak gönlümün aydınlığı her saniyede, Bir mehâbetli sabah oldu Süleymâniye’de” mısralarını Süleymaniye ile olan deneyimi sonrasında duygu ve düşünce dünyasının yazdırdığını düşünebiliriz. Aynı örnek üzerinden gidersek, bir binanın fotoğrafını çekmek, onu beğenmek eylemi dijital mekân tarafından belli parametrelere göre hesaplanıp size geri bildirim olarak sunulabiliyor. İşte bu yönlendirmeler, geri bildirimler vasıtası ile gerçekleşiyor ve en hafif şekliyle; insana yeni ihtiyaçlar belirlemekte kullanılabiliyor.

Bu bilgilerin toplanması ve geri bildirimlerin nasıl çalıştığını Georges (2009) üç aşamada ortaya koymaktadır. Kişinin dijital mekân ile bulunduğu andan itibaren mekânda var olabilmesi için:

1- Beyan Edilen Kimlik (Declared Identity) : Abonelik sürecinde kullanıcı tarafından verilen ve daha sonra değiştirebileceği verileri (*İsim, doğum günü, fotoğraf vb.*) girmesi istenir.

2- Eylem Kimliği (Acting Identity): Sistem tarafından kullanıcının dijital mekânda yapmış olduğu işlemler (*özel istekler vb.*) kayıt altına alınarak eylem kimliği oluşturulur.

3- Hesaplanan Kimlik (Calculated Identity): Kullanıcı profilinde (*arkadaş sayısı, grup sayısı vb.*) görünen, sistem tarafından hesaplanan sayılardan oluşur. Facebook verilerinin istatistiksel analizine dayanarak hesaplanan kimlik diğer iki türden çok daha değerlidir.

Dijital kimlik, insanın dijital mekânda tekrarlayan etkileşimler, geri bildirimler üzerinden sürekli kendini temsil etme ihtiyacı ile şekillenir. Sonuca göre insana dijital mekân üzerinden dolaylı bilgiler aktarılır. Dijital mekân insanı başlangıçtaki pragmatik yaklaşımın dışına çıkararak istenilen kültüre, ürüne, politikaya kanalize edebilir. Özkarakoç’un dediği gibi dijital mekânda insan; karmaşık etkileşim süreçlerinden sonra mekân tarafından değiştirildiği ve biçimlendirildiği bir çevrede yaşamaktadır.

Dijital mekânlardaki üretimin niteliği, olası çıktıları disiplinler arası bir çalışma ile incelenmelidir. İnsanların bu koşullar altında tutarlı bir davranış sergilemesini, sağlıklı ve bağımsız kararlar verebilmesini, kendini temsil edebilmesini, yani kısaca kendi olarak kalabilmesini mekânsal kalite ve nitelik ile ilişkilendirebiliriz. Dijital mekânların internet üzerinden insana aktarılan dolaylı bilgilerin insanın hangi ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verebildiği, bu anlamda kullanıcıların davranışlarını nasıl yönlendirdiği, davranışların sonucunun toplumun değerlerine ve kültürüne uygunluğu konusu önem arz ediyor. Dijital mekânlardaki etkileşimin uzun vadede insan ve toplum üzerindeki etkisinin nasıl bir biçim alacağını düşünerek hareket etmeliyiz. Fiziksel mekân olan şehirlerde, şekillenen yapıların yıllar içerisinde günümüz insanını nasıl şekillendirdiğini, köyden şehre gelen nesillerin kültürel, toplumsal değerlerin değişiminin sonuçlarını tekrar düşünmeliyiz. Şehirlerden elde ettiğimiz birikimimiz ile dijital mekânı “mekân” kavramı bağlamında ele alabilir miyiz?

Sonuç olarak, dijital mekân konusunu sadece gündelik ihtiyaçları, vakit geçirmeyi sağlayan pragmatik mekânlar olarak görmemeli, Churchill’in 1943 yılında Avam kamerasında yaptığı konuşmada fiziksel mekânlar için söylediği “Önce biz yapılarımızı şekillendiriyoruz, daha sonra da onlar bizi şekillendiriyor” cümlesinin dijital mekânları kurgulayanlar için de geçerli olduğunu, dijital mekânlardan sonra dijital vücutların yada tele-mevcudiyetlerin hayatımıza gireceği yeni dönemde hazırlıkların neler olacağını şimdiden öğrenebiliriz. ■

KAYNAKÇA

1. Aynur Can (2003): *Antik Kent ile Bu Mekânı Üreten Toplumun Değerler Sistemi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ve Atina Örneği*. Doktora. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Marmara Üniversitesi.
2. Georges, Fanny (2009): “Who are you doing ? Declarative, Acting and Calculated Identity in web 2.0”.
3. Hubert L. Dreyfus, V. Metin Demir (2016): *İnternet Üzerine: Küre Yayınları*.
4. Lansiquot, Renata D.; MacDonald, Sean P. (2019): *Interdisciplinary Perspectives on Virtual Place-Based Learning*. Cham: Palgrave Pivot.
5. Marie Ennis-O'Connor (2019): *How Much Time Do People Spend on Social Media in 2019?* [Infographic]. <https://medium.com/@JBBC/how-much-time-do-people-spend-on-social-media-in-2019-infographic-co02c63bede8>.
6. Meriç Demir Kahraman (2014): *İnsan İhtiyaçları ve Mekânsal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılabilirlik Olgusu ve Mekânsal Kalite*. In: PLANLAMA / Şehir Plancılar Odası 2 (doi: 10.5505/planlama.2014.295), S. 74–84.
7. Ökten, Sadettin; Çavdar, Ayşe (2013): *Örselenmiş Osmanlı'dan Medeniyet Umuduna*. 1. baskı. Beşiktaş İstanbul: Hayyikitap (Hayyikitap, 10).
8. Özakpınar, Yılmaz (2009): *Bir medeniyet teorisi. Kültür ve medeniyete yeni bir bakış*. 2. baskı. İstanbul: Ötügen.
9. Özkarakoç, Y. (1981): *İnsan-çevre etkileşim sistemi bakış açısından uyumlu mimari çevrenin estetik öge ve ilkeleri*. y.y. Online veritabanı unter <https://books.google.com.tr/books?id=Uv2mgEACAAJ>.
10. Roth, Leland M.; Akça, Ergün (2006): *Mimarlığın öyküsü. Öğeleri, tarihi ve anlamı*. 3.basım. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi (Kabalıcı yayınevi Başvuru dizisi, 6).
11. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekân>

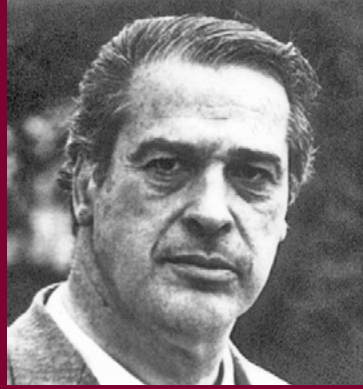

İslamda Mekân Anlayışı

*Bu yazı, ilk olarak Fransızca, Espace de "L'islam" başlığı altında, Culteres V. No 4, 1978 (La place publique: Un espace pour la culture) les presses de L'Unesco et le Baconniere, PP 45-61'de; Türkçe olarak İlim ve Sanat Dergisi Mart-Nisan 1987 sayı 12'de yayımlanmıştır.

*Çeviren; Prof. Dr. Sadık Kılıç

Necmüddin Bammat (1922-1985)

Necmüddin Bammat (1922-1985) 8 Aralık 1922'de Paris'te doğdu. Kafkasya'nın kuzeyindeki Dağıstan bölgesinden gelen Müslüman bir ailedendir. Babası, Kafkas Cumhuriyeti'nin eski başkanı Haydar Bammat'tır. Paris'te Lycee Buffon'a giren Bammat, daha sonra Chailly sur Lausanne'daki Ecole Nouvelle'e girdi. Lozan Üniversitesi'nde hukuk tahsili yaptı; daha sonra aynı üniversitede doktorasını tamamladı. 1947'ye kadar Sorbon Üniversitesinde Roma Hukuku üzerine dersler verdi. 1947'den 1952'ye kadar Cambridge'deki Trinity College'de ve Kahire Ezher Üniversitesinde İslam hakkında, daha ileri seviyede çalışmalar yaptı. Daha sonra Paris'teki Institut des Langues Orientales ve College de France'da çalışmalarını sürdürdü. Necmüddin Bammat 1948'de Birleşmiş Milletlerde, uyruklusu olduğu, Afganistan delegesiydi. UNESCO bünyesinde de çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, O'nu, 1976'dan itibaren İslam Konferansı Teşkilatı'nın (OIC) Paris temsilcisi olarak görüyoruz. Bir taraftan da, aktif bir biçimde OIC'in İslami Kültür Mirası'nın Muhafazası Beynelmilel komisyonunda ve İstanbul merkezinde çalışmaktadır. 1977'de ise Paris VII Üniversitesi'nde sonra da Sorbon Üniversitesi'nde İslam Medeniyeti ve Sosyoloji dersleri vermeye başlar. Fransızca, İngilizce, Rusça, Almanca, İspanyolca, İtalyanca'nın yanı sıra Klasik Arapça, Türkçe, Farsça ve Japonca da bilen Bammat'ın yayınlanmış olan önde gelen eserleri şunlardır:

- Aspects de l'art musulman, Paris, Lausanne, 1947.
- Visages de l'islâm (Babası Haydar Bammat ile müşterek çalışma), Paris, 1954,
- Themes et Rythmes dans la litterature de Islam, Paris, 1958
- The Status of Science and Technology in İslamic Civilesation, Los Angeles, 1964.
- La Mecque et Medine Aujourdhui, (Hamza Kaidi ve el-Haşımi Tidjani ile ortak çalışma).

Batı toplumunda İslamın anlaşılması yolunda çabalarını sürdüren Necmüddin Bammat, İslam Medeniyeti Üzerinde, Fransız televizyonunda da gösterilen ve bütün Avrupa'da büyük alaka toplayan seri programlar da hazırlamıştır. Ölümünden önce yazmış olduğu bir vasiyetname ile çok kıymetli olan elyazması eserlerini ve muhtelif dillerdeki kitaplarını İstanbul'daki İslam Tarihi ve Kültür Merkezi'ne bağışlamıştır. 15 Ocak 1985 tarihinde vefat eden Bammat, 24 Ocak 1985 tarihinde Parisi'nin banliyölerinden Bobigny İslam Mezarlığı'na babası Haydar Bammat'ın kabrine yakın bir yere defnolunmuştur.

Dahili, ama gökyüzüne açık bir mekân olan ilk cami avlusu, İslam'daki gerçek mekân anlayışına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu avlu, geleneksel şehirde pek sık olarak en geniş sathı, en açık alanı oluşturmaktadır. Örtülü sıra sütunlar veya kemerlerle çevrili olan bu tertemiz sathı hem gölge hem de ışık sağlamaktadır; her şeyden önceyse cemaati karşılama, barındırma ve bir araya toplama işi görmektedir. İbadet yeri olduğu kadar, insanların buluşma ve iletişim kurma yeridir de. Zamanla cami avlusu resmi açıklamaların yapıldığı yer, yani iktidarın simgesi; eğitim yeri; hastane veya sığınak olarak da kendini gösterecektir. Ama ilk nazarda, onun sosyal misyonu, kendini dini

anlamının yanında kabul ettirmektedir. O, Müslüman toplumun bir araya toplanıp kendini gösterdiği, yek vücud olarak dayanışmasının bilincine vardığı en üstün seviyede bir mekândır. Demek ki cami, sosyal olduğu kadar hemen hemen politik bir görev de üstlenmektedir.

Bu anlamda, ama sadece bu anlamda, -zira pek çok farklılık vardır ve bunlar da tebaanın statüsünden ileri gelir- bu merkezi avlu eski Yunan Agora'sına veyahut da Roma Forum'una benzeyen bir iş görmektedir; toplanma ve fikirlerin ve haberlerin teati edildiği; bir topluluğun varlığının, kimi kez de tesanüdünün tezahür ettiği saha;

aynı şekilde yargılayan, emreden ve zaferleri organize eden iktidar yeri... Ama İslam'ın mekân anlayışını, pekala kendilerinden sonra gelmiş olduğu antik şehirlerin veya içinde birçok benzerlikler bulunan ortaçağ kentlerinin mekân anlayışlarıyla mukayese etmekten kaçınalım. İçinde, Rönesans'a özgü kentin Avrupa'da zirveye çıktığı, Kuzey ve Baltık Denizi ticaret şehirlerinin gelişme gösterdiği tarihin aynı zaman dilimindeki kentsel dokuyu ele alalım, geleneksel bir Müslüman şehrinin muasır kentsel yapısını iyice gözden geçirelim. Çünkü onların temel karakterleri günümüzde de tekrar bulunabilir veya tekrar kurulabilir.

Cami ve Şehir

Her şeyden önce, Müslüman bir kentin kendi içinde bir karşıtlık mevcuttur: Caminin içindeki boş mekân, serbest zemin, yerini, çok yoğun hatta iğne atılsa yere düşmeyecek kadar kalabalık olan şehir dokusuna bırakmaktadır. Bizzat caminin kendisinin şehir bütünlüğünden ayrıldığı pek nadirdir. Aksine cami de, diğer yapılar, çarşılar veya özel meskenler gibi, birbiri üzerine sıkışarak organik bir bütün oluşturmuş dar sokak aralarında yerini almaktadır.

Avrupa kentinde önceleri -zamanın akışı sürekli olarak dengelenmeyi hızlandıracaktır- plan, üzerinde kral sarayının veya tamamiyle laik olan, sivil yönetimin merkezi belediye sarayının yükseldiği bir ana meydan etrafında düzenlenirdi. Ana sokaklar hemen bu meydana çıkmaktaydı. Tarihin akışıyla, kent planını delip geçen geniş caddeler, görüşü aydınlatan manzarlalar (perspectives) ortaya çıktı. Yapıların

arka arkaya sıralanması ise, göze mekânı derinliğine algılama ve ona hakim olma imkanı verdi. İslam kültüründe şekillenen şehir planı ise, iyice teşhir edilmiş planın karşısına kendi zikzaklarını, koruyucu kıvrımları helezon şeklinde olan büzülmelerini çıkartmaktadır. Burada şehre verilmek istenen imaj, organik bütünlüğü içinde, sert ve kaygan aynı zamanda canlıyı barındıran yüzeyi ile korunmakta olan böcek kabuğu imajıdır. Hakim olunacak öyle fazla mekân yoktur ki, insan bakışı tarafından zaptedilsin; farklı şeylerden ayırt edilecek ve uzakta ufka hakim olabilecek kadar fazla manzara ve arka arkaya dizili ev sıraları yoktur. Bizzat evin içine süzülüş ışık hüzmeleri. Bu ışık hüzmeleri yan taraftan ziyade, bir dış mekâna açılan pencereler yoluyla, dikey olarak çatı hizasından, gök cihetinden gelmektedirler. Gerçekten özel meskenlere olduğu kadar, camiye de model oluştur-

racak olan ev, Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Medine'de yaşamış olduğu bir evdir. İlk camilerin planının, en azından başlangıçta, karşılaşılmış formları taklit ederek oluşturulan kutsal bir sembolizme göre değil de, sade bir tarzda, örnek olmuş bir evden ilham alınarak çizilmiş olması, zaten anlamlıdır.

Nitekim İslam sanatı konusunda büyük bir mütehassıs olan Oleg Grabar şöyle yazmaktadır: *"Bu avlu, pratik gayelerden ötürü, ilkçağlar İslam'ının resmi bütün faaliyetlerinin yer aldığı bir mekâna dönüşmüştü. Daha da önemlisi, tapınaklar veya Arabistan'ın başka yerlerindeki evler hakkında bilinenlere zıt olarak, özgün bir forma veya en azından nüve niteliğinde şekli bir düzenlemeye sahip olmamıştır. Şu anlamda ki, birbirine karşı iki mahal şeklinde olmak üzere, açık geniş bir mekân söz konusuydu."*¹

1- Oleg Grabar: *The Formation of Islamic Art* (New Haven, London: Yale University Press, 1973)

Müteakiben formlar çeşitlenecek, İslam'ın hızlı yayılmasıyla birlikte çok değişik unsurlar devreye girecek; örneğin kubbe kendi mimari kaidesini kabul ettirecek, ama insanın ve cemaatin içinde bir araya geleceği, kudsi olmaktan ziyade sosyal bir işlevi olan mekân anlayışı hep varlığını sürdürecektir. Öyleyse özel meskenler de, ev halkına tahsis edilmiş bulunan bir iç-mekân kapsarlar. Yan bölümlerse, günlük hayata ayrılmışlardır. En klasik planlarda merkez, bir iç avlu, küçük bir bahçe ile doldurulmuştur; burada bir fıskiye'nin bulunması da mümkündür. Kamuya ayrılmış olan şehir alanları, buna göre, şehrin plan ve tanzimini bölmemektedirler. Aile sayısınca bölünmüş ve mülkiyeti de fertlere veya daha ziyade ailelere ait olan kalabalık ve özel sahalar, boş ve kolektif bir kullanıma ayrılmış mekânlardan farklıdır.

Dışardan bakıldığında Batı tipindeki sokak, sadece kalabalıkların geliş-gidişiyle değil, aynı zamanda mimarinin ritmi ve çeşitliliği ile de canlılık kazanmaktadır: Evler, cepheler, genişliğine dışarıya açılan pencereler... İslam kültüründe ise cephe kavramından daha tuhaf bir şey yoktur. Onun yerine, kesintisiz bir duvar uzanmaktadır. Ev, dışarıya karşı kör gibidir ve içe doğru çevrilmiştir. Pencere bile, parmaklıkların arkasına alınacaktır. Pek tanınmış olan moucharabieh -görülmeden dışarıya bakmaya imkan veren demir kafes- ihdas edilecektir.

Nal ve kabalarla tezyin edilmiş yekpare kapı, sokağa açılan bir geçitten ziyade, bir mania teşkil eder. Evi ayırır ve dış dünyaya karşı müdafa eder. İki yandan sıkı sıkıya evlerle çevrili sokak bile, bir gezinti, bekleme, alışveriş veya buluşma yerinden ziyade bir iç avlu: bir yerden diğer bir yere gitmek için geçiş yeri olarak, evin bir uzantısıdır. Alışveriş ise şehrin özel kesiminde, yani pazar (souk) da yapılmaktadır. Her halükarda sokak bir manzara oluşturmaz. Resim sanatında perspektiften, heykeltıraşlıktan ve mimaride yüksek kabartmadan, imtiyazlı seyirciye çatı penceresinden seyredencesine gerçekte hayattan sahneler sunabilmek için mekân içinde bir genişlik açan İtalyan usulü tiyatrodan bizzat gösteri kavramına varıncaya kadar, bütün bunların Avrupa'da şehircilik alanındaki gelişmelerle çağdaş olması, kültür tarihinin bir ifadesidir. Bunların hemen hepsi arabeskteki

soyut anlayışa, kabartmasız süslemeye natüralizmden uzak oluşa, sırf çizgisel resmetmeye, doğu musikisinde melodik çizginin akışına, gölge veya kukla tiyatrosuna ve daha genel olarak, söylenilen ama tasvir edilmeyen anlatım biçimine, yüksek sesle ve ezberden

yapılan aydınlatıcı öğretime, ahlaki öyküye, hikayeye, şifahi şiire aykırıdır. Batı mimarisinde cephe, zaten bir gösteri niteliğindedir. Bir amblem gibi, arkasında ikamet eden kişiyi tanımlayan bir bilgi niteliğindedir. Malzemesiyle, dekoruyla hatta pencerelerin dizilişi, çıkıntılı ve oymalı duvar ve kemer pervazları, duvar ayakları ve küçük sütunları, hatta İtalyan menşeli olmalarından tutunuz da sarayların tezyinatları ve heykel sütunlarına, kendi egemenliklerini elde etme çabasındaki burjuvazi mimarlıklarına varıncaya kadar, her şey konuşan bir dolabı temsil etmekte, her unsur evin içtimai mevkii ve nerdeyse kime ait olduğunu göstermektedir.

Klasik Müslüman kentindeyse, hiç bir şey ilk önce ev sahibinin veya orada oturanın zenginlik derecesini belli etmez. Dahası, zenginlerin ve fakirlerin evleri, ayırt edilemez bir karmakarışıklık içinde bulunurlar. "Güzel Mahalleler"i daha sade evlerden ayıran özgün hususileşme de kesintisiz, tek biçimli ve gayri şahsi bir bütünlük havasıyla yumuşatılmıştır. O derece ki, çağdaş modernizasyonun en somut işaretlerinden birisi de son zamanlarda, konutun hususileştirilmesinin açıklanmış olmasıdır. Bir taraftan, yer varsa şayet, şehirleri deniz kenarına veya yükseklikler üzerine, ama her halükarda açık, havadar bir alana yeni bir tarzda kurmak; diğer taraftan da şehir dokusunun sıklaşması...

Müslüman sitede yekpare yayılma sahası bir kesintiye uğramaksızın devam edip gider. Ancak girildiğinde evin içindeki lüks görülebilir;

çünkü duvar bazen hazineler saklar, ya da bütün ailenin yakınlarıyla birlikte bir araya sıkıştıkları barınaklarda saklı olan sefalet keşfedilir.

*özel meskenlere
olduğu kadar,
camiye de model
oluşturacak olan ev,
Hz. Muhammed'in
Medine'de yaşamış
olduğu evdir. İlk
camilerin planının, en
azından başlangıçta,
karşılaşılmış formları
taklit ederek
oluşturulan kutsal
bir sembolizme göre
değil de, sade bir
tarzda,
örnek olmuş bir
evden ilham alınarak
çizilmiş olması, zaten
anlamlıdır.*

Cami ve Çarşı

Kenti mahallelere bölmek, idari bölgelere ("zoning") ayırmak şeklindeki çağdaş uygulamaya eski kentlerde uygun düşen yalnız bir mekân vardır ve o da çarşı (souk) dır. Çarşının dokusu da, bir bütünlük arz eden şehrinki gibi kesif, yekparedir. Genellikle, sıkı sıkıya çevrelemiş olduğu caminin kapılarından başlar; zaten caminin şehir bütünlüğünden ayrı olduğu pek nadirdir. Cami adeta, çarşı içinde akıp giden günlük hayatı himaye etmektedir. Ama buna karşılık günlük hayat, zanaat ve ticari faaliyetler de caminin payandalarına arka verir ve onu takviye eder. Kutsal mekânla, özellikle profan olan yer arasında hiçbir kopukluk yoktur, bilakis tam bir ortaklık ve dayanışma söz konusudur. Bu iki alan birbirlerini garanti altına alır, takviye eder ve hayat verirler. Çünkü her ikisi de aynı ortak mekân içinde ele alınmaktadırlar. Mekke'ye çok eskiden seyahat etmiş olan kimseler, kimi Hac güzergahlarının, dışarda iskan edilmiş mahallerdeki insan trafiğini nasıl yarıp geçtiğini, hala bugün bile hatırlamaktadırlar. Tek bir mekân oluşturdıkları gibi, aynı şekilde birbirlerinden ayrı düşünülemez bir ünite oluşturan kutsal dışı alan ile kutsal alan arasında hiçbir farklılık yoktur. Bilhassa İslami şehir anlayışında mimari ile hayat tarzları arasındaki ilişkilere tahsis edilmiş bulunan bir kitapta Stefano Bianca şunu yazmaktadır. *"Böyle bir şehir anlayışının çekirdeğini daima, cami ile çarşı arasındaki münasebet oluşturur; bu münasebet, eski bir Arab-İslam geleneğine dayanmaktadır. Çünkü Mekke çok eskiden beri aynı zamanda hem bir Hac yeri, hem de ticari bir merkezdi".* Daha sonra yazar, Şam'daki Ulu Cami münasebetiyle, caminin günlük hayat ile olan irtibatını çok iyi gösteren XII. yy'da yaşamış bir seyyahın şehadetine başvurur: *"Halk her taraftan camiye akın ediyor; çünkü cami halkın dertlerinden kurtulduğu istirahat yeridir. Her akşam insanların doğudan batıya, bir kapıdan diğer kapıya doğru gezindikleri görülür. Camide kimileri dostlarıyla konuşurken bazılarıysa Kur'an okumakla meşguldürler. Geliş-gidişleri akşam namazının sonuna kadar devam eder, sonra durur".²*

Eski camiler sade bir şekilde bir hendekle çevriliydiler ve aynı zamanda dış dünya ile rahat bir şekilde temas sağlıyorlardı. Bu şekilde, en eski camilerden birisi olan ilk Kûfe (metinde "Kouja" şeklindedir S.K.) Cami de böyle hendeklerle

çevrili olmalıydı. Kurtuba Cami gibi bazılarıysa, geniş iletişim sağlasın diye sıra kemerlerle bölünmekteydiler. Camiye kendi planını dikkat ettirmiş olan fonksiyonel zaruret, gittikçe çoğalan cemaatin sığabilmesi için caminin, daha geniş bir mekân ve daha aralıklı duvarla peşpeşe genişletilmesini gerektirmiştir. Buna en açık örnek, birden fazla halife tarafından tamamlanmış olan Kurtuba Camii'dir.

Cami öyleyse, cemaati karşılayabilmek için yapılmış bir dahili mekândır. Ama, hiçbir surette kapalı bir dünya da değildir. O, kesinleşmiş mimari bir çerçeve ile belirlenmemiştir. Daha sonraki çağlarda, iyice oturmuş ve daha net bir biçim aldığı da, camiye başka ek binalar ve cami çarşının gürültüsüyle ortak bir hayat sürdürmeye hazırlanacaktır.

Çarşı tipleriye, camiden itibaren sıralanırlar. Kitapçılar ve itiriyatçılar ilk önce gelirler; bunları halıcılar ve diğer meslekler sonuncu olarak da deri tabaklayıcılar ve debbağlar izlemektedirler. Bu dağılım, ferdi rekabet kaidesine göre yapılmaz. Aksine, her meslek grubu muayyen bir yerde toplanmıştır. Burada gözetilen ana kural, imal edilmiş her ürünü herkesin gözleri önüne sererek, mümkün olduğunca ticari rekabeti bertaraf etmek ve yine mümkün olduğunca, aracı zincirini kısaltmaktır. Eskiden mal nakli, her ticaret türüne yakın olan kapılarda sona eriyor, buralarda her ticaret nevine ait depolar bulunuyordu.

Ayrıca, tüm İslam medeniyetinde çok kuvvetli olan bu ahlaki meşruluk, burada bilhassa "muhtesib"lik yani çarşının ahlâki murakıby, saygı duyulduğu kadar kendisinden korkulan bir kişi de olan görevli müessesesiyle ifade ediliyordu. Esasında tartı ve ölçülerin doğruluğunu kontrol etmekle görevlendirilmiş olan muhtesiblerin şehir ile ilgili sorumlulukları çok daha ötelere geçebilmektedir.

Bu şekilde gruplanmış olan tüccar ve zanaatkarlar, alış-veriş imkanı yanında, insanların buluşması için de bir fırsat yaratmaktadırlar. Çarşıya, tamamiyle ekonomik olmayan, bazı gayeler için gidilir. Çarşıya varldığında ilkin sohbet başlar, daha sonra da pazarlık. Fiat değişmez (objectif) olmayıp, alan ile satan arasındaki kurulan münasebete göre belirlenir. Malın değeri iki şuur, yani elde etme arzusuyla her

Çarşı tipleriye, camiden itibaren sıralanırlar. Kitapçılar ve itiriyatçılar ilk önce gelirler; bunları halıcılar ve diğer meslekler, sonuncu olarak da deri tabaklayıcılar ve deri tabaklayıcılar izlemektedirler. Bu dağılım, ferdi rekabet kaidesine göre yapılmaz. Aksine, her meslek gurubu muayyen bir yerde toplanmıştır.

2- Stefano Bianca: *Architektur und Lebensform im Islamisc hen Stadtwesen* (Zuri ch/Munisch, p. 68, mour Dr. Jubair'den yapılan mütercem alıntıyla beraber).

şeyden önce satmak ihtiyacı arasındaki bu karşılaşmadan, ama aynı şekilde elle tutulur olmayan başka şeylerden de etkilenecek, meydana gelir. Sonunda satıcı, durumdan yeterince faydalanmış bile olsa, şöyle der: "*Hadi sen olduğun için veriyorum!*". Her ikisinin de bildiği gibi, bu cümlelerin gerçeklerle ilgisi yoktur. Ama bu, iki yüzölçümün ötesinde, tekellüfsüz bir insânî davranış veya, her halükârda bir nezaket biçimidir.

Basit bir ticari ilişkiden söz edilemez; yakınlarla kurulan ilişkiler gibi, insânî münasebetler tesis edilir. Zaten pazarın kurulu olduğu alan, kesifliği yanında, örtülür de; böylece alışveriş yapanları bir taraftan gölgelendirip diğer taraftan kötü hava şartlarından korurken, herkese açık bir yer olmasına rağmen, kıvrımlarında ve derinliklerinde gizli sırlar da saklar.

Demek ki, en üstün düzeyde birlikte oluş (reunion) ve cemaatin caminin içinde tekrar tekrar birbirleriyle buluşması; çarşıda omuz omuza oluş; evde yakın dostları arasında içtenlik dolu bir yaşam. Ama evin içinde de, mekân anlayışı mobilya ve eşyanın nisbî yokluğu ile kendini gösterir. Eşya kalabalığı yoktur; "sert", dayanıklı mallar pek azdır. Daha çok yerinden oynatılabilen, yeri değiştirilebilen, katlanabilen ve dizilebilen yastıklar, halılar, hasırlar ve siniler bulunur. Ayrıca, bir çok şehir evinin içini dolduran bu tür materyallerle karşılaşılır. Ev sanki, neredeyse mevsimlere bağlı olarak ya da sadece ihtiyaca veya arzuya göre bir çok işe yarayabilecek saf bir uzaysallık, donuk ve kayıtsız bir mekân olarak çıkar karşımıza.

Hemen hemen boş olan bu mekân ve mekânın çoğu zaman bakımsız oluşu yabancı bir gözlemciyi şaşırtabilir. Çünkü,

cimri ve cömertler arasında bile bu böyledir; kendini kabule zorlayan veya en azından kusursuz ve fazilet dolu kaidelere göre mal yığmak ve bilhassa duygusal bakımdan ona bağlanmak uygun bir davranış değildir. Bu sebeple, etrafımızdaki eşyanın kayd-ı hayat şartıyla, bizzat hayatın kendisi gibi geçici olarak yed-i emine emanet edilmiş ve iğreti şeyler olarak kalması gerekmektedir.

Bazı göçebe değerlerin İslâm Kültürü'nde devam etmiş olması, geçmişte belki abartıldı. Ama burada eşyanın hareketliliği ve yer değiştirmesi, daima kullanılabilir durumda olan mekânın esnekliği bazı göçebe değerleriyle bitişmiş görünmektedir. Maa-fıf, bunlar aynı zamanda İslâm akidesinin değişmez bir esası olan bir inançla da bütünleşmektedir: Her şey geçicidir, sadece Mutlak bir bâkidir...

Cami ve Kilise

Kilisenin taşıdığı anlamlarla camiyi karşılaştırmak, bir bakıma bir kültür biçiminin diğer hakkındaki yanlış anlamalarının önüne geçmek olacaktır. Kilise esas itibarıyla içinde bir misterin, yani bazı dini ayinlerin ifa edildiği kutsal bir yerdir. Planı bile haça gerilmiş (Hz.) İsa imajını aksettirir. Dekorasyonu ise, sembolizm yönünden son derece zengindir. Kilise Tanrının evidir; cami ise mü'minlerin. Katedraller hakkında onların taştan İnciller olduğu yazılabilmiştir. Buna karşılık denilebilir ki, İslâm'ın gerçek yegane binası ise, ilahi kelimeler abidesi olan Kur'an'dır.

Nerdeyse sembolizmden sıyrılmış olan cami, ayrılmaz unsurlar olarak Mekke istikametini gösteren, yarım daire şeklinde duvara açılmış bir mekân olan mihrabı, va'z kürsüsü olan mimberi ve mü'minlerin namaza çağrılmasında yararlanan minareyi kapsamaktadır. Burada biz, sözün farklı üç anlatım biçimini görebilmekteyiz: Dua eden söz, tâlim ve tebliğ eden söz. Aynı şekilde Kelam (verbe) camide her yerde hazır. Hüs-nü hat ise, daima çok büyük bir önemi haiz olacaktır; hatta içerdeki gibi dışarda da, tüm binaya ritim veren abidevi yazı sanatı olacak kadar... O zaman da, yazılarla müzeyyen büyük duvarların, bu yazıların

bir tefsirine dönüştükleri görülür. Böylece duvar bir dil ve anlatım aracı olur. Böylece, manaları aksettiren şeffaf bir hâl alır. Bu durumdan yazı da istifade eder. Bütün malzemelere (parşömen, diğer malzemelerden ağaç, metal, seramik) damgasını vuran yazı da, bu şekilde, kendi mimârî ifadesini ve artistik kıvamını bulur. Fonksiyonel olan bu üç unsurun dışında, öyleyse sadece, görkemli ve mekânın hususiyetine göre gerçekleştirilen hüsnühat ve arabeskin ritmiyle belirgin hale getirilmiş mekân boşluğu bulunur.

Müteakiben, iç avlu da kısmen ya da tümüyle örtülecek, kubbelerle tamamlanacaktır. Kubbeye kubbe tavanı, gök kubbesini simgelediği apaçık ve evrensel olduğundan, hep aynı anlamı taşırlar. Cami her şeyden önce, göğün altında ya da bir kubbenin altında, cemaatin toplanması için hazırlanmış boş bir mekânı sergiler. Büyük Cuma Mescidi'ni göstermek için kullanılmış olan kelimenin (cami'a) toplanmak anlamını göstermesi bu bakımdan ilginçtir.

Öyleyse, bu kayıtsız mekânda ne sunacak, ne ikonlar, ne de herhangi bir tasvir mevcut değildir; çünkü Allah her türlü tahayyülün ötesindedir ve İslâm kültürü de, temelnite-liği bakımından bir aşkınlık kültürüdür. De-

mek ki cami, kilisenin anlaşıldığı manada, hiç de kutsallaştırılmamıştır. O, insanlar tarafından her gün, hatta bu "*günü gününe*" zarfına en kuvvetli anlamını vererek ihya edilir.

Buna göre uzaysallık basit bir husus değil, ama bir temel nitelik olarak, en başta gelenidir. Birçok İslâm sanat tarihçisi buna işaret etmiştir nitekim. Mısır'daki İslâm mi-marîsinin abidevi bir envanterini ihtiva eden Creswell, başlangıç dönemleri için "*tam bir mimarî boşluk*"tan³ bahsedecektir. Bu hususun bundan daha güzel ifade edilemeyeceği âşikârdır.

Şimdiyse, tamamiyle çok yakın eserlerden bahsedersek diyebiliriz ki, Ulga Vogt-Göknil avam için yazılmış ve mekân kavramı üzerinde yoğunlaşmış bulunan dikkat çekici telifinde şunları belirtir: "*Ne dış duvarların ilavesiyle, ne mihrab üzerinde yükselen kubbenin inşasıyla, ne de sütunlu mahvelleri önemli ölçüde yukarı kaldıran nefin (kubbe altının) yapılışı ile mekân anlayışı bir değişikliğe uğramamıştır*" İran üslubunda yapılmış camileri incelerken şunu yazar: Mekânda hiçbir ağırlık olmadığı gibi, bir titreşim görülmez. Keskin açılı geometrik bir durulukla belirlenmiş duvarlar...

3- K. A. C Creswell: *Early Muslim Architecture*, (Harmands worth, 1958), p. 16

İşte böyledir avlunun uzaysal sınırları. Nihayet Osmanlı mimârisinden bahsederken, şunu belirtmektedir: “Hiçbir şey bu iç mekânın serinliğinde, ziyaretçinin kendisini billûr bir cisim içine kapatılmış gibi hissettiği bu kapalı dünyanın mükemmelliğini bozmuyor”⁴

İçinde Titus Burchardt’ın İslam ve onun sanatı hakkındaki uzunca bir şahsi deneyimini özetlediği, 1976 tarihli yeni bir eserde şu yazılmıştır: “İslâmi mimarinin gerçek amacı mekânı, kayıtsız doluluğu içinse, nasılsa öylece, sunmaktır. Ahenkli nisbetlere göre inşa edilmiş basit bir kemer, niteliksel bir realitenin mekânına dönüştürme gücüne sahiptir”⁵

Bununla birlikte en uzun açıklama, daha önceden Chaux-de-Fonds’un Feuille d’Avis’inde verilmiş olan pek az tanınmış bir gençlik notunda, İstanbul’un bir camiinde gördüklerini, özel bir hazırlığı olmadan, ama bir üstadın önünde gitmesi gereken profesyonel bir bakışla anlatan, Corbusier’den gelecektir: “İstikameti Mekke’ye doğru çevrilmiş bir yer lâzım. Böyle bir yerin, kalbin kendini iyice rahat hissedebilmesi için, geniş; ve yüksekçe olması lâzım. Hiç bir loşluğun olmaması için, her tarafa

yayılmış geniş bir ışık, yapının bütünlüğünde mükemmel bir sadelik ve formlarda bir ihtişam bulunmalıdır. Zeminse, herhangi bir yerden daha geniş olmalıdır; bu, kalabalık sığsın diye değil, ama buraya ibadet etmeye gelenlerin bu büyük evde bulunmaktan ötürü haz ve onur duymaları içindir.

Hiç bir şey gözlerden gizlenmez: Girilince, altın sansı renginde, daima yeni olan çeltik saplarından yapılmış büyük hasır kare görülür. Hiç bir mobilya, sandalye yoktur; sadece, önünde diz çökülen, üzerinde Kur’anlar bulunan toprak seviyesinde küçük rahleler... Ve bir çırpıda dört köşe görülür, onların aydınlık mevcudiyetleri hiss olunur ve pandantifleri birleştiren dev dört tavan kirişinin kendilerinden yükselmiş olduğu küçük pencerelerle delinmiş olan, büyük küb kurulur. O zaman da, kubbedeki binlerce küçük pencerenin oluşturduğu ışıklı tacın parıldadığı görülür. Yukarıda hakim olansa, biçimi kavranılamayan geniş bir boşluktur; zira yarımküre geometrik biçimi, ölçüye vurulamama gibi bir cazibeye sahiptir. Girişin karşısında bulunan mihrab sadece Kabe’ye açılan bir kapıdır. Hiç bir çıkıntısı ve kütlesi yoktur. İslam coğrafyası üzerindeki bütün camilerin eksenlerinin

Ka’be’nin Siyah Taş’ına doğru ışması, iman birliğinin çarpıcı bir sembolüdür”⁶

En dikkat çekici olan da belki Berlin’de Behrens’in atelyesinde araştırma yapan, o zaman iyice genç olan Corbusier’in daha ilk karşılaşmasında İslam’ın başlıca realitelerinden birini ilk bakışta kavramış ve açıklamış olmasıdır. Mihrab, sadece Ka’be’ye açılan bir kapıdır. Bütün camilerin eksenlerinin tek bir istikamete yöneltilmiş olarak ışması (rayonnement), tevâhidin yegâne ve büyük bir sembolünü teşkil etmektedirler. Böylece her gün uzayın (space) ortasına doğru fırlatılan, muayyen bir yere yüzlerini dönmüş Müslümanların bakışlarından ve niyetlerinden oluşmuş yoğun bir doku meydana gelir. Uzaysallaştırma burada son noktasına ulaşır. Bununla beraber bu birleşme tarzı, bütün sınırlandırmaları da aşmaktadır. Bir yönlendirmedir burada söz konusu olan, belli bir yerde kurulup kalma ve sabitleşme değil... Gayr-i maddi manasıyla teveccüh bir toprak üstünde iyice yerleşme arasındaki karşıtlığı göstermek için işte iyi bir örnek...

İki Şehrin Kuruluşu: Roma ve Kufe

Geriye miras olarak bırakacağı mal biriktiren köy kökenli bir kültür ile, göçebe bir kültür veya bir aşkınlık kültürü –burada ikisi aynı şey demektir- arasındaki zıtlık, belki burada görülmektedir. Bir taraftan Roma’nın kuruluşunda hakim jestler, diğer taraftan da Müslümanlarca kurulmuş ilk mekânlardan birisi olan Kufe Camiini inşa edenlerin jestleri söz konusudur. Romulus ve Romus tarihinde, maddi anlamda, bir mekânın mülk haline getirilmesi söz konusudur. Toprağa gömülen bir sabanın demiri, ihlal edilmesinin cezası ölüm olan, sınırları belirler. Öyleyse cardo ve decumanus kaidelere (rites), yani bir toprağın mülkiyetini elde etmenin yanında mekânın da bölünmesine uygun olarak çizilebileceklerdir. Buna göre arazi karelere

ayrılacak, yerleşim için işaretlenecek ve çiftçi de oraya yerleşebilecek...

Şimdi ise, el-Belazuri’nin anlatmasına göre, 638’e doğru Kufe’nin nasıl kurulduğuna bakalım: “Vali, bir adama Kible cihetine doğru bir ok fırlatmasını emretti ve şehrin mevkiiini belirledi. Bir ok da doğuya fırlatıldı ve doğu istikametinde de şehrin mevkiiini belirledi”. Aynı rivayet Taberi’nin Tarihü’l-Umem ve’l Mülûk’unda da nakledilir: “Mahir bir ok atıcı iyice yerleştikten sonra, sağ tarafa doğru okunu fırlattı. Şehrin kurulmasına karar vermiş olan vali, inşaata, okun düşmüş olduğu noktadan başlanılmasını emretti. Nihayet okçu dosdoğru bir önüne, bir de arkasına doğru aynı şekilde ok attı. İşte o zaman, şehrin okların düşmüş

olduğu mevkilere kurulması kararlaştırıldı”. Bu olayda, bir kurulmadan (implantation) ziyade bir teveccüh (orientation), toprağı çizen ve onu altüst eden sabanın madde-sine karşıt olan gayr-i maddî bir güzergâh görülür. Bu, toprağın karşıtı olan uzaydır.

Teveccühün gayr-i maddî tezahürü böyle hiss olunmaktadır. Peki, Mekke istikametine, Kabe’ye teveccüh neyi ifade etmektedir? En yüksek seviyede uzaysal olan ve tüm İslâm kültürüne kendini benimsetmiş bulunan çok önemli bir olgu, işte özellikle burada söz konusudur. Grabar da böyle yazmaktadır: “Namaz, mahal ile değil fakat yön ile (kible) birleştirilmişti”. Nerede bulursanız bulunsun, her Müslüman, herkes için bir olan kaynak kutba döner. Bu ortak

4- Ulga Vagt-Göknil: Mosques (Paris, 1975)Alıntılar s. 3. 110 ve 167. Yine krş. Aynı müellif: Turquie Ottemane (Fribourg, 1965)

5- Titus Burchardt: Art of Islam Language and Meaning (London: World of Islam Festival, 1967), p 23-24

6- Le Corbusier: Le Voyage en Orient, 1911’de yazıldı. 1965’de müellif tarafından tekrar okundu (Paris 1966), pp76-78

teveccüh, ibadet tek bile yapılsa, demek ki, İslam cemaatine bir katılma eylemi teşkil etmektedir. Bakışlardaki bu yakîn (evidence), Kibleye yöneltilmiş ve iki el ile çevrelenmiş çehre, uzay boyunca, belki de İslam'ın yegane gerçek camisi olan bu mütesanid ağını oluşturur.

Ama bu bakışlar neye doğru teveccüh ediyorlar? Orada Mekke'deki ibadethanede her şeyden önce boş bir alan, çok eski, aynı zamanda çok mütenasib bir şeklin: küb'ün etrafında geniş bir meydan bulunmaktadır. Meydana girildiğinde, formların mutlak niteliği sebebiyle heyecana kapılır insan. Güneşin altında bembeyaz ışıldayan, daire şeklinde geniş bir meydan, dairenin üzerindeyse, siyah bir örtüye bürünmüş küb form (Ka'be). Bu formların birleşmesi, tahayyül edilebilecek kadar çok sadedir: daire ve küp, beyaz ve siyah... Bu mahalleri mevcudiyetleri ve yürüyüşleriyle dolduran ve şenlendiren insanları bir araya getirmek için geniş tutulmuş meydan varlığını sürdürmektedir sadece. İslam'ın mekânı burada namazın mekânıyla aynı olmaktadır. Maddesiz fakat, bir aynaya aksetmiş sonsuz bir görüntü imişçesine, mekânsal yüzeyi ve bütün tarihî müşahhas boyutu içinde İslâm ülkesini kaplayan, onu aşkın bir anlama kavuşturan cami... Şüphesiz ideal olan, ama inananları cemaat bilinci içinde güçlendiren, coğrafya ve olaylarla çizilmiş sınırların ötesinde bir gerçeklik, bir bütünlük meydana getiren cami... Mekke'deki teveccüh noktası, sadece, dikine (vertical)ve mutlak olana götüren bir boyutun simgesidir. Ancak mü'minler cemaatine mensubiyet, öncelikle, bir toprak üzerinde temellenen kan ve ırk milliyetçiliğiyle tayin edilemez. Bu manevi mensubiyet, yatay bir hareket olarak tarih ve coğrafyanın hudutlarını aşar, absis ve koordinatları ortadan kaldırır. Bu aidiyet her şeyden önce, bu dikey (vertical) eksenle ilişkiye göre, yani mekânların mekânı olan; hep değişmez kalan ve coğrafyaya olduğu gibi tarihe de hakim olan bir boyutun hatırlanmasıyla belirlenir.

Kibleye yönelme sadece bakışlardan ve niyetlerden oluşmamaktadır. O; hareketten de meydana gelmektedir. Zira gaye Kabe'nin etrafında yürümek, tavaf yapmaktır. Öyleyse mekân sadece temaşa edilmemekte ama aynı zamanda sonu olmayan (dairevi) bir hareketle ona canlılık da kazandırılmaktadır. Her bir hacı, Hacc'ın hususî saffhaların dışında, kendi boş vakitlerinde de, belirtilmiş noktanın etrafında tıpkı nöbet tutuyormuş gibi olan o kesintisiz kalabalığa karışır, onun içine girebilir. Bu şekilde İslam cemaati yeniden oluşur ve zamanın kaçak akışına nüfus eder. Haccın kendisi bizzat bir seyahat,

insanın kendisi ve itiyatları dışında mutlak bir yere doğru yola çıkmasıdır. Bununla birlikte bu mutlak yer, uzun seyahatin sonunda, kimilerinin onlara bütün günlerin gelip geçmesi ve akışından daha yakın, daha derunî algılanmaktadır. Ruhun Okyanusu adlı eserinde Feriduddin Attar'ın dediği gibi: *"Ka'be, ibadetlerde insanların yöneldiği kiblegâhtır, ama gerçek Ka'be insanın içindedir, onun gönlüdür"*.

Mekânın özgün manası için olduğu kadar morfolojisi için de bir değer ifade etmesine rağmen, Ka'be'nin açıklanmamış bir başka özelliği daha vardır. Diğer bütün ibadet yerlerinde, Müslümanlar namazlarını arka arkaya dizilmiş saflar halinde, omuz omuza kılmaktadırlar. Bu tanzim şekli zaten caminin uzaysal formunu açıklamaktadır. Ayrıca safların sık olması, arada bir boşluğun bulunmaması, cemaatin birliği ve bütünlüğüne tanıklık etmesi için gerekmektedir.

Ama, Müslümanlar Mekke'ye varır varmaz ne oluyor? Yolculuğun sonunda, daire Ka'be'nin etrafında yeniden kapanır. Öyleyse Mekke, dünyada, ibadetin ibadetgahın etrafında dairevi saflar şeklinde ifa edilmiş olduğu tek yerdir. Burada doğru çizgi, daire olur. Bu anda ve bu yerde, cemaat adeta fizik olarak kemale ermektedir.

Her çeşit tasavvur aracıyla, üzerinde imanın dokunulacağı bir idole benzeyebilecek her türlü müşahhas mesnedi reddeden bu tasvir ve put düşmanı dinde, bu mutlak kültürde Mekke'deki nihaî karşılaşma, aynı niyetle başka bir ülkeden gelmiş olan bir insanla tanışmadır. Öyle ki, seyahatin sonunda

gerçekleşen nihai keşif, bizzat kendisi olan, öteki insanların keşfidir; ben'in (soi), bir beşeri figürün keşfidir. Şüphesiz figür, kısmen Ka'be tarafından gizlenmiş olan meydanın bitiminde bulunuyorsa da, bir varlıktan ötekine olan en kısa yol bu dikine (vertical) eksenden geçer. Nihayet Ka'be'nin içi bile boş bir mekân olup, hiçbir eşya bulunmamaktadır. Oraya pek girilmez. Yakınlarında durulur sadece. Oraya girecek olan kimse, hangi istikamet olursa olsun, oraya dönebilecektir. Teveccühü daima doğru ve filleri de hep uygun olacaktır; o, eşyanın kalbine yerleşmiş olarak vahdetin içinde daima istikrarını sürdürecektir. Her taraf ona Kible olacaktır. En uzak yerler bile, değişmeyen bu merkezle aynı olacaktır. Kur'an-ı Kerim şöyle demektedir. *"Doğu da batı da Allah'ındır; ne tarafa yönelirsiniz orada Allah'ın vechi ile karşılaşsınız"* (Bakara, II, 109).

Hiç bir şey gözlerden gizlenmez. Girince altın sarısı renginde, daima yeni olan çeltik saplarından yapılmış büyük hasır kare görülür. Hiç bir mobilya, sandalye yoktur. Sadece önünde diz çökülen üzerinde Kur'an'lar bulunan toprak seviyesinde rahleler... Ve bir çırpıda dört köşe görülür, onların aydınlık mevcudiyetleri hiss olunur ve, pandatifleri birleştiren dev dört tavan kirişinin kendilerinden yükselmiş olduğu küçük pencerelerle delinmiş olan, büyük bir küb kurulur.

İslâm Medeniyet Tarihinde Mekân

Eğer mekân mimârîde, hatta geleneksel İslâm anlayışında temel bir unsur ise ve eğer mekân metafizikte etkili oluyorsa, aynı şekilde en maddi manada, İslâm medeniyetinde de birinci sırayı işgal eden bir veridir. Gerçekten, bu medeniyetin başlıca özelliklerinden olan ve bütün akışını etkilemiş bulunan bir tanesi de, büyük bir coğrafik alanın kaplanmasıyla neticelenen hızlilik; bu alanın aynı karakteri taşıması; şu ana kadar kendine özgü değerlerini ve üslubunu sürdürmüş bir uygarlığı oluşturan ve mümkün olabildiğince farklı milletlerden gelen kültür unsurlarını aynı yapı altında benimsemiş olmasıdır.

İslâm eski dünyada yayılırken; gerçekte orijinal tipte bir mekân meydana getirmiştir. O, çağın imparatorlukları arasına bir kama gibi dalmış, iyice kökleşmiş ve çok az bir zaman zarfında, o vakitler bilinen dünyanın tamamına yayılmıştır. İslâm Bizans ve İran toprakları, Türkler tarafından katedilmiş olan Merkezi Asya stepleri boyunca, Hindistan ve Çin sınırlarına kadar yayılıp kökleşti. Deniz yoluyla da, çok geçmeden Güney-Doğu Asya takımadalarına kadar yayılacaktır; bütün bunlar ansızın, yani iki nesil, bilemedik üç nesil boyunca meydana gelmiştir.

Şüphesiz bu medeniyet yüzyüze geldiği değişik kültürel karakterleri sürdürmektedir. Yeni ve alışılmamış olmakla birlikte, yine de bu medeniyet geniş ve tartışma götürmez bir ölçekte mevcuttur. Medeniyet tarihini allak bullak edip, tarihin akışını hızlandırırken, aynı şekilde mevcut olan gelenekleri de sürdürmektedir. İslâm, bilhassa bu esaslı bir niteliktir bir zamanlar ıssız olan bölgelerle, eskiden kendi kendine yeterli olan imparatorluklarla temas kurar. Bu şekilde, gerçekten yeni olan bir mekân meydana getirmiş olur.

Halbuki İslâm, bir toprak parçası değildir. Kiblegâh olarak Ka'be'ye teveccüh etmekle, İslâm bütün toprakları aşan başka bir yeri hedef almış oluyor. Öyleyse İslâm her yerde kudretlidir. Çünkü O'nun gerçek mekânının toprakla ilgisi yoktur. İşte bu anlayışla İslâm, antik dünyanın haritasını birbirine katar. Hiç alışılmamış türden bir cemaat halinde bir araya getirilmiş olan medeni ve barbar yığınları yeniden yoğurur. Çok geçmeden barbar, para peşinde koşan ve geniş sahalarında başı boş dolaşan gruplar, peşi peşine mekân tutacaklar ve hatta, İslâm imparatorluklarının başını çekeceklerdir. Eski dünyaya yukardan empoze edilen, ama değişik değer yargılarıyla belirlenmiş olan İslâm'ın mekânı hepsi kendi yönetim merkezlerinin merkezîyetçiliğinde, onla-

ra göre evrenin en iyisi olan kendi gerçeklikleri üzerine katlanmış olan eski devletlerle ilişki içine girer. Kâh göçler kâh ticaret vasıtasıyla kurulan bu evrensel ilişki sayesinde, ticari sınırları aşan İslâm, çoğulcu ve toprak bakımından adem-i merkezîyetçi bir dünyanın çağını başlatır. Kendisi için olduğu kadar, başkaları için de açar bu çağ. Şüphesiz çok farklı prensiplere dayanmaktadır. O; aşkınlığa açılan kendine özgü bir eksenidir. Ama gerçekte, geniş bir şekilde ticarete ve milletleri de aşarak dünya çapında diğer ilişki biçimlerine açık olan bu mekân aracılığıyla İslâm, modern dünyayı başlatır.

Genişliğine ve oluşumunun hızliliğine rağmen, bu yeni mekân yekpare bir bütünlük arz etmektedir. Bir kere Akdenizin, Merkezî Asya'nın, Hint Okyanusu'nun, Çin-Hindi ve Filipinler'in ticari ve ekonomik bölgeleri, nisbeten mütecannis olan bir ticarî mübadele alanı içinde birbirleriyle irtibatlı durumdadırlar. Uygun nitelikli bir alan olan Akdeniz, o gün bu gündür, artık bir iç deniz gibi değil, fakat dünya ticaret yollarının nihai noktası olarak değerlendirilmektedir. Hatta çözümler sırasında veya mahallî hanedanlıkların kurulacağı zamanlarda bile, ruhî ve duygusal birlik haliyle hayat tarzlarının mütecannisliği günümüze kadar devam edecektir. İman birliği ve sentez kültürü: İşte İslâm böyle tezahür etmektedir.

Bugün bile İslâm dünyasında gözlemciler tarafından dikkat çekilmemiş en önemli olgu, demografik veya ekonomik olduğu kadar mekânsal da olan ağırlık merkezlerinin, hatta gelenekselle modern olanın, otantikin ve değişken olanın birbirine karışmış olduğu kültür paylarının orijinalliğinde dahi batıya ve doğuya, hatta bir taraftan Afrika'ya diğer taraftan da Asya'ya doğru kaymasıdır. Burada bir yenilenme, aynı zamanda bir çok sonuçları olan bir çoğalma olgusu söz konusudur.

Bugün İslâm ülkelerinde modern şehircilik, gözle görülür bir biçimde her şeyden önce, şehirde manzaralar açarak apartmanları çoğaltan alanlarla ifade edilir. Genişletilmiş ve otomobil trafiğine açılmış olan sokak, karayoluna, derken geniş bulvara ve çok geçmeden de şehirlerarası karayolunun bir uzantısı haline gelmektedir. Maddi olduğu kadar, aynı zamanda mistik ihtiyaçlar oluşturarak, kendi kuralını kabule zorlayan birim, kentte yeni manzaralar çizen otomobildir. Görünmektedir ki, dünyada başka yerlerde, şehirde otomobilin girmediği daha çok alan hazzırlamak suretiyle onun benimsetmek istediği

Ama İslâm toplumu bugünkü kadar kendinde, bu günkü kadar kendi tesadününün bilincinde de asla olmamıştı... Gerçekte ülkeleri birbirine bağlayan yollara şimdi, hızlı bir şekilde olağanüstü genişlemiş olan büyük kitle iletişim araçları da katılmaktadır. Arapça basın yayın faaliyetleri genişlemektedir.

kurala karşı gösterilmiş tepkiler mevcuttur. Otomobilin kendisi için açılan alanlar mantığını zorla benimsetmiş olduğu Doğu'da, bu başlangıç noktasına henüz ulaşamamıştır. Kentsel doku her gün değişip genişler ve bazan parçalanmaya kadar varır. O zaman sıklık yerini bir açıklığa bırakır ki, bu da pek sürmez; zira alan yoğun bir iskana ve nüfus zorlamasına elverişli değilse; ani ve alelacele bir kentleşme ile yukarıda sözü edilen ferahlık tekrar kaybolup gider.

Halka açık alanlar yapılmaktadır, ama bunlar da tamamiyle halkın bir araya geldiği yerler olmaktan uzaktır. Daha ziyade bu tür alanlar, her şeyden çok işlerine ulaşmak için acelesi olan kitlelerin bir geçiş yeri olarak görülmektedir. O zaman da bu alanlar bir aktarıcıya dönüşürler. Ama bilhassa onlar, iktidarın şimdiki merkezi olarak ortaya çıkmaktadırlar. Büyük oteller, önde gelen banka ve ticari teşebbüsler gibi bakanlıklar da, kendilerinin çizmiş oldukları mahallerde, ağaçlıklı geniş yollarla, yükselmektedirler. Yenilenen şehir bölgesinde ihtişam bulunmaktadır. Eski çarşı ise, artık sadece ufak tefek meta trafiğine veya turistlerin ve meraklıların kullanımına ayrılmış bir mekândır. İmkân çıkar çıkmazsa, çarşının yerini, belirlenmiş fiatın değişmediği, mal yığılmasının başka bir biçimi ve tamamiyle farklı bir karakter arzeden süper marketler alır. Buralar, isteğe bağlı olarak insanların bir araya geldikleri buluşma yerleri olmaktan ziyade, bir ürün ile dışardan belirlenmiş değerinin hızlı ve uygun bir biçimde değişiminin yapıldığı yerlerdir. Ürün açıkça sergilenir, müşteriye teşhir edilir; dükkanın arkasında saklanmaz.

Ama sosyal bakımdan diğer bir mühim olaysa, demografik zorlama; yine aynı şekilde köyden şehirlere doğru güçlü bir göç hareketi; İslam dünyasında hiç görülmemiş olan ve kırsal kesimin nüfusunun azalmasını hızlandıran yeni kentli türlerinin çoğalışıdır. Son asır boyunca büyük kısmını köylü toplumların oluşturduğu İslam dünyası, yeniden temel özelliği kentsel olan bir yapıya, bir şehirler yığınına dönüşmüştür. En görünür bir olgu olan nüfusun gençleşmesi hadisesiyle kadroların gençleşmesi yeni burjuvazi türüyle idarî teşkilatlanmanın kentlere kadar inmesi, sosyal birimlerin birbirine karışması... İşte bütün bu zorlamalar uyanmakta olan bir dünyanın kimildanışını, hayata kavuştuğunu göstermektedir.

Bir kez daha belirtmek lazım ki, çeşitli iletişim ağları kurulmakta ve yekpare bir mekân

oluşturulmaktadır. Zira şimdi sadece, yenden birbirine birleştirilmiş kıtalararası yollar yoktur; Arab, Türk, İran'lı ve diğerlerinin yerine geçerek, bir zamanlar terk edilmiş kıtalararası güzergahları yeniden ulaşımına açıp devam ettiren kamyoncular tarafından katedilen uzun yollar da söz konusu değildir. Yine yalnız, çok az bir zaman zarfında İslam dünyasına serpiştirilmiş olan şehir takımdalarını kurmuş, hava yollarındaki gelişmeler söz konusu değildir. Ama İslam toplumu bugünkü kadar kendinde, bu günkü kadar kendi tesanüdünün bilincinde de asla olmamıştır. Gerçekte ülkeleri birbirine bağlayan yollara şimdi, hızlı bir şekilde olağanüstü genişlemiş olan büyük kitle iletişim araçları da katılmaktadır. Arapça basın-yayın faaliyetleri genişlemektedir. Yenilikçi, ama klasik örneklerle (paradigmes) yakın olan bir gazeteci dili, yeniden marjinal bir olgu haline gelen dialektel dilin ya yerine geçmekte, ya da onunla birleşmektedir. Böylece cemaatin bir yenilenme temayülüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kitle iletişim araçlarından bilhassa radyo, doğrudan kendini hissettiren bir etkiye sahiptir. En ücra köşelere kadar bile uzanmaktadır. Başka kurallara boyun eğen Batı'da büyük ölçüde yerini televizyona terk etmiş olan radyo, evdeki veya arabadaki yalnızlığı dolduran mahremiyetin, varlığın ya da dipden gelen gürültünün aleti olarak yayılmaktadır. Kolektif dinleme aleti olan radyo, Doğu'da halâ sosyal bir realitedir. O, Doğu'da daima, söz ve dile atfedilen saygılıktan ötürü, etkisi bilhassa Arap ülkelerinde artan bir kitle iletişim aracıdır.

Genişlemenin en fazla olduğu zamanlarda, mesela Abbasiler döneminde, dayanışma şuuru imparatorluğun sınırlarında bile hissolunmaktaydı. Bu, başka müslüman milletlerin de bulunduğu dair şöyle böyle, kopuk bilgiye ve çok fazla seyahatlara rağmen böyleydi. İleşitim araçlarının oluşturduğu heyecan içinde iyice genişlemiş mekân da, tesanütlerin bilgiden ziyade hissiyat üzerine kurulmasını temin etti.

Ama şehirle alakalı olarak denilebilir ki, tamamiyle kültürel bir miras olarak çevreye büyük kıymet veren pek yeni şehircilik kavramları yayılmaya başlamışlardır. Abidevi bir miras bırakmak düşüncesiyle ilgili olarak, gittikçe artan bir kültürel kimlik duygusu, özellikle, gelişme yolundaki ülkelerde kendini duyurmaktadır. Fez gibi Kasbah d'Alger veya Tunus şehirleri gibi, evrensel bir mede-

niyetin tüm mirasını sergileyen şehirleri hi-maye altına almak, veyahutta Afganistan'da Eski Timurular'ın başkenti olan Herat şehri-ni, resimcilik ekolü ve XV. asra kadar çıkan kitap akademisiyle birlikte ortaya çıkarmak amacıyla çaba sarfedilmesini öneren ve bil-hassa Unesco tarafından yürütülen bir çok uluslararası kampanyalar yürütülmektedir.

Öyleyse hissi bağlar aktüel ve ekonomik veya yerleşme gayretindeki ortak kurumlar tarafından sağlanmış menfaatlere dayalı dayanışmaları güçlendirmektedirler. Bu şekilde onlar ümmetin birliğini temin eden gelenek-sel prensipleri yenilemekte ve tekrar canlandırmaktadırlar. Geniş ve coşkunsun, ayrıca bir düzen arayan bu hareket içinde, bu klasik ya da geleneksel medeniyet modeli ne olacak?

Geleceğin önü daima açıktır; her türlü im-kânla, aynı zamanda tehdit ve ümitlerle yüklüdür. Her halükarda, İslâm'da mekân morfolojisini konu alan bu kısa denemenin amacı, sadece, belirlenmiş bir konu, yani mekân anlamı açısından bir medeniyet sürecinde değişmeden kalan faktörlerle, yine bu süreç içinde meydana gelmiş derin dönüşümleri duyurmak olacaktır.

Bu konu meskeni olduğu gibi şehri; çarşını olduğu gibi camiye de ilgilendirir. Hatta, anlatıldığı gibi, mekânın sonunda algılanan Ka'be'ye götürür bizi. Aynı zamanda o, tarih içinde Müslüman milletlerin bir iletişim milletleri olduğunu gösterir. İslam cemaatinin bütünleşmesini sağlayacak olan geçiş yollarının önemini telkin eder bize. Bu mekânın, geçiş yollarıyla, bilhassa kitle iletişim araçlarıyla boydan boya yeniden inşasını gösterir. Bununla birlikte, şayet mekân konusu bize İslam medeniyetinin farklı yönlerine temas imkanı vermişse bu, özellikle bu medeniyetin prensipleri içinde bulunan mütecanisliğin derecesi sebebiyledir. Onda her unsur, medeniyetin bütünlüğüyle sürekli irtibat ve dayanışma içinde bulunmaktadır. Sofra adabı, selamlama usulleri, bunların hepsi homojen bir hayat kaidesine götürmektedir bizi. Bu hayat tarzının ve bu yapıların her yerde bulunması bize, öyleyse, böyle bir bütünlüğe nasıl ulaşıldığını herhangibir ilim disiplini, mesela ilimler tarihi veya sanat tarihi, yahutta hukuk veya metafizik aracılığıyla, analiz etme imkanı vermektedir. Bununla birlikte yine de, mekân anlayışının irdelenmesi, bu medeniyetin anlaşılabilmesi için imtiyazlı çözüm yollarından birini teşkil etmektedir. ■

MEKÂNA DAİR KİTAPLAR

Hamit Kardaş

Gazeteci

Mekân şehirleri, meydanları, park veya köprüleri ile kısacası insanların uzaydaki boşluğu sınırlandırarak oluşturduğu alana verilen isimdir. Günümüzde mekân kavramının öne çıkmasıyla birçok bilim dalı bu kavramı kendi penceresinden ele aldı. Sosyal bilimciler; mimari ve tasarımda önemli bir yer tutan mekânla ilgili hem Türkçe hem de yabancı dillerde çok sayıda kitap kaleme aldı, bu konuda yazılan yabancı kitapların önemli bir kısmı Türkçeye tercüme edildi.

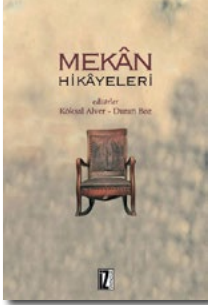
Mekâna dair kitaplar elbette bunlarla sınırlı değil. Burada sadece küçük bir liste verebildik. Bunların yanında sinema – mekân ilişkisine dair çok sayıda kitap yazıldığını da belirtmek gerekiyor. Ayrıca düşünce ve siyaset dergisi Cogito'nun 2016 sonbaharında yayımlanan 84'üncü sayısının "*mekân ve siyaset*" kapak konusu ile çıktığını da belirtmekte fayda var.

Edebiyatta Mekân

Günümüzde birçok ilmi çalışmaya konu olan mekân gerek kurgusal edebi eserlerde gerekse de edebiyat incelemelerinde kendisine sıkça yer bulmaktadır. Mekânla ilgili çok sayıda roman ve hikâye hatta şiir yazılırken edebi eserlerde mekânın nasıl ele alındığına dair çok fazla eser kaleme alınmıştır. Bunların bir kısmından kısaca bahsedecek olursak;

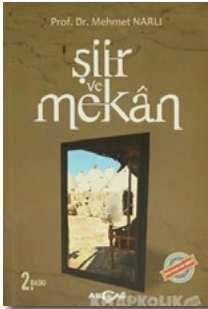
Mekân Hikâyeleri,
Duran Boz ve Köksal Alver,
İz Yayınları

Mekân-hayat-insan-zihniyet-bilinç bağlantısı içerisinde belli dönemlerde Türkiye’de öne çıkan mekânların, bu mekânlarda ortaya çıkan bilincin, ruhun, düşüncenin dö-kümünü yapıyor ve kaydını çıkarıyor.

Romanda Mekân,
Ramazan Korkmaz ve Veysel Şahin,
Akçağ Yayınları

Romanda zaman ve insan kadar mekân da önemli bir yer tutmaktadır. “*Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlemeler*” alt başlığını taşıyan kitapta farklı isimlerden makalelere yer veriliyor.

Şiir ve Mekân,
Mehmet Narlı,
Akçağ Yayınları

Eserde Cumhuriyet dönemi Türk şiirinde, şiir ve mekân ilişkisinin nitelikleri belirlenmeye; şiirdeki eğretilmeler, simgeler, im-geler, kısaca bütün mekânsal mecazlar çözümlenmeye çalışılıyor.

Tanzimat Dönemi
Türk Romanında Mekân,
Safiye Akdeniz,
Kriter Yayınları

Kitapta roman türünün ve insanın var oluşunun iki temel vazgeçilmezlerinden olan zaman-mekân ikilisinden mekân kavramı üzerinde duruluyor.

Mekânın Hikâyesi Hikâyesinin
Mekânı Türk Hikâyesinde Mekân
(1870-1922 Dönem),
Yrd. Doç. Dr. Ayşe Demir,
Kesit Yayınları

Türk hikâyeciliğinin bir dönemini inceleyen kitapta mekân bir kurgu ögesi olarak incelenirken, mekânın derin boyutlarını ve olay örgüsü, kişiler, zaman ve diğer kurmaca unsurlarıyla olan etkileşimini ele alınıyor.

Şiirsel Kimlikten Mekânsal Sınırlara
İkinci Yeni Şairlerinin Mekân Algısı
Beyhan Kanter,
Okur Akademi

Kitapta İkinci Yeni şairlerinin şiirlerinde mekân, birey psikolojisi bağlamında mekânla kurulan ilişki karşısında şairlerin takındıkları poetik tavır üzerinden inceleniyor.

Mekânın Edebiyattaki Yerini İnceleyen Bazı Eserler

- Üçüncü Mekân Esintileri - Yunus Bekir Yurdakul / Pagos Yayınları
- Edebiyatta Değişen Zaman ve Mekân Algıları - Prof. Dr. Birsan Karaca / Kibatek Yayınları
- İstanbul, İnsan ve Mekân - Prof. Dr. Erol Tümertekin / Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Şiirsel Kimlikten Mekânsal Sınırlara İkinci Yeni Şairlerinin Mekân Algısı - Beyhan Kanter / Okur Akademi
- Tarih ve Mekân Odağında Türk Romanı İncelemeleri - Prof. Dr. Abide Doğan / Hece Yayınları
- Kentle Kavga, Mustafa Kutlu Öykücülüğünde Mekân - Bilal Can / İzdiham Yayınları
- Roman ve Mekân Türk Romanında Ev - Handan İnci / Arma Yayınları
- Edebiyat ve Şölen (Aktör Mekân ve Ritüel) - M. Taner Türk / Çizgi Kitabevi Yayınları
- Zaman ve Mekân - Necib Mahfuz / Kırmızı Kedi

Sosyal Bilimler ve Mekân

Sosyoloji ve siyaset bilimi başta olmak üzere birçok sosyal bilimde de mekân en önemli araştırma konularından biri olagelmıştır. Bu alanda yazılmış bazı kitapları da kısaca şu şekilde ele alabiliriz:

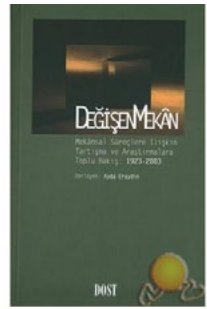
Kent Mekân ve Toplum, *Mehmet Karakaş (Editör), Tezkire Yayınları*

Kitapta mekân konusunda sosyoloji bağlamında ortaya konulan farklı yaklaşımlar, mekândaki farklı toplumsalıklar, toplumsal mekân, mekânda süreklilik ve ilişkisellik, mekân-kimlik ilişkisi, mekân imgesinin değişimi ve Ankara kentinde yaşanan mekânsal değişim gibi konular ele alınıyor.

Kimlik Mekân ve Gündelik Hayat, *Uğur Kömeçoğlu, Ufuk Yayınları*

Kitap gündelik hayat içindeki sosyallik deneyimini geçmişin ve bugünün aynasında incelemeye çalışıyor.

Değişen Mekân Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923-2003, *Dost Kitabevi Yayınları*

Kitap yerel yönetimlerin yapılanması, iktisadi ve teknik altyapının kurulması ve örgütlenmesi, kırdan kente göç, sınıflar arasındaki ilişkiler, kimi bölgelerdeki seçkinleştirme girişimleri gibi konuları topluca değerlendiren bir perspektif sunuyor.

Osmanlı Kahvehaneleri Mekân, Sosyalleşme, İktidar, *Ahmet Yaşar, Kitap Yayınevi*

Kitap; sıradan İstanbul insanının kahvede, sokakta, çarşı ve pazarda ve hatta evlerinde yaptıkları sohbet ve dedikoduları inceliyor.

Mekân, Kültür, İktidar, *Derleme, İletişim Yayınevi*

Makaleler, küreselleşmenin öteki yüzünü, aşağıdan, yerelin merceğinden görünenleri aktarıyor. Hollanda ve eski Doğu Almanya şehirleri ile Beyrut, Kahire, Manila, Singapur, İstanbul gibi birbirinden çok farklı metropollerini inceliyor.

İnsan ve Mekân, *Şenol Göka, Pınar Yayınları*

Kitap; mekân ve insan arasında derin bir bağ olduğu gerçeğinden hareketle mekân ve insan ilişkisini farklı boyutlarıyla inceliyor.

Mekânın Sosyal Bilimlerdeki Yerini İnceleyen Bazı Eserler

- Bellek Mekân İmge - Mahmut Karakaş / Multilingual Yabancı Dil Yayınları
- Küresel Ağlar Odağında Kültür, Kimlik ve Mekân Tartışmaları - Selma Koç Akgül / Hiperlink Yayınları
- Mekân Meselesi - Andy Merrifield / Tekin Yayınevi
- Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler - Philip Hubbard / Litera Yayıncılık
- Milletin Mimarisi Yeni İslâmcı Ulus İnşasının Kent ve Mekân Siyaseti - Bülent Batuman / Metis Yayınları
- Kent, Mekân ve Ayrışma / Mim Sertaç Tümtaş / Detay Yayıncılık
- Kurmaca Mekân - Yael Navaro / Koç Üniversitesi Yayınları
- Mekân, Kimlik, Güç ve Dış Politika - Gülden Ayman / Yalın Yayıncılık
- Immanuel Kant'ın Felsefesi'nde Mekân ve Zaman - Umut Yaşar Abat / Ürün Yayınları

Mimaride Mekân

Mekânın en çok konu olduğu alan hiç şüphesiz mimaridir. Bu alanda yazılmış kitapların sayısı bir hayli fazladır. Bazılarını inceleyelim:

Mimari Mekân Üzerine Mimarlık Epistemolojisi Üzerine Deneme,
Philippe Boudon,
Janus Yayınları

Mimarlık Epistemolojisi Üzerine Deneme alt-başlığını taşıyan bu çalışma, mimari tasarımın mimarlıkta bilimsel araştırma konusu olabileceği tezine dayanıyor.

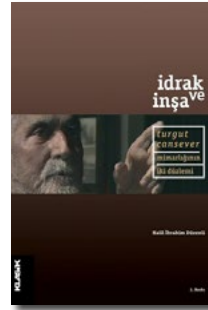
İstanbul'da Mekân Mahremiyeti'nin İhlali ve Teşhiri,
Uğur Tanyeli,
Akın Nalça Kitapları

Yazarın İstanbul'da konut mahremiyetinin tarihine eğildiği kitapta Kuştepe semtinde yaşayanlardan bir grubun ev iç mekânları da yer alıyor. Bu grup evlerinin fotoğraflanmasına alışılmamış, dolayısıyla, dekorasyon dergilerinin ilgi alanında olmayan İstanbullular olarak adlandırılıyor.

Bir Hayat Tarzı Olarak Şehir, Mekân, Meydan,
Hasan Taşçı,
Kaknüs Yayınları

Şehrin bir terbiyenin ve zevkin etrafında teşekkül eden müşterek bir hayat olduğu gerçeğinden hareketle mekân ve meydanın şehirle irtibatı inceleniyor.

İdrak ve İnşa Turgut Cansever Mimarlığının İki Düzlemi
Halil İbrahim Düzenli
Klasik Yayınları

Turgut Cansever'in düşüncesine ve eserlerine yoğunlaşan çalışma; mimarın söylediklerine dikkat kesiliyor. Cansever'in eserlerini farklı açılardan mukayeseli olarak analiz eden Düzenli; okuyucuya bir "Turgut Cansever Kitabı" sunuyor.

Mekân Toplumbilim, Mimarlık ve Yazınbilimde Mekân Araştırmaları,
Kolektif,
Detay Yayıncılık

Farklı yazarların makalelerinden oluşan kitap, mekânla ilgili paradigma değişiminin farklı alanlardaki yansımalarını somut olarak gözler önüne sermeye çalışıyor.

Mekân ve Müslüman Şehir Hayatı Fes Labirentinin Sınırlarında,
Simon O'Meara,
Açılım Kitap

Kitap modern dönem öncesi Müslüman Arap şehrinin, yani medinenin yapısal mantığını araştırarak Müslümanların şehir mekânlarına ilişkin akademik bir anlayış geliştirmeye çalışıyor.

Mekânın Mimarideki Yerini İnceleyen Bazı Eserler

- Gölgesiz Şehirde Zaman ve Mekân Şehir, Kültür, Mekân Okumaları - Uğur Tuztaşı / Expoze Kitap
- Mimarlıkta Mekân Kavramı - İlhan Altan / Ofis 2005 Yayınevi
- Mimarlık Biçim, Mekân ve Düzen - Francis D.K. Ching / YEM Yayın
- Sürrealizm Mimarlık Mekân Sanatı - Nur Altınyıldız Artun / İletişim Yayınları
- Mekân Yaratmak - Scott Doorley, Scott Witthoft / Aba Yayınları
- Çağdaş Kent Yaşamında Mekân Sorunları - Ayşe Müge Bozdayı / Hacettepe Üniversitesi Yayınları
- Bir Açılış Olarak Mekân - Selim Velioğlu / YEM Yayın

M A I N T E N A N C E
E Q U I P M E N T
R I P A I R
K I N G
A I R C R A F T
O V E R H A U L
S U P P O R T
S A F E T Y
E N G I N E E R I N G
F A C I L I T Y
T E C H N I C I A N
T R A I N I N G
L A N D I N G
C O M P O N E N T

Keyword of the MRO

ŞEHİRDE NELER OLUYOR?

İçinde bulunduğumuz süreçte Kovid 19'un da etkili olması sebebiyle "*Şehirde Neler Oluyor*" bölümümüzde biraz değişiklik yaptık. Evden çıkmadan, dijital platformalar ile erişilebilecek kaynaklardan istifade edilmesini de ümit ederek bir çalışma sunmak istedik.

Bu sayıda;

- Fotoğrafın Osmanlı'ya gelmesi akabinde çekilen en erken örneklerinden, Cumhuriyet'in ilk çeyreği sonuna kadar çekilmiş olan ve belge niteliği taşıyan arşivlerden derlediğimiz kaynakları kullanacak,
- Evden de gezebileceğimiz bazı önemli mekanları yeni durumda tecrübe edecek,
- Tasnif edilmiş, lokasyona göre işaretlenmiş ve türler arasında yatayda da araştırma yapmaya imkan veren "*Kültür Atlası Platformu*"nu tanıyacak,
- Havacılıkta akamete uğramış serüvenimizin yeniden doğuşunun hikayesini "*AKINCI*" belgeselinde izleyecek,
- İslam Sanatları'nda eser veren sanatkarların çalışmalarına ketebe.org adresinde görecek,
- Mimarlık ve Tasarım, Kent, Toplum ve Ekonomi hakkındaki SALT'ın arşivlerine ulaşabileceğiz.

Uzakların yakın olduğu bu "online" zamanların yüz yüze normal zamanlara biran önce dönmesi temennisiyle keyifli okumalar dileriz.

sohbet seminer panel konferans sinema atölye festival tiyatro müze sergi uygulama mekân belgesel
erans sinema atölye festival tiyatro müze sergi uygulama mekân belgesel kitap sempozyum sohb
al tiyatro müze sergi uygulama mekân belgesel kitap sempozyum sohb
ulama mekân belgesel kitap sempozyum sohbet seminer panel konfera
sempozyum sohbet seminer panel konferans sinema atölye festival tiyat

KÜLTÜR ENVANTER ATLASI

Girdiğiniz konum ya da arattığınız bir adresin etrafında 60 km çapa kadar yer alan kültür varlıklarını görmeyi mümkün kılan bu çalışma tamamlandığında unutulmuş, kaybedilen ya da yaşayan ama yanından geçerken bile fark edemediğimiz eserleri gözümüzün önüne sermektedir.

Adres merkezli araştırmaların yapılabileceği gibi türler belirlenerek te hamam, cami, medrese, çeşme vb. arama yapılabilir. Bu tasniflere tarihler de eklendiğini için araştırdığınız eserin dönemine ait diğer eserler hakkın da bilgiye ulaşabilmektedir.

Kültür Envanteri Atlası; Bilirsek, koruruz!

Kültür varlıkları, sosyal yaşama konu olmuş ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan bütün varlıklar için kullanılan bir kavramdır.

Bu projede amaç, Anadolu, Balkanlar ve yakın coğrafyasında bulunan, “kültür varlığı” tanımına dahil olabilecek her türlü öğeyi araştırarak bir envanterini çıkarmaktır. Kültür varlıklarını, tescilli olup olmadığına bakmaksızın belirlediğimiz kriterler çerçevesinde değerlendiriyor ve veritabanına dahil ediliyor. Sitenin hedefi, çevremizde bulunan kültür varlıkları ile ilgili güvenilir, güncel bir bilgi kaynağı sunmak ve kültürel zenginliğimizi daha görünür hale getirmektir.

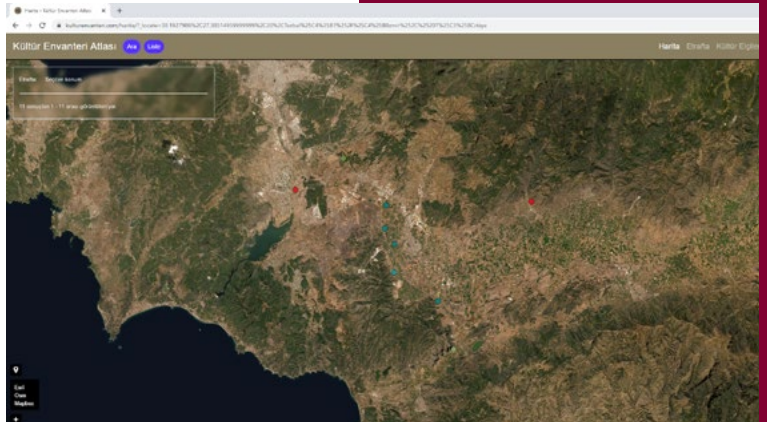
Katılım

Haritamızda eksik noktaların var olduğunu göreceksiniz. İçeriği el verdiğince geliştiriyorlar ve editör ekibi ile birlikte sürekli güncelliyor. Siz de veritabanımızda henüz yer almayan bir kültür varlığı hakkında envantere katkıda bulunabilirsiniz veya editörlük başvurusunda bulunarak ekibe dahil olabilirsiniz.

Destek

Kültür Envanteri Atlası, bağımsız bir projedir. Reklamsız ve güvenilir bir bilgi kaynağı olmayı amaçlar. Projenin sürekliliğini sağlamak, planlanan geliştirmeleri daha hızlı yapabilmek için desteğinize ihtiyaç duyuyorlar.

<https://kulturenvanteri.com/>

SALT

Salt Araştırma “Sanat”, “Mimarlık ve Tasarım” “Kent, Toplum ve Ekonomi” arşivlerini erişime açtı.

Türkiye’de sanat pratiklerinden yapıtlı çevreye, son iki yüzyıldaki toplumsal dönüşümlerden ekonomi tarihine, SALT Araştırma’nın dijitalleştirdiği yazılı ve görsel arşiv belgelerini içeren archives.saltresearch.org 30 Ocak’ta yeni bir yazılım ve arayüzle kullanıma açıldı. Belge sayısı 1.800.000’e ulaşan ve gitgide büyüyen arşiv koleksiyonlarını “Sanat”, “Mimarlık ve Tasarım” ile “Kent, Toplum ve Ekonomi” başlıkları altında bir araya getiren site, daha etkin kullanıcı deneyimi odaklı interaktif yapısıyla gelişkin arama ve görüntüleme olanakları sunuyor. Bu sayede, çok çeşitli niteliklerdeki belgeler arasındaki ilişkileri belirginleştirerek disiplinler ve koleksiyonlar arası çapraz okumaları mümkün kılıyor.

Açık kaynak kodlu DSpace altyapısıyla kurulan ve kurumun gereksinimlerine yönelik özelleştirmelerle tamamlanan çalışmanın

kavramsal çerçeve, yazılım, tasarım ve veri taşıma aşamalarının tamamı SALT ekibi tarafından gerçekleştirildi. Bilgiye rahat ve hızlı ulaşım için dijital belge ve künyelerin ayrı formatlarda görüntülenebildiği site, arşiv koleksiyonlarından seçili görselleri ön plana çıkararak bu zengin ve katmanlı birliğe daha ayrıntılı bir bakış sağlıyor. Ayrıca, SALT’ın arşiv koleksiyonlarından yola çıkarak ya da yararlanarak hazırlanan sergi, yayın ve web projeleriyle konuşma, atölye ve konferans gibi programlarının yanı sıra blog yazıları saltonline.org ve SALT.TXT sitelerindeki sayfalarına yönlendirmelerle görünür kılıyor.

Dünyanın her yerinden ücretsiz erişime açık olan archives.saltresearch.org üzerinden incelenebilecek arşivler arasında şunlar yer alıyor: Hüseyin Bahri Alptekin, Mustafa Altıntaş, Tomur Atagök, Kutluğ Ataman,

Cengiz Çekil, Gülsün Karamustafa, Ahmet Öktem, İsmail Saray ve Yusuf Taktak’a ait sanatçı arşivleri. Altuğ-Behruz Çinici, Utarit İzgi, Harika-Kemali Söylemezoğlu, Hayati Tabanlıoğlu ve Ali Saim Ülgen’e ait mimarlık arşivleri. Tasarım alanında Bediz-Azmi Koz ve Sadi Öziş-Kare Metal arşivleri. Türkiye’de yapıtlı çevreye odaklı Fotoğraf ve Kartpostal Koleksiyonları. Osmanlı Bankası Arşivi ile İ.B.B. Atatürk Kitaplığı ve Fransa Millî Kütüphanesi iş birliğiyle dijital ortama aktarılmış Osmanlı İmparatorluğu’nda Fransızca Basın. SALT Araştırma, mimarlar Erkal Güngören ve Cengiz Bektaş’ın arşivlerinin yanı sıra, American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) arşivi, Platform Garanti Güncel Sanat Merkezi ile Garanti Galerisi’nin düzenlediği sergi ve etkinliklerin arşivleri ile mimar, tasarımcı ve sanatçı Yılmaz Zenger’in arşivinin erişime hazırlık çalışmalarını sürdürüyor.

Uzak-yakın mekânlar

Uzağı yakın, yakını uzak eden bu süreçte, teknolojinin de imkânlarından faydalanarak gezebileceğiniz ve ekran arkasından da olsa tecrübe edebileceğiniz bazı mekânlar...

ELHAMRA

İnşa edilirken kullanılan kil harcın renginden dolayı “kızıl” anlamına gelen el-hamrâ sıfatıyla tanımlanan Endülüs mimarisini yansıtan saray, İslâm eserleri arasında önemli bir yere sahiptir. İspanya’nın Granada şehrinde bulunan 9. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen bu sarayı rotanıza dahil edip evden deneyimleyebilirsiniz.

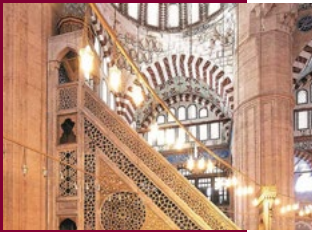
<https://www.alhambra.org/mapa-virtual-alhambra.html>

AYASOFYA

Mimarisi, zengin tarihi, işlevselliği ve dini önemi ile yüzyıllardan beri ayakta durarak günümüze ulaşan Ayasofya’yı sanal ortamda gezebilirsiniz.

https://www.360tr.com/ayasofya-merdivenler-sanal-tur_957ea1b475_tr.html

SELİMİYE

Sultan II. Selim tarafından yaptırılan Selimiye Cami ve külliyesi Mimar Sinan’a inşa ettirilmiştir. Külliye cami, medrese, arasta ve sıbyan mektebinden meydana gelmektedir.

https://www.360tr.com/selimiye-cami-cemaat-yeri-panorama-sanal-tur_11b4096d1_tr.html

MACHU PICCHU

Dünyanın Yeni Yedi Harikası’ndan biri olarak seçilen Machu Picchu, bugüne kadar çok iyi korunarak gelmiş olan bir İnka antik şehridir. And Dağları’nın bir dağının zirvesinde, 2.430 m yükseklikte konumlandırılan şehir, 200’den fazla merdiven sistemiyle birbirine bağlı olan taş yapılardan oluşmaktadır.

<https://www.youvisit.com/tour/machupicchu>

LOUVRE

Paris’te, Louvre Sarayında konumlanan Louvre Müzesi (Musée du Louvre) dünyanın en büyük sanat müzeleri arasında yer almaktadır. Siz de müzeyi gezerken aynı zamanda eserler hakkında bilgi alabilirsiniz.

<https://www.louvre.fr/en/visites-en-ligne>

AKINCI

Belgeseli

Havacılıkta akamete uğratılmış serüvenimizin
yeniden doğuşunun hikayesi...

Türkiye savunma sanayiinde kritik bir dönüm noktası olan Bayraktar AKINCI TİHA'nın (Taarruzi İnsansız Hava Aracı) geliştirme çalışmaları esnasında 6 ay süren çekimler sonrasında AKINCI adı verilen belgesel ile anlatılıyor.

Bayraktar yetkililerinin ve mühendislerinin işin mutfağını paylaştıkları AKINCI Belgeseli ülkemiz gençlerine imkân verildiğinde ve önü kesilmediğinde neleri başarabileceklerini gösteriyor.

Türkiye'nin taarruzi sınıftaki ilk insansız hava aracı olan ve Baykar tarafından geliştirilen Bayraktar AKINCI'nın geliştirme aşamaları AKINCI adı verilen belgeselle ilk kez gözler önüne serildi. Baykar Teknik Müdürü Selçuk Bayraktar, belgeselin yayımlandığını sosyal medya hesabından duyurdu.

Bayraktar AKINCI TİHA'nın kritik üretim safhaları ve geliştirme çalışmalarının anlatıldığı belgesel, Ramazan Bayramı'nın ilk günü saat 20.23'te Baykar'a ait "Baykar Technologies" adlı YouTube kanalında ilk kez izleyiciler ile buluştu.

Yönetmenliğini Altuğ Gültan ve Burak Aksoy'un yaptığı belgesel için İstanbul'da bulunan Baykar Milli S/İHA Ar-Ge ve Üretim Tesisleri ile Bayraktar AKINCI TİHA'nın test faaliyetlerinin yürütüldüğü Çorlu Hava Meydanı Komutanlığı'nda aylarca süren çekimler yapıldı. Şubat 2019'da başlayan belgesel projesi yaklaşık 15 ayda tamamlandı.

Belgesel, Bayraktar AKINCI'nın ilk uçuşunu gerçekleştirdiği 6 Aralık 2019'a kadar olan zorlu ve yoğun çalışma döneminin yaşandığı son 6 aylık süreci mercek altına alıyor.

Belgeselde Baykar Teknik Müdürü Selçuk Bayraktar ve mühendislik birimlerinin liderleri, kendileriyle gerçekleştirilen röportajlarda yapılan çalışmaları anlatıyor. Belgeselle Türkiye'de ilk kez yüksek teknolojiye sahip bir hava aracının geliştirilme süreci ele alınıyor.

https://www.youtube.com/watch?v=UEec_EbJgFU

Kimler Geldi, Kimler Geçti, Neler Çekti...

Tarihi okurken başvurulan mekân merkezli anlatımlar ile daha net bir ilişki kurabilmek için en önemli kaynaklardan biri de şüphesiz fotoğraflardır...

Nicholas Victor Artamonoff

1930-1947 / İstanbul

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde çekilen fotoğraflar; İstanbul'un fethi öncesinde inşa edilmiş, bir kısmı günümüze ulaşmış -çoğu camiye çevrilmiş- bir kısmı da ulaşamamış Bizans yapılarından oluşmaktadır.

http://images.doaks.org/artamonoff/items?sort_field=collection_id

Machiel Kiel

1950 - 1960 / Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Yunanistan, Macaristan, Kosova, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye

Prof. Dr. Machiel Kiel'in Balkan Coğrafyası ve Türkiye'yi gezerek tarihe not düştüğü fotoğraflardan oluşmaktadır.

Gertrude Bell

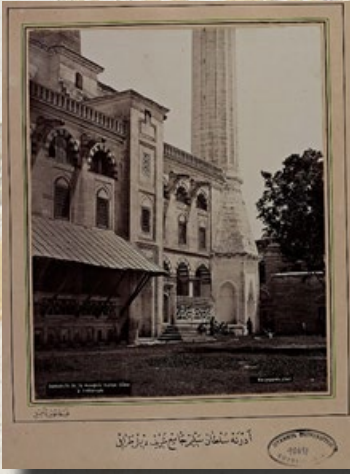

1899 - 1918 / İtalya, Türkiye, Lübnan, Suriye, Ürdün, Filistin, Bal-kanlar, Irak, Mısır, Hindistan, Pakistan, Kore, Japonya, Malezya, Singapur, Endonezya, Suudi Arabistan

İngiliz misyoner ve seyyah Gertrude Bell'in iki kere çıktığı dünya turunda farklı coğrafyalarda çekilmiş ve yıllara, ülkelere göre tasnif edilmiş fotoğraflardan oluşmaktadır.

<http://gertrudebell.ncl.ac.uk/photos.php>

II. Abdülhamid Han

Osmanlı Devleti'nin 19. yy ikinci yarısından sonraki durumunu; yapılar, kişiler ve sosyal hayattan kesitler ile gösteren fotoğraflardan oluşmaktadır.

http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/results?te=&lm=IUNEKABDUL

Albert- Kahn

1909 - 1931 / Afrika, Amerika, Asya ve Avrupa

Dünyanın birçok yerinde çekilmiş ve sayısallaştırılarak yapılar olarak renklendirilerek de sunulan fotoğraflardan oluşmaktadır.

<http://collections.albert-kahn.hauts-de-seine.fr/?page=accueil>

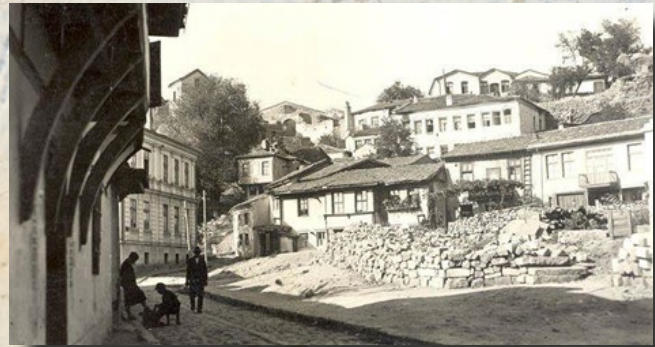
Eski İstanbul Fotoğrafları

Bir proje olarak değil bir kişisel – dijital arşiv olarak hayatına başlayan platformda yüksek çözünürlüklü binlerce fotoğrafa ulaşabilirsiniz. Bu platform Caner Cangül tarafından yönetilmektedir. Farklı kaynakların bir arada olduğu arşiv; semt indeksi ile de fotoğraflar arasında dolaşımı kolaylaştırıyor.

<http://www.eskiistanbul.net/>

Eski Türkiye Fotoğrafları

Caner Cangül tarafından organize edilen bu çalışmada ise Osmanlı Coğrafyası'nın dört bir yanından kültürel mirasımıza yer verilmektedir. Fotoğraflara hızlıca ve lokasyon temelli ulaşımı kolaylaştırması ile araştırmacıların da başvurduğu bir kaynak olma özelliğindedir.

<http://www.eskiturkiye.net/>

İslam Sanatları Portalı

ketebe.org

Ketebe.org internet sitesi; İslam Sanatları'nda eser vermiş 5.000 sanatkâra ulaşma hedefiyle yayın hayatına devam etmektedir.

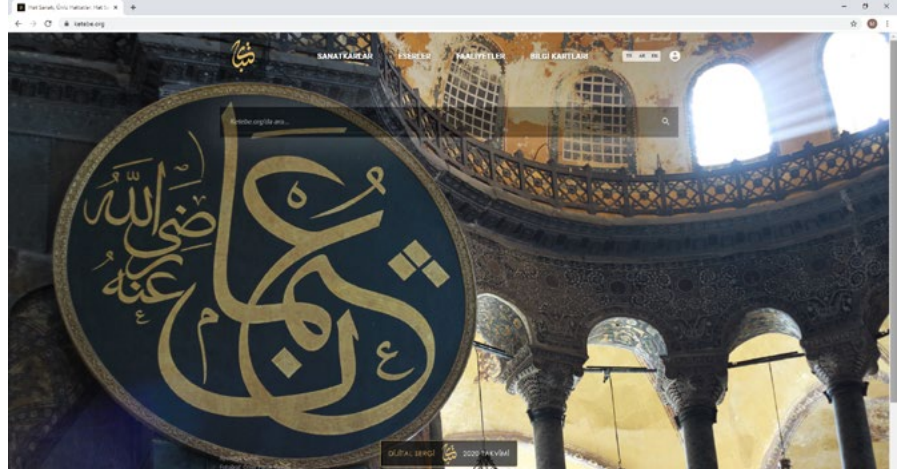
1298'den 2020'ye kadar 722 sene içerisinde üretilmiş ve ulaşılabilen binlerce eserin yüksek çözünürlükte taranmış görüntülerine ulaşabilirsiniz.

Site; sanatkârlar, eserler, faaliyetler ve bilgi kartları bölümlerinden oluşuyor. Sanatkârlar bölümünde, 1296 yılından günümüze kadar gelen 2578 sanatçının özgeçmişleri, eserlerinden örnekler detaylı bir şekilde yer alıyor.

Eserler kısmında sanatkârların eserlerine daha kapsamlı ulaşmak mümkün.

Faaliyetler bölümünde hat sanatı ile ilgili güncel ve geçmiş etkinliklerin bilgileri ayrıntılı bir şekilde yer alıyor.

Bilgi kartları bölümünde meşhur hattatlarla alakalı anekdotlar, hat sanatına gönül verenler için temel bilgiler yer alıyor.

Hafız Osman'ın Vav'ı

Hafız Osman daha hayatta iken yazısı aranır, Bedestende yapılan arttırmalı satışlarda çok rağbet görür olmuştur. Hafız Osman yazısı yüksek fiyatlarla satın alınıyordu.

Rivayet ederler ki Hafız Osman bir gün Beşiktaş'tan bir dolmuş kayığa binip Üsküdar'a geçiyormuş. Kayık Üsküdar iskelesine yaklaşınca müşteriler paralarını çıkarıp vermeye başlamışlar. Hafız Osman üstünü arayıp para bulamayınca kayıkçıya dönüp:

- Hemşeri, benim param yok. Sana bir vav vereyim olmaz mı? demiş

Kayıkçı homurdanmış:

- Paran yoktu da ne diye bindin kayığa? Senin yazacağın vav'ı ne yapayım ben?

- Satarsın!

Kayıkçı bakmış ki olacak gibi değil. İster istemez Hafız Osman'ın hemencecik yazdığı vav'ı almış cebine atmış.

Günün birinde kayıkçının yolu bedestene düşmüş. Bakmış ki kargacık burgacık bir takım yazıları, karalamaları mezat edip dururlar. Hatırlayıp cebinden vav'ı çıkarmış, tellala vermiş. Tellal "Hafız Osman'ın Vav'ı" dedikçe vav da artıkça artmış. Kayıkçının eline hiç ummadığı bir para geçmiş.

Birgün Hafız Mustafa yine o kayıkçının dolmuşuna binmiş. Üsküdar'a geçiyormuş. İskeleye yanaşınca parayı uzatmış. Bu sefer kayıkçı:

- Para istemez hoca; sen yine bir vav yazıver bana, deyince Hafız Mustafa:

- Hemşeri o vav her zaman yazılmaz, sen al paranı demiş.

HEN DESE

BİLİM, TEKNOLOJİ VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Bilim, teknoloji ve düşünceden
“Bi Haber” olmamak için
7 yıldır yayındayız...

HENDESE, Teknik Elemanlar Derneği yayınıdır. Yerel, Süreli Yayındır. Ücretsizdir

Her zaman
Yanınızdayız
Her yerde

Uzman kadromuz ve güçlü envanterimizle AOG ekiplerimiz müşterilerimize komponent, yedek parça, sarf malzeme satışı, kiralama ve takas ihtiyaçları için 7/24 kaliteli ve hızlı hizmet vermekte.

Dünyanın dört bir yanında yüksek güvenilirlik ve hizmet anlayışımızla komponent yedek destek hizmeti vermekteyiz. Uygulamada olan web portalımız, müşterilerimizin ihtiyaç duyabileceği tüm gerekli bilgi ve desteğe 7/24 ulaşımını mümkün kılmaktadır.

 www.turkishtechnic.com

 TurkishTechnic

 Turkish_Technic

TURKISHTECHNIC.COM

**TURKISH
TECHNIC**